

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**ORTADOĞU’NUN SINIRLARININ JEOPOLİTİK
ARKA PLANI VE GELECEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET YAPRAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ

GAZİANTEP
ARALIK 2021

ÖZET
ORTADOĞU’NUN SINIRLARININ JEOPOLİTİK
ARKA PLANI VE GELECEĞİ

Yaprak, Mehmet
Yüksek Lisans Tezi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Aralık 2021, 118 Sayfa

Bu çalışmada, Ortadoğu’nun tarihsel sürecinde yaşanan savaş ve iç çatışmalarının arka planında bulunan küresel güçlerin, kendi çıkarları ve birbirleriyle olan siyasi-askeri mücadelelerinin Ortadoğu coğrafyasında günümüze kadar sürecektir. Ortadoğu ülkelerinin yapay sınırlarının oluşmasındaki kırılma noktalarına değinilmiştir. Ortadoğu’nun iç dinamikleri, dini ve jeopolitik konumu bakımından iştah kabartan bir bölgeyi temsil etmesi birçok savaşın ve krizin çıkış noktası olarak tarihi süreçte önemli bir yere sahiptir. Dinlerin ve bu dinlerin peygamberlerinin bu bölgede ortaya çıkması, siyasi gücün kaynağının din referanslı tayin edilmesi ve güçlü olmanın yolu bölgeye hâkim olmaktan geçer algısı Ortadoğu’yu daima ilgi odağı haline getirmiştir. Batıda ortaya çıkan Sanayi devrimiyle beraber Ortadoğu’nun açık pazar alanına dönüşmesi ayrıca Hindistan gibi zengin bir bölgeye geçiş sağlayacak güzergâhları içinde barındırması siyasi ve askeri krizlerin ortak noktası olmasına da yol açmıştır. Dünyadaki petrol sanayisinin gelişmesi ve Ortadoğu’nun petrol bakımından zengin rezervlerinin keşfedilmesiyle vazgeçilmez bir bölge haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası savaş sanayisinde ve ulaşımda yaşanan gelişmeler bölgede yaşanan askeri müdahalelerin şiddetini artırmış ve bölgede askeri üslerin kurulmasını hızlandırmıştır. Ortadoğu tarihinde yaşanan askeri işgal ve müdahaleler bölgede yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan sorunların çözümü ise yeni müdahaleleri ve savaşları beraberinde getirmiştir. Ortadoğu’nun kaderi bu kısır döngü içinde günümüze kadar devam etmektedir. Batı tarafından desteklenen oligarşi temelli yönetimler ve diktatörler bölgede istikrarsız ve patlamaya hazır radikal grupları ortaya çıkarmaktadır. Ortadoğu, Batının Ortadoğu’ya demokrasi pazarlama siyasetinin perde arkasında yatan gerçekliğin farkında olmasına rağmen bölgenin ekonomik, siyasi ve askeri bakımından yetersizliği bölge halkının kaderini batının vicdanına bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu Kavramı, Uydu Devletler, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Sanayi Devrimi, Soğuk Savaş, Ortadoğu Petrol.

ABSTRACT

GEOPOLITICAL BACKGROUND AND FUTURE OF THE MIDDLE EAST'S BORDERS

Yaprak, Mehmet

M. ScThesis,

Social Sciences Institute

Security Strategies And Management ABD

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin Sönmez

December 2021, 106 Pages

In this study, the crises of the global powers, their own interests, and their political-military struggles with each other against the background of wars and internal conflicts in the historical process of the Middle East, which have lasted until today in the geography of the Middle East, and the breaking points in the formation of artificial borders of the Middle East countries are discussed. The fact that the Middle East represents an appetizing region in terms of its internal dynamics, religious and geopolitical position has an important place in the historical process as the starting point of many wars and crises. The emergence of religions and Prophets of these religions in this region, the determination of the source of political power with reference to religion, and the perception that the way to be strong is to dominate the region have always made the Middle East the center of attention. The transformation of the Middle East into an open market area with the industrial revolution that emerged in the West, as well as the fact that it contains routes that will provide a transition to a rich region such as India, has also led to political and military crises being common. It has become an indispensable region with the development of the world's oil industry and the discovery of the oil-rich reserves of the Middle East. After the first World War, developments in the war industry and transport increased the severity of military interventions in the region and accelerated the establishment of military bases in the region. Military occupation and interventions in the history of the Middle East have laid the groundwork for the emergence of new problems in the region. The solution to the emerging problems has brought with it new interventions and wars. The fate of the Middle East continues to this day in this vicious cycle. Oligarch-based administrations and dictators supported by the West are creating radical groups in the region that are unstable and ready to explode. Although the Middle East is aware of the reality behind the scenes of the West's politics of marketing democracy to the Middle East, the economic, political, and military inadequacy of the region has left the fate of the people of the region to the conscience of the West.

Keywords: Middle East Concept, Satellite States, First World War, Second World War, Industrial Revolution, Cold War, Middle East Oil.

ÖNSÖZ

Ortadoğu’da sınırların çizilmesinde etkili olan jeopolitik, siyasi, kültürel ve ekonomik temellerin neler olduğunun ele alındığı bu çalışma yaklaşık olarak 2 yıllık süre zarfında hazırlanmış olup, dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmam öncesinde ve çalışmayı yaptığım sırada bana bilgi, görgü ve eleştiri konusunda emeği geçen bütün kıymetli hocalarıma ve desteğini esirgemeyen bütün dostlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

Ayrıca Yüksek Lisans eğitimim ve bu araştırmanın her aşamasında yardımını, sabrını ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Emin Sönmez’e ayrıca teşekkür ederim. Bunların yanında özellikle yoğun çalışma temposu içinde yeri geldiğinde ihmal etmek zorunda kaldığım ve hayatımın her aşamasında manevi desteğini her daim hissettiğimin sevgili aileme gösterdikleri hoşgörü ve destekleri için kendilerine müteşekkirim.

Mehmet YAPRAK

Gaziantep 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	3
1. MODERN ORTADOĞU KAVRAMI, TARİHİ, SINIRLARI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ.....	3
1.1. Ortadoğu Kavramı.....	3
1.2. 19. Yüzyıla Kadar Ortadoğu'nun Kısa Tarihi.....	7
1.3. Modern Ortadoğu ve Sınırları.....	11
1.4. Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi.....	17
1.4.1. Petrol Kaynakları.....	22
II. BÖLÜM.....	28
2. ORTADOĞU'DA SINIRLARIN ÇİZİLMESİNDEKİ PARAMETRELER.....	28
2.1. I. Dünya Savaşı Öncesindeki Hazırlıklar.....	28
2.2. I. Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler.....	34
2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası, Soğuk Savaş Dönemi ve Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Gelişmeler.....	47
2.3.1. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşta Küresel Aktörlerin Ortadoğu Siyaseti.....	57
III. BÖLÜM.....	62
3. ORTADOĞU'DAKİ SINIRLARIN ÇİZİMİNE YÖNELİK UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	62
3.1. İsrail.....	62
3.2. Suriye.....	67
3.3. Irak.....	71

IV. BÖLÜM.....	75
4. ORTADOĞU'DA SINIRLARIN GELECEĞİ.....	75
4.1. Arap Baharı ve Ortadoğu.....	75
4.2. Ralph Peters'in Kanlı Sınırlarına Göre Ortadoğu'nun Geleceği.....	82
SONUÇ ve TARTIŞMA.....	90
KAYNAKLAR.....	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Eski Mezopotamya ve Yakın Çevresi (Tekin, 2014'ten alınmıştır).....	9
Şekil 2. ABD kongresinde Başkan Woodrow Wilson'un tarafından, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Ortadoğu'da ilk defa bir ülkenin etnik sınırlara göre çizilmiş haritası (kanalfinans.com, 2016'dan alınmıştır).....	13
Şekil 3. Ortadoğu haritası (acikders.ankara.edu.tr, 2020'den alınmıştır).....	14
Şekil 4. Dar ve geniş anlamda Ortadoğu sınırları (Harunoğulları, 2017'den alınmıştır).....	16
Şekil 5. 1914'te Ortadoğu'nun görünümü (www.islamianaliz.com, 2020'den alınmıştır)....	17
Şekil 6. Ortadoğu Bölgesinde Petrolün Bulunuşu ile ilgili Tarihleri Belirten Haritası (Tabakoğlu ve Bayatlı, 2019'dan alınmıştır).....	24
Şekil 7. Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).....	38
Şekil 8. 1915 ilkbaharı Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).....	35
Şekil 9 . Ortadoğu Tarihi, Kral Yaratanlar (Meyer ve Brysac, 2016'dan düzenlenmiştir)....	39
Şekil 10. Sykes-Picot Antlaşmaları Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).....	41
Şekil 11. Sevr Antlaşması, (/kanalfinans.com 2016'dan alınmıştır).....	42
Şekil 12. Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).....	43
Şekil 13. Sykes- picot mirası, (www.bbc.com, 2020'den alınmıştır).....	44
Şekil 14. Ortadoğu'yu taksim eden Sykes-Picot Antlaşması, (www.islamianaliz.com, 2020'den alınmıştır).....	45
Şekil 15. BM Taksim Planı ve İsrail Devleti'nin kuruluş aşamasında işgal ettiği topraklar, (Tekdal Fildiş, 2017'den alınmıştır).....	65
Şekil 16. Altı gün savaşları öncesi ve sonrası İsrail Devleti, (www.bbc.com, 2020'den alınmıştır).....	66
Şekil 17. Irak Etnik ve Mezhepsel Haritası (Kızılay, 2019'dan alınmıştır).....	73
Şekil 18. Suriye'nin İç Savaş sonrasındaki durumu (Stratejik Ortak, 2022'den alınmıştır)...	79
Şekil 19. Yemen'in iç savaş sonrasındaki durumu (Türkçewiki, 2022'den alınmıştır).....	80
Şekil 20. Muammer Kaddafi'nin Ortadoğu ülkeleri liderleriyle beraber çekilen fotoğrafı...	83
Şekil 21. Krize yol açan harita.....	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Batılılar Tarafından Asya ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Gruplandırılması ve Coğrafi Bir Kavram Olarak Güneybatı Asya Ülkeleri (Taşlıgil ve Şahin 2011’den alınmıştır).....	5
Tablo 2. (Batuk ve Mert, 2017’den alınmıştır)	64

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1: Tüketilen Birincil Enerji Kaynaklarının Dağılımı %(Yılmaz 2016' alınmıştır) ...23

GİRİŞ

Ortadoğu'nun kültürel, ekonomik, dini, askeri ve siyasal açıdan dünya tarihinde önemli bir konuma sahip olması, bu coğrafyanın sınırlarının günümüzde dahi netlik kazanamamasına yol açmaktadır. Ortadoğu'nun jeopolitik önemi, küresel güçlerin bölgede hâkimiyet kurma çabaları ve birbirleriyle olan rekabetleri güç dengelerinin sürekli değişmesine yol açmaktadır. Bölge ülkelerinin anti demokratik yönetimler ve oligarşi yapıların Batı tarafından desteklenmesi Ortadoğu ülkelerinde bir çok marjinal-muhalif dini ve etnik örgütlerin yaşam alanı bulmasında kolaylık sağlamaktadır. Ortadoğu haritasına bakıldığında sınırların kültürel bakımından doğal yollarla oluşmayıp, keskin düz çizgilerle cetvelle çizilerek belirlenmesi bölgede savaşların ve sınırların sürekli değişmesini sağlamıştır.

Ortadoğu'nun günümüzde dahi kabul gören dinlerin çıkış noktası olması ve dünya ticareti bakımından yeraltı ve ulaşım bakımından zengin suyuolları güzergâhını içerisinde barındırması birçok Batılı küresel aktör için bölge cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu durum Ortadoğu coğrafyası açısından çatışmalar, yıkımlar ve iç savaşların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Osmanlı Devletinin yıkılması Ortadoğu coğrafyası bakımından en önemli kırılma noktasını oluşturmuştur. Osmanlı Devletinin hâkimiyetinde bulunan Ortadoğu'da Osmanlı Devletinin yıkılması ile beraber ortaya çıkan boşluğu tamamen sömürüye odaklı doldurmaya çalışan Batılı başat güçlerinin hem bölge ülkeleriyle hem de kendileri ile olan mücadelelerinde kullandıkları en önemli argümanları; etnik ve dini sorunların günümüzde dahi süre gelen bölgede yaşanan istikrarsızlığı ve Batı tarafından bölgeye müdahaleleri mubah kılan kronikleşmiş bir hastalık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'nun önemsenmeyen kurak çöllerinde petrol rezervlerinin bulunması ve hızla gelişen petrol sanayisi yanı sıra savaş sanayisi ve ulaşım bakımından gerçekleşen teknolojik gelişmeler, bölgede Batılı güçler tarafından uydu devletlerin kurulmasını hızlandırmıştır. Bölgede kendi ülkesinin çıkarları aksine Batı çıkarlarına hizmet eden

totaliter yöneticiler Ortadoğu'nun kaderinin Batılı küresel güçler tarafından tayin edilmesine yol açmıştır. Küresel aktörlerin güç dengelerinde her ne kadar değişkenlikler yaşansa da dünya siyasetinde ve ekonomisinde söz sahibi olmanın ön koşulunun Ortadoğu'ya hâkim olmaktan geçtiği düşüncesi her dönem bölgede çatışmaların ve yıkımların zirve yapmasına yol açmıştır.

I. BÖLÜM

1. MODERN ORTADOĞU KAVRAMI, TARİHİ, SINIRLARI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

1.1. Ortadoğu Kavramı

Ortadoğu'nun hikayesi nerdeyse insanlığın tarihi kadar eskidir. 19. Yüzyıl öncesinde kullanılan Şark ve Yakındoğu tabirleri Ortadoğu tanımında da olduğu gibi batı kökenli tanımlamalardır. Bu kavramlar bölgeye yönelik siyasi yönelimler doğrultusunda kullanılmıştır. Bölgeyi tanımlamada 19. Yüzyıl öncesi dönemlerde Fransızlar Osmanlı topraklarını işaret etmek için Yakındoğu kavramını kullanmıştır. İngiltere ise Hindistan'ının zenginliğine giden güzergâhı tanımlamak amacıyla Uzak Doğu kavramını kullanmıştır (Sakin ve Deveci, 2011: 283). Bölgenin kavramsal tanımlanması bölgenin kendi gerçekliğinin aksine siyasi saiklerle belirlenmiştir. Bölge tanımlamasında kullanılan: Şark, Yakındoğu, Uzak Doğu ve Ortadoğu gibi kavramlarının ortaya çıkışını, Batılı ülkelerin bölgeye olan uzaklığı ya da siyasi ve ekonomik çıkarlarına giden güzergâhları dikkate alınarak belirlemiştir. Dolayısıyla Ortadoğu'nun kavramsal olarak tanımı bölgeye nasıl ve hangi amaçla bakıldığına göre değişiklik göstermiştir. Nitekim Ortadoğu sınırları günümüzde dahi tartışma konusudur. Bunun temel sebebi ise Ortadoğu'da bulunan devlet sınırlarının çiziminde sosyal, kültürel, tarihi ve ırksal birlikteliğin göz ardı edilerek yerine siyasi ve ekonomik çıkarlara dayalı sınırların kabul edilmiş olmasıdır. Ortadoğu haritasında düz ve keskin çizgilerin mevcudiyeti bölgenin sınırlarının çiziminde tarihi birliktelik yanında coğrafyanın da nasıl göz ardı edildiğini net bir şekilde göstermektedir. Ortadoğu'nun sınırlarından ziyade bölgedeki devletlerin sınırlarının belirlenmesinde coğrafi ve kültürel dokunun dikkate alınmadan siyasi dinamikler ve ekonomik çıkarlar üzerinde tayin edilmesi, bölgenin kronik rahatsızlığı haline gelmiş olan iç ve dış çatışmalarında kaynağını oluşturmuştur.

Mahan, bölge sınırlarını tanımlamadaki ölçütü, coğrafi özelliklerin aksine siyasi saikler taşımaktadır. İngiltere'nin bölge üzerinde siyasi ve askeri olarak egemen olmaya çalıştığı alanları kapsayan bir tanımlamadır.

Kabaca bugünkü Ortadoğu sınırlarını betimleyen tanımlama, her ne kadar 1815'teki Viyana Kongresinde "Avusturya Başbakanı Meternich'in" Osmanlı-Batı arasında yaşananları belirtmek adına "Şark Meselesi" olayında değinmişse (Yavuz, 2002: 90) de, ilk defa, 1902'de ABD'li donanma askeri ve deniz tarihçisi Mahan'ın "NationalReview'de" yayınlanan "ThePersianGulfand International Relations" başlıklı yazısında, Ortadoğu kavramını kullandığını görmekteyiz. Mahan, büyük ölçüde İngiltere'nin askeri, siyasi ve ekonomik olarak egemen olduğu ve kontrolünde tutmaya çalıştığı, Arabistan ve Hindistan arasında kalan bölgeyi Ortadoğu olarak tanımlamıştır. Aynı tarihte The Times yazarı Chirol Mahan'a göre çok daha geniş bir alanı kapsayan "İran, Basra Körfezi, Irak, Doğu Arabistan kıyıları, Afganistan'ı ve Tibet'i içine alan" bölgeyi Ortadoğu olarak tanımlamıştır." Dönemin iki yazarının bölgeye yönelik sınır ve kavramsal tanımlamalarındaki ölçütlerini, İngiltere'nin bölge üzerindeki askeri ve siyasi stratejileri belirlemiştir(Burç Aka ve Şentürk, 2015: 12). Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşına kadar Yakın Doğu ifadesiyle anılmaktayken, savaş sonrası İngilizlerin bölgedeki askeri ve siyasi hareketliliğini arttırıp önemli bir askeri gücünü bölgeye yerleştirmesiyle bölge Ortadoğu şeklinde tanımlanmaya başlamıştır(Yavuz, 2003:91).

Ortadoğu, Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu dönemde Şark olarak tanımlanmış dolayısıyla bu coğrafyada yaşanan askeri ve siyasi krizleri ifade eden sözcük haline gelmiştir. Nitekim bölgenin sınırları Birinci Dünya Savaşında kırmızı hat olarak çizilmiştir. Ortadoğu kavramının yaygın olarak kullanılmasındaki en önemli etken, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin kendi askeri güçlerini bölgede konumlandırırken Ortadoğu tanımını yoğun olarak kullanmalarıydı. İngiltere için bu tanım Arap sınırlarından Hindistan'a kadar uzanan bölgeyi kapsıyordu(Şentürk, 2003: 5).

Batı'nın kendini dünyanın merkezine koyması diğer bölgelerin tanımlanmasında Batı ile olan coğrafi uzaklığın diğer bölgelerin tanımlanmasında ölçüt olmuştur. Ortadoğu'nun İkinci Dünya Savaşı öncesi Yakındoğu ve Şark olarak tanımlanmasındaki mantıkta buydu. Ortadoğu tanımı, ABD'nin ikinci dünya savaşından sonra büyük bir güç olmaya başlamasıyla beraber bölge ABD'nin amaç ve çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Nitekim İkinci dünya savaşından sonra Ortadoğu tanımı çok daha sık kullanılmaya başlamıştır. Ortadoğu kavramı ve dolayısıyla sınırları, ülkelerin siyasi amaçları doğrultusunda şekillendiğinden bu kavramın tam olarak nereyi tarif ettiği

konusunda bir birlikteliği sağlayamamıştır. Çünkü coğrafi bir kavram olmaktan ziyade siyasi bir kavramdır (Burç Aka ve Nişancı, 2015:12).

Ortadoğu kavramının batılı devletler tarafından, genel manada Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyetinde olan alan için kullanmış olmaları sebebiyle Ortadoğu ile ilgili yapılmış veya yapılacak olan tarih, coğrafya, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi çalışma alanlarında Türkler ve Arapların araştırılması da zorunluluk olmuştur(Yavuz, 2003:91). Gerçekten de Türkler ve Arapların yaşadığı coğrafya hem yeraltı zenginlikleri bakımından hem de yeni pazar arayışında olan küresel aktörlerin güzergâhında bulunması, Ortadoğu'yu her zaman siyasi ve askeri müdahalelerin bir parçası haline getirmiştir.

Tablo 1. Batılılar Tarafından Asya ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Gruplandırılması ve Coğrafi Bir Kavram Olarak Güneybatı Asya Ülkeleri (Taşlıgil ve Şahin 2011'den alınmıştır).

	Ortadoğu	Yakındoğu	Uzakdoğu	Güneybatı Asya
1	Bahreyn	Birleşik Arap Emirlikleri	Brunei Sultanlığı	Azerbaycan
2	Birleşik Arap Emirlikleri	Bahreyn	Çin Halk Cumhuriyeti	Bahreyn
3	Filistin	Batı Sahra	Doğu Timor	Birleşik Arap Emirlikleri
4	G.K.R.Y.	Cezayir	Endonezya	Filistin
5	Irak	Fas	Filipinler	G.K.R.Y.
6	İran	Filistin	Güney Kore	Irak
7	İsrail	G.K.R.Y.	Japonya	İran
8	Katar	Irak	Kamboçya	Katar
9	K.K.T.C.	İran	Kuzey Kore	K.K.T.C.
10	Kuveyt	İsrail	Laos	Kuveyt
11	Lübnan	Katar	Makao Özel Yönetim Bölgesi	Lübnan
12	Mısır	K.K.T.C.	Malezya	Suriye
13	Suriye	Kuveyt	Moğolistan	Suudi Arabistan
14	Suudi Arabistan	Libya	Myanmar	Türkiye
15	Türkiye	Lübnan	Rusya Federasyonu (Asya Rusya'sı)	Umman
16	Umman	Mısır	Singapur	Ürdün
17	Ürdün	Moritanya	Tayland	Yemen
18	Yemen	Suriye	Tayvan (Çin Cum.)	
19		Suudi Arabistan	Vietnam	
20		Tunus		
21		Türkiye		
22		Umman		
23		Ürdün		
24		Yemen		

Ortadoğu Kavramı bölgenin sınır hatlarını işaret etmekten ziyade belli bir coğrafi alanı tanımlamak adına kullanılan bir tanımdır. Ortadoğu kavramının işaret ettiği sınırlar Batı'nın bölge ülkeleriyle olan ilişkileri bakımından değişiklikler göstermektedir. Bu durum Batı'nın ben merkezli bir dünya tasavvuruna sahip olması ve kendi dışındaki bölgeleri ötekileştirmesi ile ilişkilidir. Batının kendi dışındaki bölge tanımlamaları içinde en karmaşık ve belirsiz olanı ise Ortadoğu coğrafyasıdır. Çünkü Ortadoğu hem

tüm siyasi krizlerin çıkış noktası hem de vazgeçilmez zenginlikleriyle birçok paradoksu içinde barındırması bakımından, kavramsal olarak birçok anlam ifade etmektedir. Ortadoğu sınırındaki belirsizlik ve tartışmaların nedeni ise:

- Ortadoğu'nun tarihinde ortaya çıkmış olan medeniyetlerin ve dinlerin ortak değer olarak görülmesi
- Küresel aktörlerin dünya üzerindeki siyasi ve askeri rekabeti
- ABD'nin tehdit algılarındaki değişkenlikler ve ortaya çıkarmış olduğu doktrinler
- NATO'nun güvenlik politikalarında izlemiş olduğu stratejiler
- Ortadoğu'da radikal İslami örgütlerin batı karşıtı tutumu ve küresel boyutta terörizmin etkinliği
- Dünya enerji rezervleri ve enerji kaynakları güzergâhlarında güvenliğin sağlanması
- Ortadoğu'da oligarşik ve diktatöryel iktidarların anti-demokratik yönetimleri neticesinde bölgede mezhep ve etnik kökenli çatışmaların zirve yapması
- Batı'nın kendi içinde yaşadığı ayrışmaların Ortadoğu ülkelerinde yarattığı bloklaşma
- Bölgede yaşanan istikrarsızlık ve anti- demokratik koşulların küresel boyutta terörizmin sürekliliğini sağlayacak insan kaynağını bünyesinde barındırması
- İsrail devletinin güvenliği
- Dışa bağımlı ve yeraltı kaynakları bakımından zengin ülkelerin kontrol altında tutulma çabaları

Yukarıda verilenlerden de anlaşılacağı üzere Ortadoğu, Yakındoğu, Uzakdoğu, Güneybatı Asya kavramları çeşitli parametreler bağlı olarak, farklı şekillerde algılanmıştır. Bunun sebebi ülkelerin coğrafi konumlarından ziyade dinleri, ekonomik güçleri, yönetim şekilleri, ulaşım güzergâhları ve zengin enerji kaynakları gibi jeopolitik konumları ile kategorize edilmelerindendir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin güvenlik stratejisi kapsamında küresel terörizm ile mücadelede Ortadoğu Kavramı daha geniş anlamda Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgeleri kapsar hale gelmiştir. Bu durum kadim medeniyetlerin merkezi, ulaşım güzergâhlarının kilit noktası, kültürel çeşitliliğin bir arada yaşam bulmuş bölgesi olan Ortadoğu'da, bu özelliklerin yerine çıkarların, hırsların ve ekonomik temelli beklentilerin dikkate alınarak sınırların çizilmesine yol açmıştır.

1.2. 19. Yüzyıla Kadar Ortadoğu'nun Kısa Tarihi

Ortadoğu, birçok medeniyetin ortaya çıktığı ve insanlık tarihinde önem arz eden birçok gelişmenin yaşandığı bir bölgedir. Bu topraklar, birçok medeniyetin siyasi ve askeri mücadelesine tanıklık etmiş ve bu sebeple doğal bir savaş arenasına dönüşmüştür. Coğrafi, Jeopolitik, Jeostratejik, insanlık tarihi açısından medeniyetlerin ve kültürlerin yeşerdiği topraklar olmakla yanında batı-doğu medeniyetlerin köprüsü olarak kültürel ve inançsal çeşitliliğiyle zengin bir bölgedir. Mezopotamya gibi verimli topraklar ve bu toprakları sulayabilecek nehirlerin olması, Sümer, Babil, Asur ve Pers gibi önemli medeniyetlerin ve birçok uygarlığın çıkış noktası olmasını sağlamıştır. Sasani, Selçuklu, Pers ve Osmanlı imparatorlukları bölgede uzun soluklu ve köklü tarihi izler bırakmışlardır. Bölgede yaşanan kültürel devinimler ve kurulan büyük devletler ile imparatorluklar, bölgenin köklü ve güçlü bir tarih ile birçok medeniyetin izlerini taşımasına vesile olmuştur (Köse, 2012: 131). Gerçekten de tarihin dönüm noktası olarak kabul edilen yazının burada bulunması, dünyanın kültürel ve bilimsel açıdan çağ atlamasını sağlayan buluşların burada yapılması, günümüzdeki modern dünyanın temellerinin bir kısmının burada atılması naneden olmuştur(Işık, 2018: 67).

Bölge, tarihsel olaylar ve gelişmeler bakımından insanlık tarihinin kırılma noktalarını oluşturmaktadır. İlk yerleşim yeri olması olası sebebiyle, devletleşme kültürünün ortaya çıkması; bölgenin, savaşların ve devletlerarası rekabetin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. İlk savaşın ve antlaşmaların imzalanması günümüz dünyasındaki diplomasinin ve devletlerarası ilişkilerin de temelini atmıştır. Bölge üzerinde aktif olarak siyasetin, ticaretin ve savaşların hareketliliği etnik ve kültürel kozmopolit yaşamın da temellerini oluşturmuştur (Baysoy, 2015: 20).

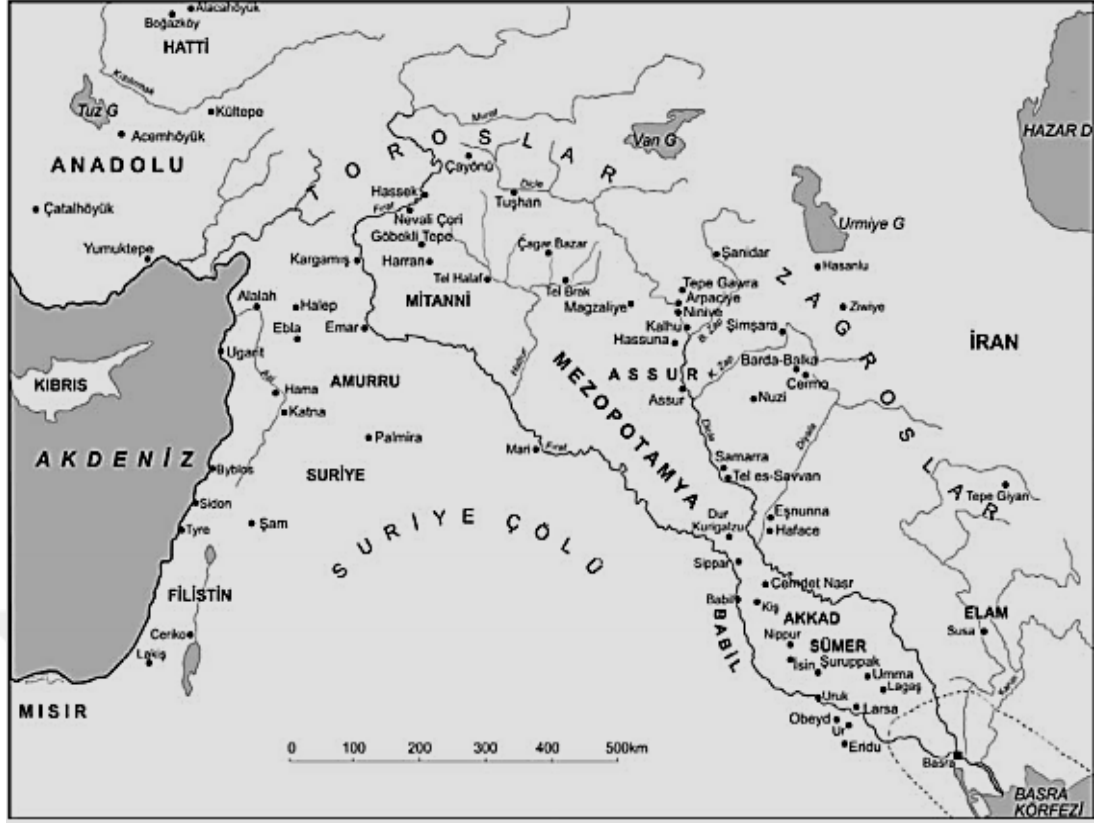
İlk medeniyetlerin ortaya çıktığı dönemlerde Ortadoğu coğrafyasının sınırları büyük ölçüde Mezopotamya ve Mümbit hilal ile sınırlıdır. Mezopotamya terimi ise ilk defa Yunan tarihçiler tarafından Fırat ve Dicle arasında kalan toprakları belirtmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla Mezopotamya her ne kadar coğrafi bir alanı belirtmek için kullanılmışsa da “Sümer, Akad, Babil ve Asur” gibi medeniyetlerin kültürel zenginliklerini de betimleyen bir tanımdır (Tekin, 2014: 112).

Bu tanımlama günümüze kadar gelmiş ve nitekim 1. Dünya Savaşında İngilizlerin Lord Curzon’a sundukları raporda da Mezopotamya şu şekilde tarif edilmiştir: “Söz konusu olan Mezopotamya toprakları güneyde İran körfezinden, kuzeyde ermeni

topraklarındaki dağlara uzanmaktadır ve 37 derece kuzey enlemi civarındadır. Bu topraklar doğuda eski Türk – İran sınırı ve batıda da Suriye çölü tarafından çevrilmiştir. Bu topraklar Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan düzlüklerin ülkesidir. Bağdat'ın kuzeyinde iki ırmak arasındaki bölgenin adı cezire'dir. Bağdat bölgesinin kendisi ve onun güneyinde ki iki nehir arasında bulunan ülke Irak olarak bilinmektedir. Mezopotamya'nın toplam yüz ölçümü (Diyarbakır vilayeti dâhil) 180.000 mil karedir ve nüfusu 2,5 milyon civarındadır, mil kare başına düşen kişi sayısı 14'ten azdır.” (Arafat, 2008: 90).

Ortadoğu'nun merkezinde bulunan Mezopotamya, tarihsel süreçte birçok medeniyet ve imparatorluğa ev sahipliği yapmış ve dolayısıyla siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan dünyanın önemli alanlarından biri haline gelmiştir. Dicle ve Fırat nehirlerinin bölgeden geçmesi Mezopotamya'yı “Verimli Hilal” olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Çünkü: “Ortadoğu'da suyun tarihi aynı zamanda medeniyetlerin tarihi demektir.” Bu durum tarih boyunca insanoğlunun yaşaması ve varlığını devam ettirebilmesi için su kaynaklarına yakın yerleşim yerleri tercih etmesinin sonucu olmuştur. İlk dönemlerde tarımın yeri oldukça önemlidir. İnsanlar ekip biçtikleri ile hayatlarını idame etmekte ve elde edilen artık ürünlerin ticareti yapılarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Tüm bunların meydana gelmesi için ise suya sahip olmak gerekmektedir. Bu nedenle antik dönem kent devletleri suyu ortak bir değer olarak görmemiş, tam tersine suyun elde edilmesi ve korunması güçlünün hakkı olarak görülmüştür. Dolayısıyla su ülkelerin korunması ve işgal edilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Bölgede ilk yerleşiklerin Ubeydler (Ubaidler) olduğu düşünülmektedir. Ubeydlerin döneminde yazılı bir belgenin olmaması kökenleri konusunda kesin bir bilginin ortaya çıkmasını engellemektedir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde çıkarılan araç-gereçlerden bunların bir Akdeniz halkı olduğu kabul edilmiştir. Bölgede MÖ 5000-6000'li yıllarda yaşayan bu halk ilk yerleşim yerleri olarak Eridu, Ubeid ve Ur şehirlerini kurmuşlardır. Daha sonra bölgeye Sümerler gelerek gelişmiş bir uyarlık kurmuştur (Talas, 2020: 5-10).

Şekil 1. Eski Mezopotamya ve Yakın Çevresi (Tekin, 2014'ten alınmıştır).

Bölge, Ubeydlerden sonra, yaklaşık olarak M.Ö. 3000 tarihlerinde Sümerlerin ve Akadların hâkimiyeti altına girmiştir. Böylece Mezopotamya'nın güney kesimleri Sümer, kuzey kısmında ise Akadlar hâkimiyet kurmuşlardır. Daha sonrasında ise bu iki medeniyetin birleşimi ile bölgede uzun süre hâkimiyet kuracak olan Babil ve Asur medeniyetlerini oluşturmuştur (Ateş ve Ünal, 2004: 39). Mezopotamya'nın güneyini kapsayan alanda Babiller, kuzeyinde ise Asurlular hâkimiyet sürmüşlerdir (Tekin, 2014: 115). Kronolojik sıralama tam net olarak tespit edilememiş olsa da, Sümerler kendinden sonra gelen medeniyetleri özellikle kültürel olarak etkilemişlerdir. Irak bölgesinde 1000 yıla yakın hâkimiyet oluşturan Sümerler, özellikle yazıyı bularak insanlık tarihine büyük katkıda bulunmuştur. Kültürünü kendinden sonra gelen devletlere de aktarmıştır. Özellikle Babil devletini etkileyerek Babil mekteplerinde Sümerce yazının kullanılması sağlamış ve Babil tapınaklarında Sümerce ilahilerin söylenmesine kadar birçok konuda kültürel aktarımda bulunmuştur (Tosun, 1943: 695). Sümerler, Mezopotamya bölgesinin yerlisi olmayıp, bölgeye göç yolu ile gelen bir kavimdir. Bölgede kendinden önceki devletlerin bakiyesi olmadığını yapısal özelliklerinden görmekteyiz. Hint kökenli ve İndus kültüründen gelebilecekleri tahmin edildiği söylene de arkeolojik ve antropolojik bulgular bunun aksini belirtmektedir. Yapılan çalışmalarda Sümer yazısının bitişik

devam etmesi nedeni ile ne Hint ne de bölgeye daha önce gelmiş olan Sami kavimlerin devamı olmadığını göstermektedir (Altuncu, 2014: 119). Siyasi sahaları Irak bölgesi ile sınırlı kalsa da etkilediği devletlerin hâkimiyet sahasının genişlemesi ile kültürel özellikleri Anadolu içlerine kadar ulaşmıştır. Nitekim Hitit devletinin başkentinde bile Sümerce yazı okunmakta idi. Sümerlerin etkisi yakın çevresi ve Anadolu ile sınırlı kalmayıp Mısır bölgesine kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla M.Ö. IV. Binyıldan beri Mezopotamya ve Ön Asya’da ortaya çıkmış olan Sümerler ’in bölge içinde çok önemli bir yeri vardır (Özgül, 2011: 403).

Mezopotamya’da kurulan ve Sümer kültüründen etkilenen bir diğer devletlerden biride Akadlardır. Akadlar savaşçı bir devlettir. Bölgede düzenli ordu sistemini kuran ilk devlettir. Bu özellik kendilerine o dönemin imparatorluk kurma gücünü vermiştir. Birçok Sümer şehrini alarak hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir. Bölgede yaklaşık 200 yıl hüküm sürmüşlerdir. Sami kökenli bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezîyetçi bir yapıda kurularak Mezopotamya’nın tamamına hâkim olmuşlardır. Bundan dolayı krallarına Evrenin Kralı unvanını vermişlerdir. Sümerlerin adeta kültür taşıyıcıları olmuşlardır. Ancak Sümerler tarafından yıkılarak tarih sayfasından silinmişlerdir (Avcı, 2010: 23).

Akadların yıkılmasından sonra geçici bir “Sümer Rönesans’ı” yaşanmışsa da bölgenin hâkimiyeti Sami halkların denetimin geçmiştir. Bölgede özellikle Akadlara yakın bir diyalekt kullanan Babillerin hâkimiyetine geçmiştir. Bununla beraber Sümer kültürünün izleri tam olarak kaybolmamış ve yaşamaya devam etmiştir. Babil devletinin en önemli kralı hem devletin sınırlarını genişleten hem de hukuki olarak örnek yasalar geliştiren Hammurabi olmuştur. Dünyada Hammurabi Kanunları olarak tanınmış sistemi kuran kişi olarak bilinmektedir. Gerçekten de birçok devlet ile diplomatik ilişkiler kurmuş olan Babiller, en güçlü dönemini Hammurabi ile yaşamışlardır. Hammurabi’nin ölümü ile devlet zayıflayarak zamanla yıkılmıştır (Yılmaz ve Sivrioğlu, 2017: 184).

Bu coğrafya da hüküm sürmüş bir başka devlet ise Perslerdir. Persler günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce İran’ın yüksek yaylalarında bulunan fars eyaletinde kurulmuştur. Kuruluşundan kısa bir süre sonra İndus vadisinden kuzey Yunanistan’a, Orta Asya’dan güney Mısır’a kadar uzanan bölgeler, Anadolu coğrafyası ve Yakındoğu da dâhil olmak üzer geniş bir alanda hâkimiyet kurmuşlardır. Yaklaşık olarak 200 yıla yakın bir süre, bölgede güçlü bir aktör olarak varlık göstermişlerdir. Kozmopolit yapısıyla farklı birçok etnik ve kültürel unsuru bir arada tutmayı başararak antik Çağ’da ilk defa siyasi

birliği sağlamıştır. Uzun yıllar hüküm sürmelerinin en önemli etkenlerden biri egemen oldukları topluluklardaki insanlara karşı hoşgörölü davranmalardır. Ancak her imparatorluğun mutlaka yaşamış olduğu yıkılma sürecine Perslerde şahitlik etmiştir. Yunanlılarla yapılan savaşlar, Mısır ve Anadolu'daki satraplıkların isyanları, devleti ekonomik ve siyasi olarak zor duruma sokmuştur. Nitekim bu sorunlara taht kavgalarının da eklenmesi ile devlet yıkılma sürecine girmiştir (A. C. Yılmaz 2020: 414).

Bölgeden Fırat ve Dicle nehirlerinin geçmesi ve bereketli topraklara sahip olması birçok devletin ilgilenmesine neden olmuştur. Ayrıca önemli ticaret merkezine sahip olması da ayrı bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Erzen, Nusaybin ve Meyyafakirin gibi ticaret yerlerine sahip olması ve önemli ticaret yollarının buradan geçmesi, doğulu batılı birçok devletin iştahını kabartmıştır (İpek, 2017:89). Uzun süre Yunan ve İranlılar bölge için mücadele etmiş, ardından M.Ö 4. yüzyıldan itibaren Büyük İskender bölgenin geneline hâkim olmuştur. İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında paylaşılan bölge daha sonraki dönemde uzun yıllar sürecektir. Sasani ve Roma imparatorluklarının mücadelesine sahne olmuştur. M.S 7. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in ortaya çıkışıyla beraber bölgedeki hâkimiyet dengeleri değişmeye başlamıştır. Nitekim Arap ve Türklerden oluşan İslam devletleri bölgede bulunan bu her iki güçlü devletin de egemenliğine son vererek bölgenin büyük ölçüde Müslümanların eline geçmesini sağlamıştır. Bölge kabaca 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçmiş ve büyük ölçüde sükûnetle 20. yüzyılın başına kadar bu egemenlik devam etmiştir. Osmanlının yıkılma sürecine girmesi ve emperyalist devletlerinin sömürgeci planları bölgeye eski günlerinden uzak savaş ve sefaleti getirmiştir. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Özellikle Avrupalı devletlerin bölge üzerindeki hâkimiyet çabaları bölgeyi uzun bir karışıklığa sürüklemiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra bölgenin denetiminin ABD'nin eline geçmesi, İsrail devletinin kurulması bölgenin istikrarını daha fazla zedelemiştir. Bu devlette diğerlerinden farklı olmayarak bölgede kültürel ve etnik ayrılıkları körükleyerek birçok yapay devletlerin oluşmasına ve bölgenin kriz içinde kalmasına neden olmuştur. (Özdem, 2016: 7).

1.3. Modern Ortadoğu ve Sınırları

Birinci Dünya Savaşıyla Beraber İngilizler ve Fransızların Osmanlı İmparatorluğu ve Ortadoğu coğrafyasının sınırlarını ve geleceğıyle ilgili yapılan gizli antlaşmalarla bölgeyi savaş arenasına dönüştürmüştür. Yapılan gizli antlaşmalarda Lord

Kithchener'in temsilcisi Sir Mark Sykes'in etkisiyle Kithchener'in Ortadoğu'daki sömürgeci anlayışının etkin olmasını sağlamıştır. Türkler bölge üzerindeki etnik ve kültürel yapısı ile beş bölgeyi temsil ediyordu. Bu beş bölge "Irak-Mezopotamya, Filistin, Suriye, Ermenistan ve Anadolu" olarak belirlenmişti. Irak-Mezopotamya ve Filistin bölgeleri ile Kürtlerin yoğunlukta bulunduğu bölgeden Akaba, Hayfa, Akka, Tedmür ve Deyrizor'a kadar olan sınır hattı İngilizlerin kırmızıçizgisi olarak belirlenmişti. Buna karşılık Bereketli Hilal'in kuzeybatısında kalan bölgede Fransız himayesine bırakılmıştır. Fransız Katolikleri ve Rus Ortodokslarının kutsal topraklar üzerindeki beklentileri Filistin krizine derinlik kazandırmıştır. Araplara vadedilen bağımsız İslam devletinin sınırları ise: Akaba'dan Maan boyunca Maan'ı Kuveyt sınırıyla birleştiren bölgedir (Yerasimos, 2010: 141-142). İngiltere'nin Bereketli Hilal olarak tabir edilen bölgeye hâkim olma arzusu ve kendi ittifaklarıyla yapmış olduğu antlaşmalarda dahi bu bölgelerden vazgeçememesi günümüze kadar sürecek siyasi ve askeri krizlerin yaşanmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşıyla başlayan ve gizli anlaşmalarla parçalanmak istenen Ortadoğu petrol rezervlerinin sanayi ve ulaşımdaki teknolojik gelişimlerinde etkisiyle bölgenin tarihsel sürecinde devamlı yaşanan sorunlar daha da derinlik kazanmıştır.

Ortadoğu'nun önemi, "Rockefeller Kardeşler Fonu" olarak bilinen ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomi politikasının ilkelerini saptayan örgütçe hazırlanan 1952 tarihli bir raporda vurgulanarak, emperyalizm için bu coğrafyanın vazgeçilemez olduğu ifade edilmiştir. Raporda şu ifadeler yer verilmiştir: "Asya, Ortadoğu ve Afrika milliyetçiliği, Sovyet Bloğunun tahrikleriyle yıkıcı bir güç haline gelecek olursa, Avrupa'nın petrol ve diğer hammadde ikmal kaynakları tehlikeye girebilir. Bu halde, bölgeyi güvenlik altına almak için bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmak ve yaşamsal önemdeki kaynakları böylece güvenceye almak gerekir. Bu nedenle, Ortadoğu, emperyalizmin ilgi odağı olmuştur ve bu bölgeyi kendi etki alanı içinde tutmak gereklidir" (Sakin ve Deveci 2011: 282). Dolayısıyla Ortadoğu kavramı 20. yüzyılın ilk dönemlerinde Batılı emperyalist güçlerin bölgeyi kuşatmasıyla yaygınlık kazanmıştır. İngilizlerin Hindistan'a yönelik siyasi eğilimlerinin artmasıyla bölge Uzak Doğu olarak tanımlanırken, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye askeri olarak yerleşmesiyle günümüzde kullanılan Ortadoğu kavramı ortaya çıkmıştır. "Günümüzde ise Ortadoğu denilince akıllara, Doğu'da Hindistan, Afganistan, Pakistan, İran, Güney'de Yemen, Aden Körfezi ve Afrika'nın doğu sahilleri. Batı'da Afrika'nın Batısı

ve Kuzey Batısında ki Moritanya, Fas ve Kuzey Afrika'nın tamamı gelmektedir. Kuzey'de Türkiye, merkezinde ise Mezopotamya, Doğu Akdeniz, Nil Deltası ve Arap Yarımadası gelmektedir.” (Savrun, 2018: 230).

Şekil 2. ABD kongresinde Başkan Woodrow Wilson'un tarafından, Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla Ortadoğu'da ilk defa bir ülkenin etnik sınırlara göre çizilmiş haritası (kanalfinans.com, 2016'dan alınmıştır).

“Bugünkü Viyana'nın doğusuyla Zagreb şehri arasında çizilen çizgi, kuzeyde Karpat dağlarının batı uçlarına ve güneyde de Adriyatik kıyılarına uzatılırsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1699'dan önceki Avrupa sınırları yaklaşık olarak ortaya çıkmış olur. Bu sınırların kuzeydeki ucu, Karpat dağlarının kuzey eteklerinden geçerek ve Dinyeper nehrini izleyerek, Azak Denizi'nin kuzey kıyılarından ve Kafkas Dağları'nın kuzey eteklerini izledikten sonra Hazar Denizi kıyılarına ulaşırsa, Devlet'in kuzey sınırları elde edilmiş olur. Hazar Denizi'nin batı kıyılarının teşkil ettiği çizgi, Basra Körfezi'ne uzatılırsa, İmparatorluğun doğu sınırları çizilmiş olur. Bu sınır ile Akdeniz'in doğu kıyıları arasında kalan topraklar, yani bugünkü Ortadoğu bölgesi ile bütün Arabistan yarımadası, Mısır, Trablusgarp (Libya), Tunus ve Cezayir de Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde bulunmaktaydı.” (Armaoğlu, 2003:12).

Ortadoğu kavramının siyasi referanslarla Batılı bir kavram olarak karşımıza çıkması sınırlarında belirsizliklere ve değişkenliklere yol açmaktadır. Emperyalistlerin kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda şekillendirmiş oldukları siyasi, askeri ve ekonomik politikaları bu coğrafyanın teritoryal bölge olarak sınırlarının tam olarak çizilmesine engel olmaktadır. Bölge sınırları için farklı belirlenim ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Hatta farklı kurum ve kuruluşlar tarafından bile farklı sınırlar işaret edilmektedir. “Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Gıda ve Tarım Örgütü” gibi birçok kurum ve kuruluşun çalışma ve hizmet alanına ilişkin veri tabanları, Ortadoğu kavramını farklı coğrafi parametrelere göre tanımlamaktadır. Bu durumun en büyük sebebinin geniş bir alan olarak Güneybatı Asya’dan Mağrip’e, Balkanlardan Doğu Afrika’ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyona karşılık gelmesinden kaynaklanmaktadır (Özgen, 2020: 37).

Şekil 3. Ortadoğu haritası (acikders.ankara.edu.tr, 2020’den alınmıştır).

Haritaya bakıldığında Türkiye’nin de içinde bulunduğu bir coğrafya olarak Ortadoğu karşımıza çıkmaktadır. İsrail devletini Ortadoğu’nun kalbinde gösteren bir harita oluşturulmuştur. Ortadoğu sınırlarının çizilmesinde siyasi nedenlerin de etkili olduğunu yukarıdaki bölümlerde açıklamıştık. İşte tam da burada İsrail devletinin kurulması da Ortadoğu sınırlarının tayin edilmesinde önem arz etmektedir. Çünkü dönemin siyasi gücü olan İngiltere tarafından ortaya çıkan bu kavramın içinde Balfour Deklarasyonu ile İsrail devletinin kurulmasının amaçlandığı da bilinen bir gerçektir. Nitekim gelişen süreç içinde İsrail devletinin kurulum aşamasını tamamlayarak 1948 yılında bağımsız bir devlet olarak siyaset sahnesine çıktığını görmekteyiz.

20.yüzyılın başında Balkanları da kapsayacak kadar geniş şekilde tanımlanan Orta Doğu günümüzde daha dar bir coğrafyayı ifade etmeye başlamıştır. Buna göre bu tanımlama en dar anlamıyla “Mısır’dan İran’a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas’tan Pakistan’a kadar uzanan, başka bir deyişle Atlantik’ten Ganj havzasına” kadar yayılan coğrafyayı ifade etmektedir (Yeşilyurt, 2018: 499). Ortadoğu’nun sınırlarındaki bu esneklik bölgenin içinde barındırdığı kültürel, dini, etnik ve coğrafi yapısından kaynaklı doğal sınırların aksine siyasi referanslarla sınırlarının çizilmesinin sonucudur. Güç odaklarının izlediği siyaset, bölgede yürütülen siyasetin ve küresel aktörlerin güç dengelerini değiştirmektedir.

Bu tanımlamalara göre Ortadoğu’nun belirgin ve net bir şekilde kesinlik belirten sınırlarından söz etmek mümkün gözükmemektedir. “Kavram, siyasi ve askeri bir nitelik taşıdığından, özellikle bölgesel ve küresel güç dinamiklerinin etkisiyle sınırlarının belirlenmesinde bir belirsizlik ile doğmuştur. Küresel güç ve ekonomik paylaşım alanlarından biri olarak Ortadoğu, kültürel çeşitliliği, zengin enerji potansiyeli ve bölgedeki siyasi iktidarsızlık ile hem küresel hem de bölgesel ölçekte dünya siyasetinin odağında yer almaktadır.” Nitekim dünya ham petrol rezervinin üçte ikisi ve doğalgaz rezervlerinin de yaklaşık yarısının Ortadoğu’da bulunması, bu coğrafyaya yönelik çeşitli siyasi ve askeri müdahaleleri de etkin kılmaktadır (Özgen, 2020: 37). Ayrıca nüfus hareketliklerinin de aktif olduğu bir bölgedir. Bu hususta en büyük pay siyasi ve askeri eylemler özellikle göç dalgasının hareketlenmesine neden olmaktadır. Dünya savaşları ve yakın zamanda askeri çatışmaların doğrudan ya da dolaylı olarak merkezi konumunda olması nüfus hareketliliğinin en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Ortadoğu da iktidar eksenli mücadelelerin merkez noktası hiç şüphesiz bölgenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleridir. Ortadoğu coğrafyasının kültürel ve dini bakımdan zenginlik göstermesi yerüstü sebepler açısından önemlidir. Dini olarak üç kutsal dinin ortaya çıktığı yer olması ve merkezi konumunda olması tarihsel süreç içerisinde birçok imparatorluğun cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Özellikle Haçlı Seferleri olarak bilinen Avrupalı devletler ile çeşitli İslam devletleri arasında meydana gelen savaşlar önemlidir. Binlerce kilometre uzaktan gelip dini kutsiyetler adına yaşanan mücadeleler bu coğrafyanın birçok savaşa tanıklık etmesine yol açmıştır. Ayrıca haçlı seferlerinin sadece dini değerler uğruna yapıldığını söylemek yanlış olacağından bunun birçok siyasi ve ekonomik nedenleri de bulunmaktadır. Coğrafyanın

potansiyel olarak ekonomik varlığı geçmişten günümüze kadar bölgesel ve küresel güç mücadelesine sahne olmasına neden olmaktadır.

Şekil 4. Dar ve geniş anlamda Ortadoğu sınırları (Harunoğulları, 2017'den alınmıştır).

Ortadoğu'nun sınırlarının belirlenmesi, meydana gelen savaşların ve siyasi krizlerin baş aktörünün İngiltere olmasındaki neden, mevcut dönemin küresel gücü olmasıdır. İngiltere'nin dönemin başat gücü olmasında: Gelişen, büyüyen dünyanın ihtiyaçlarını iyi okuyup öngörü de bulunmasıdır. İngiltere'nin Ortadoğu'dan çıkmamasına ve İngiltere'nin geleceğe dönük planlarında Ortadoğu'nun daima yer almasında bu coğrafyanın önemi büyüktür. Bunun içindir ki; İngiltere bölgede birçok siyasi ve askeri operasyonlar gerçekleştirmiş, uğrunda savaşlara girmiştir. Bunun en büyük ispatı Birinci Dünya savaşıdır. Savaş İngiltere tarafının yer aldığı itilaf devletlerinin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

Şekil 5. 1914'te Ortadoğu'nun görünümü (www.islamianaliz.com, 2020'den alınmıştır).

Osmanlı devletinin Birinci Dünya savaşının öncesi ve sonrasında savaşın merkezinde olmasını açıklaması açısından bu harita önemlidir (Şekil 5). Çünkü Ortadoğu coğrafyasının büyük çoğunluğuna Osmanlı devletinin sahip olduğu görülmektedir. Harita emperyalist güçlerin birtakım ekonomik ve siyasi amaçlar ile Osmanlı devletinin nasıl parçalamak ve paylaşılmak istediğinin en iyi açıklayıcısıdır. Özellikle bölgenin diğer devletlerinin çeşitli emperyalist devletler tarafından parçalandığı görülmektedir. İngiltere Mısır ve Afrika'nın güney taraflarına, Fransa Libya ve çevresine sahip olduğu müşahede edilmiştir. Kalan kısımların da çeşitli anlaşmalarla paylaşıldığı bilinmektedir. Bu devletlerin nüfusunun çoğunun Arap olduğu dolayısıyla bu devletlerin siyasi ve ekonomik amaçlarla buralara gelindiği bilinen bir gerçektir. Özellikle stratejik konum, nüfus popülasyonunun çokluğu ve en önemlisi enerji kaynaklarının çok ve çeşitli olması askeri müdahalelerin ana sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi

Coğrafi konum, bir bölgenin dünya üzerindeki yerini gösterirken; bölgenin dünya üzerindeki mevcut konumunun sağladığı avantaj veya dezavantajlarının toplamı bölgenin veya alanın jeopolitiğini belirler. Devletlerin kendi amaç ve çıkarlarına yönelik geliştirdikleri siyasi ve askeri stratejilerin başarıya ulaşmasındaki en önemli aktör jeopolitik güçtür. Jeopolitik güç, uluslararası diplomaside lehe yönelik; siyasi ve ekonomi politikalarında birçok avantajı ve seçeneği içinde barındırır. Jeopolitik güç uluslararası alanda istenilen amaç ve çıkarları elde etmede itici güce sahiptir. Emperyalist güçlerin bölgede çıkarlarını ve yayılmacılığındaki başarıları jeopolitik konumlarıyla doğru orantılıdır. Jeopolitik konum uluslararası boyutta güce sahip olmak

adına geliştirilen stratejiler ve mücadeleleri kapsayan bir süreçtir (Özsavaş Atay, 2016: 146). Coğrafi faktörlerin yeryüzündeki etkileri eşit olmadığından ve bu eşitliği elde etmede insan gücünün yetersiz kalmaktadır. Bölgelerin birbirleriyle ilişkilerinde coğrafi konumun siyasi ve ekonomik ilişkilerde güç dengelerini belirleyici bir rolü vardır. Bu durum coğrafyanın siyasetle ilişkilendirilmesine ve siyasi yönelimlerin bu gerçeklik üzerine inşa edilmesini sağlamıştır. Jeopolitik, devletlerin birbiriyle olan uluslararası ilişkilerini coğrafi unsurlara dayandırır. Siyasetin merkezinde insan ve toplum olgusu vardır. İnsanı ve toplumu şekillendiren ise yaşadığı bölgedir. Çünkü insan ve toplum yaşadığı yerküre ile etkileşim halindedir. Yerkürenin sağladığı avantajlar; ekonomik ve siyasi ilişkilerin şekillenmesini de sağlar. Coğrafyanın, toplumlar üzerindeki etkileri siyaseti şekillendirerek siyasi sonuçlarda doğurur (Karnıbüyük, 2019: 168).

Jeopolitik, devlet menfaatleri ve coğrafi konum arasındaki bağı işaret eder. Devletin dünya üzerindeki siyasi ve ekonomik açıdan avantaj elde etmesini öngörür. Dünya üzerinde en büyük siyasi ve askeri hareketliliğin yaşandığı alanlar jeopolitik olarak önem arz eden bölgelerdir. Bir devletin; Ticaret yollarına, yeraltı zenginliklerine, denizlerde ki hâkimiyete, iklimsel avantajlara, kültürel ve inançsal zenginliklere sahip olması; dünya üzerindeki kudretini ve kendi halkının refahını belirleyen en önemli unsurdur. Tarihin en büyük savaşları bu unsurları ele geçirmesi adına yaşanmıştır (Harunoğulları, 2017: 123).

Günümüz dünyasında hızla büyüyen silah sanayisi ve teknolojik olanaklar süper güç olmada birincil öncül olarak karşımıza çıkmaktadır. Süper güç olma stratejilerinin temelinde, alan hâkimiyeti yani coğrafi ve beşeri ilişkiler yatmaktadır. Ortadoğu'nun tarihinde bitmeyen savaşlar ve mücadelelerin kaynağını bu ilişkiler oluşturmaktadır. Eski çağ medeniyetlerinden günümüz devletlerine kadar en büyük olmanın yolu Ortadoğu'ya hâkim olmaktan geçmektedir. Tarih boyunca Ortadoğu topraklarında hâkimiyet kuran ve bölgeyle entegre ilişkiler geliştiren medeniyetler ve imparatorluklar uzun ömürlü olmuşlardır. Gerçekten de Ortadoğu'yu elinde bulundurmak en büyük olmanın koşulu olarak kanıksanmıştır. Bölge tarihsel süreç içerisinde yaşanan tüm gelişmelerde insanlığın beklentilerini karşılayacak zenginlikleri içinde barındırmıştır. Ticaret yolları, yerleşim alanları, tarım alanları, dinlerin ortak kutsiyetleri, deniz yolları, ulaşım ağları, su kaynakları, petrol ve doğalgaz rezervleri bölgenin jeopolitiğini her dönem zirveye taşımıştır. Nitekim günümüzde dünyanın en kadim toplumlarından olan Çin'in, dünyada süper güç olamamasının nedeni olarak Ortadoğu'ya hâkim olamaması

gösterilmektedir. Günümüzde Çin'in süper güç olacağının dayanağını ise son dönemlerde ticari anlamda Ortadoğu'yu kapsayan ve bölgede ilişkilerini güçlendiren antlaşmalar ve projelerden kaynaklıdır (Alptekin, 2017: 376).

Dünyada 19. yüzyıl sonrası yaşanan radikal değişim ve hareketlerin temelini güvenlik kaygısı oluşturmaktadır. Sömürü sisteminden Soğuk Savaşa kadar geçen sürecin silahlanmada çığır açmasının nedeni de güvenlik kaygısı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası batı küreselleşmenin de etkisiyle güvenlik politikalarını sürdürülebilir kılmak adına yeni politikalar geliştirmiştir. Dünyada sınırlı olan ve hayati önem arz eden enerji kaynaklarını elde etmenin, uluslararası sistemde sağlayacağı avantaj, dünya siyasetinde küresel aktörlerin güvenlik politikalarında revizyona gitmesini sağlamıştır. Bu durum uluslararası ilişkilerde enerji kaynaklarından bağımsız bir güvenlik stratejisi politikasının düşünülemeyeceği gerçekliğini de beraberinde getirmiştir. Uluslararası ve ulusal güvenlikle askeri ve siyasi etkinliğin sürdürülebilirliğini belirleyen faktör ise ekonomik stratejilerdir. Dünyada söz sahibi olmanın yolu güçlü olmaktan geçtiği gerçeğini doğurmuştur (Demiray ve İşcan, 2008: 166). Ortadoğu coğrafyasında bulunan enerji kaynakları bölgenin önemini daha da arttırmış ve bölgeyi doğal bir kuşatma alanına çevirmiştir. Bu enerji kaynakları yanında dünya ticaret ağının geçiş noktasında bulunan Ortadoğu'yu kontrol altında tutma arzusu, başat güçlerin küresel anlamdaki güvenlik ve siyaset stratejilerinin bir diğer temelini oluşturmaktadır (Özsavaş Atay, 2016: 145).

Ortadoğu jeopolitiğinin dünya üzerinde ticari, ekonomik ve siyasi bakımından tartışılmaz gücü, gelişmiş ve güçlü ülkelerin bölgeyi kontrol etme mücadelelerine yol açmıştır. Gerçekten de coğrafi konumunun sağladığı jeopolitik avantajları, zengin petrol rezervleri, küresel boyutta radikal İslami örgütleri, etnik yapısı gibi özellikleri bakımından dünyanın siyasi ve askeri olarak en önemli coğrafyasını oluşturmaktadır (Deniz, 2012: 150). Zengin enerji kaynakları ve ulaşım hatları üzerinde olması Ortadoğu için önemli bir avantaj iken, gelenekçi oluşumlarla buna muhalif modern oluşumları, çatışma ile barışı, zengin ile fakiri, diktatöryel, oligarşik, aşiretçi ve demokratik rejimler gibi ideolojik ve sosyolojik birçok zıtlığı içinde barındırması ise bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Ortadoğu coğrafyasında yaşanan kargaşanın da temel nedeni olarak gösterilebilir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan Ortadoğu, kültürel ve coğrafi zenginlikleriyle her dönem cazibe merkezi olmuştur. Gelmiş geçmiş en büyük medeniyetler ve imparatorlukların

birincil hedefi daima Ortadoğu olmuştur. Bölgenin hatta dünyanın merkezi olarak görülen Kutsal şehir Kudüs, bu bölgenin sınırları içerisinde. Kudüs dünyaca kabul görülen ve gönümüze kadar gelen dinlerin merkezi konumundadır. Krallıklar ve imparatorluklar mevcudiyetlerini korumak ve mevcut düzenlerinin sorgulanmaması adına siyasi ve askeri eğilimlerini din referanslı yapmışlardır. Din, insanların eğilimlerini yönlendiren, savaşların şiddetini ve boyutunu belirleyen çok iyi bir motivasyon aracı olarak görülmektedir. Tüm dünyada kabul gören dinlerin doğduğu ve yayıldığı coğrafyaya hâkim olmak psikolojik avantajı bakımından üstünlüğü sağlamak anlamına gelmekteydi. Bunun yanında coğrafi zenginlikleri de içinde barındırması kültürel ve nüfus olarak yoğun bir devrim yaşamasını sağlamıştır. Bölgenin beşeri hareketliliği insanlık tarihinin devrimsel gelişimini sağlayacak ilklerin bu bölgede ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ortadoğu, tüm iktidarların hayalini kurmuş olduğu her şeyi içinde barındıran bir özelliğe sahiptir. Krallara ve imparatorlara istedikleri kudreti sunan bir bölgeyi temsil ediyordu. Ortadoğu'nun bu zengin jeopolitiği siyasi ve askeri mücadelenin de önünü açmış oluyordu. Ortadoğu'da ve dünyada etkin olmak için geliştirilen siyasi stratejilerin sahada uygulanmasını sağlayacak askeri hamlelerin kaynağını da ekonomi oluşturmaktaydı. Sürdürülebilir askeri ve siyasi stratejilerin finansman kaynağı ise Ortadoğu topraklarında çıkarılmayı bekleyen petroldür. Ortadoğu'nun coğrafi konumu doğal bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Kıtalar arası bağlantıyı sağlayan deniz ve kara yollarının kavşağı noktasındadır. Ticari anlamda maliyeti düşürecek en kestirme güzergâhlar bu bölgededir.

Bölge, tarihsel olaylar ve gelişmeler bakımından insanlık tarihinin kırılma noktalarını oluşturmaktadır. Bölgenin, ilk yerleşim yeri olması olası sebebiyle, devletleşme kültürünün ortaya çıkması; savaşların ve devletlerarası rekabetin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. İlk savaşın ve antlaşmaların imzalanması günümüz dünyasındaki diplomasi ve devletlerarası ilişkilerin de temelini atmıştır. Bölge üzerinde aktif olarak siyasetin, ticaretin ve savaşların hareketliliği etnik ve kültürel kozmopolitliğe neden olmuştur (Baysoy, 2015: 20).

Ortadoğu, Mezopotamya gibi kültürel etkileşim bakımından zengin ve bereketli toprakları bünyesinde barındırmaktadır. Yazının ortaya çıkışından yerleşik hayata geçişin ve tarihin ilk antlaşmasına kadar birçok sosyal ve kültürel etkileşime şahitlik etmiştir. Jeopolitik konumu bakımından sağladığı avantaj, Ortadoğu'yu dönemin en büyük güçleri tarafından arzulanan bir coğrafya haline getirmiştir. En büyük olmanın

yolu Ortadoğu'ya sahip olmaktan geçer anlayışı, bölgedeki hareketliliği ve etkileşimi de arttırmıştır (Korkusuz, 2015: 1). Ortadoğu içerisinde barındırdığı siyasi ve jeopolitik konumunun sağladığı güç sayesinde birçok medeniyetin bölgeye hâkim olma rekabetine dönüşmüştür.

Ortadoğu geçmişten günümüze uluslararası ilişkilerde ekonomik, siyasi, ticari ve askeri olarak stratejik bir öneme sahiptir. Bu stratejik konum sınırlarda esnekliğe meydan vermiştir. Ticari olarak kıtalar arası geçiş noktasında olması, kozmopolit yapısı içinde barındırdığı farklı inanç ve etnik yapıların çatışmalara gebe ve manipülasyonlara açık olması, bölgede yıkımları ve çatışmaları doğurmuştur. Dönemin en büyük güçleri arasında bulunan ve Ortadoğu coğrafyasına hâkim olan Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecine girmesi ve Ortadoğu'nun dönemin teknolojik gelişimlerine paralellik gösterememesi: Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan istikrarsız, zayıf, parçalanmaya hazır Ortadoğu, Batılı güçlerin iştahını biraz daha kabartmıştır. Ortadoğu'nun üzerinde gelişen siyasi ve askeri hamleler sınır tanımlamaların da değişkenliklere de neden olmuştur.

Ortadoğu; coğrafi konum olarak ticaret yollarının merkezinde olması, özellikle deniz yolları olarak hayati önem sahip; "Basra Körfezi, Süveyş Kanalı, Akdeniz Limanları Çanakkale- İstanbul Boğazları" stratejik bir konumda olması; ticari, askeri ve siyasi olarak kritik bir bölge olmasını sağlamıştır. İngiltere, Ortadoğu'da su kaynaklarına verdiği önemi, Birinci Dünya Savaşında, Fav bölgesini ele geçirmekle göstermiştir. Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği "Şattülrap'ı" elinde tutmak için Fav bölgesi kilit noktaydı. İngiltere su kaynaklarının petrol kadar değerli olacağının farkındaydı. Osmanlı Devleti elinde bulunan bu bölgeyi kaybetmemeye yönelik mücadele etmesine rağmen İngiliz işgaliyle elden çıkmıştır. Bu sonuç İngilizlerin Ortadoğu'ya iyice kök salmalarına ve Ortadoğu'nun bugün dahi sınırlarının şekillenmesine meydan vermiştir (Aydın ve Şentürk, 2015: 63). Tarih boyunca insanların yerleşim yeri olarak referans aldıkları en önemli faktör su kaynaklarıdır. Hayatın idamesinde birincil öncül olarak yerleşim yerlerinin tayininde su kaynakları belirleyici olmuştur. Ortadoğu'nun içinde barındığı nehirler ve su kaynakları bölgede nüfus hareketliliğine neden olmuştur.

Ortadoğu'nun sınırlarındaki değişkenlik ve sınır tanımlanmasındaki karmaşa bölgenin jeopolitiğinden kaynaklanan siyasi yaklaşımlardan kaynaklıdır. İngiltere'nin Ortadoğu'nun sınırlarını Hindistan'a kadar olan bölgeyle tanımlaması, ABD'nin

Afganistan'ı da sınırlara dahil eden yaklaşımlarının temelinde siyasi çıkarlar yatmaktadır.

Ortadoğu, medeniyetin beşiği olarak anılmasında bölgenin tarihe yön veren gelişmelerin merkezinde olmasından kaynaklıdır. Yazının bulunmasından, şehirleşmeye, gelişen ticaretin merkezinde bulunmasından kaynaklı kültürel zenginliği, üç dinin dünyada ortaya çıktığı ve yayıldığı kutsiyeti içinde barındırması Ortadoğu'yu tüm medeniyetler için vazgeçilmez bir coğrafya haline getirmiştir. Dünyanın hızla gelişen ve büyüyen sanayisinde hayati öneme sahip petrol ve doğalgaz kaynağının merkezinin de Ortadoğu'da olması bölgede rekabeti arttırmıştır. Ortadoğu enerji rezervi olarak dünya genelindeki petrolün yüzde altmış beşine ve doğalgazın ise yüzde otuz beşine sahiptir (Aydın, 2011: 521).

Batıda gelişen demokrasi ve özgürlük anlayışına karşı Ortadoğu da baskıcı ve diktatöryel yönetimler istikrarsızlığın baş göstermesini sağlamıştır. Bu kaotik ortamda Ortadoğu'nun stratejik konumu ticari yollar ve yeraltı kaynaklarını kullanamamakla beraber sanayi devrimiyle ham madde ihtiyacının baş göstermesiyle sömürü anlayışına yoğun olarak maruz kalmıştır. Genel olarak Ortadoğu'nun sınırlarına bakıldığında Türkiye, Arap Yarımadası, İran, Mezopotamya, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı içine alan Coğrafi bölge ticaretin merkezini oluşturmaktaydı.

Ortadoğu kavramı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de şiddet, savaş, terörizm ve yoksullukla anılmaktadır. Özellikle yakın dönemlerde yaşanan savaş ve terör etkisi ile oluşan göç olayları biraz daha dramatize etmiştir. Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan terörizmin Avrupa'ya sıçramasıyla bambaşka bir boyut kazanmıştır. Ortadoğu, bulunduğu coğrafi konum bakımıyla ve evrensel dinlerin çıkış noktası olmasının da etkisiyle adeta batı- doğu çekişmeleri sonucu olarak bölge savaş arenasına dönüşmüştür. 20. Yüzyılda petrolün önem kazanmasıyla geçmişte olduğu gibi günümüz de çok uluslu savaşların yaşanacağı bir bölge olması kaçınılmazdır (Güllü, 2016: 185).

1.4.1. Petrol Kaynakları

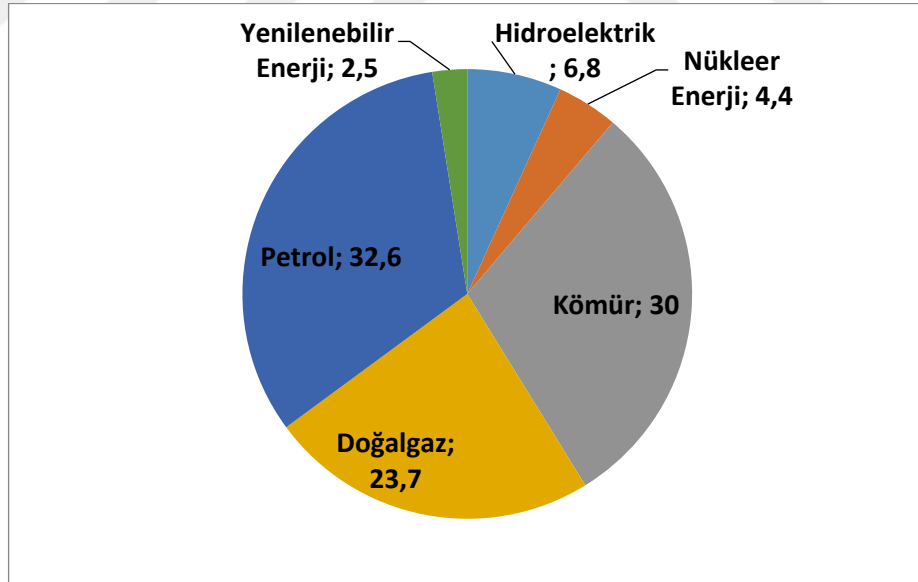
Petrolün ülkeler için ekonomik kalkınmada çok önemli bir yeri vardır. Hayatın birçok alanında kullanılan petrol bakımından dışa bağımlı olan ülkeler; bağımsız ve kendi çıkarlarına yönelik politika üretmeleri açısından engel teşkil etmektedir. Petrol kaynaklarına hâkim olmak ise uluslararası siyasette etkin olmayı sağlar. Petrolün dünya

siyasetindeki etkinliği ise petrol rezervlerinin yoğun olduğu bölgelerde rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır.

Küresel güçlerin müdahaleleri ve birbirleriyle olan çatışma halleri, Ortadoğu'nun net sınır hatlarını belirlemeyi mümkün kılmamaktadır. Ayrıca bu küresel güçlerin siyasi ve ekonomik çıkar odaklı hareket etmeleri sınırların netleşmesinde engel teşkil etmektedir. Bu müdahaleleri tetikleyen sebeplerin başında yeraltı kaynakları gelmektedir. Dünya ham petrol rezervlerinin üçte ikisi ve doğalgaz kaynaklarının yaklaşık yarısı (Grafik 1) bu bölgede bulunmaktadır (zgen, 2020: 37).

Gerçekten de dünyada ki bu petrol kaynaklarının dağılıma baktığımızda ise: Yüzde 65,3'  Ortadoğu coğrafyasındadır. Afrika ve diğer Müslümanların yaşadığı bölgedeki petrol kaynaklarını da eklediğimizde yüzde 72,6 oranındadır. Amerika'da 3,7 milyar ton, Avrupa'da 2,5 milyar tonken sadece Irak'ta 25,2 milyar ton, Suudi Arabistan'da 36 milyar ton genel olarak ise Ortadoğu'da ise yaklaşık 93,4 milyar ton petrol çıkarılmaktadır. Katar dokuz bin nfuzla 2 milyar ton, altı milyonluk nüfusla Libya ise 3,8 milyar ton petrol rezervine sahiptir (Taşkesen, 2011:261).

Grafik 1: Tüketilen Birincil Enerji Kaynaklarının (%) Dağılımı (Yılmaz 2016'dan değiştirilerek).

Yeryüzünde enerji kaynakları bakımından en fazla etkiye sahip petrol bulunmaktadır. Hem kullanımı hem de kullanım alanlarının zenginliği petrolü ayrı bir yerde tutmuştur. Dünyada tüketilen birincil enerji kaynakları arasında petrol % 32,6 ile birinci sıradadır. Petrol % 30 ile kömür ve % 23,7 ile doğalgaz takip etmektedir. Nükleer Enerji,

Yenilenebilir Enerji ve Hidroelektrik oranları ise çok düşük seviyelerdedir (Yılmaz 2016: 103) .

Ortadoğu'nun coğrafi ve beşeri zenginliği bölgede göçleri de yoğunlaştırarak birçok farklı kimliği içinde barındırmasını sağlamıştır. Ortadoğu'nun tarihsel serüvenindeki çatışmaların arka planında petrolün önemli bir rolü vardır (Özgen, 2020: 37).Dünyanın sanayi alanında ve teknolojik gelişmelerle hızla büyümesi enerji ihtiyacını ve rekabetine de zemin hazırlamıştır. Üretilen malı yeni pazarlara satmak, savaş gücü kullanılan donanma ve araçlar, seri üretim için enerjiye duyulan ihtiyaç batılı ülkelerin siyasetine yön vermiştir. Bölgenin bu kaynakları günümüzde de sürececek siyasi kararların ve müdahalelerine sebep olmuştur. Enerji, zenginliği ve gücü elde etmenin en pratik yoludur. Küresel aktörler bu gücü elde etmek için sınırlarını aşan siyasi kararlar ve mücadelelere girişmişlerdir. Ortadoğu petrol kaynakları bakımından oldukça zengin bir coğrafya olması uluslararası boyutta her zaman gündemde kalmasını sağlamıştır

Şekil 6. Ortadoğu Bölgesinde Petrolün Bulunuşu ile ilgili Tarihleri Belirten Haritası (Tabakoğlu ve Bayatlı, 2019'dan alınmıştır).

Enerji bakımından zengin rezervleri küresel aktörlerin bölgede derin stratejiler belirlemesini sağlamıştır. Örneğin: Birinci Dünya savaşı sonrası ABD, Ortadoğu'nun jeopolitiği üzerinden çok boyutlu stratejiler geliştirmiştir. İsrail'in güvenliği, bölgede bulunan üsleriyle kendine yönelik terör saldırılarına karşı önleyici istihbarat toplama ve müdahale, petrol noktalarının finansmanını kontrol altında tutma ve bölgenin mevcut

yönetimlerini geliştirdiği siyasetle kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda kontrol altında tutmak (Karagözel, 2020: 28) olarak bu stratejileri sıralayabiliriz.

Yukarıda da belirtildiği gibi Ortadoğu jeopolitiğinin en önemli noktalarından biri petrol gelmektedir. Gerçekten de 20. yüzyılın başında bölgeyi kontrol altında tutan İngiltere'nin en önemli amaçlarından biri de petrolü elinde tutmaktır. Nitekim İngilizlerin "Avam Kamarasında" kendi amaç ve çıkarlarına yönelik siyaset üretirken Churchill'in " bir damla petrol bir damla kandan kıymetlidir" ifadesi bölgedeki siyasetin derinliğini de ortaya koymaktadır. Ortadoğu'nun mevcut olan jeopolitik zenginliğinin önemi sanayi devrimiyle yükselişe geçmesiyle bölgenin doğal hammadde rezervi zenginliği bölgeyi sanayileşmek isteyen güçlerin uğrak noktasına dönüştürmüştür. Körfezde yaşanan savaşlar, İsrail-Arap savaşı ve Irak'ın işgalinin gerekçesi siyasi ve ekonomik çıkarlardır ve en önemli nedenlerden bir tanesi petroldür (Emeklier ve Ergül, 2010: 75).

Yakın tarihe baktığımızda, İran'da Musaddık'a yapılan darbe, 1956 yılında ortaya çıkan Süveyş Kanalı sorunu, 1973 Yom- Kippur savaşı, 1973 ve 1974 yıllarında yaşanan petrol kaynaklı kriz, İran Devrimi, Körfez Savaşı ve Irak'a yapılan askeri müdahalelerin temelinde de petrole sahip olma mücadelesi yatmaktadır. Petrole olan ihtiyacın artması sonucu petrol bakımından zengin olan ülkelerde küresel güçlerin hiç bitmeyen rekabetine neden olmuştur. Çünkü petrol kaynaklarına sahip olmak siyasi ve ekonomik olarak petrol kaynağı olmayan ülkeler üzerinde etkin olmayı da beraberinde getirmektedir. Bu durum aynı zamanda Ortadoğu'ya müdahale için meşru bir araç olarak kullanılmaktadır (Gazel, 2008: 23, İzol, 2020: 93).

Gerçekten de İsrail-Arap savaşı sonrası yenedünya düzeninde enerji güvenliği konusunu ve petrolün önemini ortaya çıkmıştır. 1948 yılında, İsrail Devletinin kuruluşuyla başlayan mücadele 1956, 1967 ve 1973 savaşlarına yol açmıştır. Bu savaşlar neticesinde İsrail Devleti mevcut topraklarını genişleterek savaştan zaferle çıkmıştır. Araplar savaşın gidişatını değiştirecek güçlü bölge ülkelerinin müdahil olmamasının da etkisiyle mağlup olmuşlardır. Bu durum petrol bakımından zengin olan Arap ülkelerinin İsrail'e destek veren ülkelere petrolü bir koz olarak kullanmalarına neden olmuş ve 1973 yılında tüm dünyayı etkileyen petrol krizi sorununu ortaya çıkarmıştır. Böylece bölgede askeri ve ekonomik gücün yanında petrolünde etkin bir siyaset aracı olduğunun farkına varılmıştır (Yılmaz ve Kalkan, 2017: 190).

Savaşlar sebebiyle petrol teknolojisindeki gelişme çok yavaş olmuştur. Daha sonra gelişen petrol sanayisi ve teknolojisi Ortadoğu'nun birçok ülkesinin bu zengin rezervlere ev sahipliğini yaptığını gösterecekti. Bu durum Basra Körfezindeki yoğunluğu ve siyaseti bölgenin tamamına taşıyacaktır. Bölgedeki batılı devletlerin daha fazla askeri üs kurmasına ve Ortadoğu'yu da biraz daha çatışmaların merkezine taşıyacaktır. Bu durum batılı devletlerin petrolü kontrol etmesi için yeni adımlar atmasına neden olmuştur. Nitekim Sovyetlerin yıkılmasıyla Kuruluş Manifestosundaki unsurların ortadan kalmasına rağmen Avrupalı devletler ve ABD, Ortadoğu'daki petrolü kontrolü için NATO'nun kurul ilkelerini revize etmiştir. Böylece NATO'nun askeri gücünü siyasal güce çevirerek bölgede kontrol merkezi oluşturmuştur. Bölgede petrol rezervlerine ve kuyularına yönelik terör saldırıları, bölge ülkelerinde meydana gelecek iç karışıklık ve mezhepsel çatışmalarda petrolün dünya üzerindeki dağılımını etkileyecek enerji krizleri, petrol bakımından zengin ülkelerin elinde bulunan gücü siyaset aracı olarak kullanmasını önleme gibi sebepler NATO devreye sokulmuştur. Dolayısıyla Avrupa'nın enerji bağımlılığı bölgenin kontrol altında tutulmasına gerekçe gösterilmiştir (Pekşen, 2016: 52).

Petrolün bölgede önemli bir jeopolitik güç olduğunun kanıtlarından biride İran örneğidir. 1951 yılında, İran'da yönetime gelen Muhammed Musaddık'ın, British Petrol'ün işlettiği (BP) İran petrollerini millileştirmesi kısa sürede CIA ve MI6'nın birlikte organize ettikleri Ajax operasyonu ile başbakanlıktan indirilmesine neden olmuştur (Yergin, 2014: 444). Sadece iki yönetimde kalabilen Musaddık 1953 yılında yapılan bu darbe sonucu yönetimden alınmış ve Musaddık'ın millileştirdiği petroler ABD, Hollanda, İngiltere ve Fransa şirketlerine yeniden pay edilmiştir. Yönetime getirilen Şah sayesinde Basra Körfezi ve petrol kaynakları ABD kontrolüne geçmiştir (Güzel, 2018:52). Batı'nın Ortadoğu siyasetinde ki en önemli sebepleri: Sovyetlerin yayılmasına engel olmak, Ortadoğu coğrafyasındaki petrol kaynaklarına hâkim olma ve İsrail devletinin varlığını korumaktır. Bu siyaset düzleminde bölgede kendine destek veren iktidarlar devşirerek onlara destek vermişlerdir. İran'da ABD desteğiyle Musaddık'ın iktidardan indirilmesi de petrolün ekonomik ve stratejik öneminin sonucudur (Sinkaya, 2011: 82).

Benzer şekilde ABD, ikiz kulelere yapılan saldırıyı öne sürerek, Irak ve Afganistan'a yapılan askeri girişimleriyle aslında bu coğrafyadaki petrol ve doğalgaz kaynaklarını

kendi kontrolünde tutma arzusundadır. Gerçekten de ABD'nin bölgedeki askeri üsleri terörden ziyade ekonomi kaynaklıdır (Çınar ve Göçer, 2014: 17).

Ortadoğu dünyanın en kaliteli ve kolay ulaşılır petrol bölgesidir. Dünya petrolünün yüzde ellisinden fazlasını elinde bulundurmasına karşın sadece yüzde onluk tüketimi mevcuttur (Yılmaz, 2016: 105). Bu zenginlik bölge halkından ziyade batılılar tarafından sömürülmesi ayaklanmalara ve radikal İslamcılarının oluşumuna sebep vermiştir. Anti-batıcı yaklaşım radikal İslami örgütleri doğurmuştur. Aslında batı kendine yönelen bu terör tehdidini her zaman Ortadoğu'yu kuşatmasına sebep göstermiştir. Küresel güçler Ortadoğu'da bu ortamı yaratarak terörden beslenmişlerdir.

II. BÖLÜM

2. ORTADOĞU'DA SINIRLARIN ÇİZİLMESİNDEKİ PARAMETRELER

2.1. I. Dünya Savaşı Öncesindeki Hazırlıklar

Sanayi Devrimi ve 17. Yüzyıl'da yaşanan teknolojik gelişmeler 18. Yüzyılda zirve yapmıştır. Bu gelişmelerin çıkış noktası olarak İngiltere önem arz etmektedir. Bu süreçte hammadde ve pazar arayışı gibi gelişmeler başta Avrupa 'ya hızlıca yayılmıştır (Uysal, Ersöz ve Fazla, 2019: 69). Avrupa'da tarım ve tekstil sektöründe yaşanan gelişmelerin yanı sıra demir-çelik sanayiinde yaşanan gelişmeler dış pazar arayışını tetiklemiş, süreç buharlı makinaların gelişimiyle zirve yapmıştır (Ayoğlu Duman, 2020: 2).

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışı yeni pazar ve kaynakların arayışı gibi ticari kaygılar ve sömürge anlayışının gelişmesini hızlandırmıştır. Dokuma sanayinin gelişmesi, James Watt tarafından bulunan buhar gücüyle çalışan makine ve daha sonrasında Rober Fulton tarafından buhar gücüyle çalışan gemilerin geliştirilmesi, okyanus ötesine seferlerin başlamasını hızlandırmıştır.

Avusturya-Macaristan veliaht Prensi Franz Ferdinand eşi Sophia ile beraber bir Sırp suikastçı tarafından öldürülmeleri Birinci Dünya Savaşını tetiklemiştir. İmparatorluğun tek varisi olan prensin öldürülmesi Avusturya- Macaristan'ın Sırlara savaş açmasına yol açmıştır. Prensi ve Prensesi öldüren silahın 16. yy 'da üretilmesi, 17. yy 'da kullanılması ve 18. yy 'da tetiğine basılmasıyla yaşanan olay 1914 yılında Birinci Dünya Savaşında fitilini yakmıştır. Bu durum en güçlü olma mücadelesinin ve Birinci Dünya Savaşına giden yolun taşlarını döşemiştir (Tansoy, 2018: 58).

Fransız Devrimi Savaşlarıyla “Kıta Ablukası” ilan eden Fransa'nın İngiltere'yi Avrupa pazarlarından saf dışı etmesiyle, İngiltere yeni pazar arayışlarına girmiş ve Hindistan'a yönelik siyaset geliştirmiştir. Zamanla İngiltere'nin bu yeni sömürü anlayışı diğer Batı güçlerince rekabet ortamı yaratmış olsa da İngiltere'nin bölgede etkinliği ve istihbarat faaliyetleri ile bölgede aşiretler arasında çıkarılan kargaşalar ve bölgede bulunan aşiretlere verilen vaatler İngiltere'nin avantajlı hale gelmesini

sağlamıştır. İngiltere ilk başlarda yeni pazar arayışında kestirme yol olarak Süveyş kanalını açma projesine sıcak baksa da süreç İngiliz hükümetinin vetosuyla sonuçlanmıştır. Çünkü açılacak bu kanalın yeni bir boğaz sorunu doğuracağı düşüncesi “Doğu Akdeniz-Fırat Nehri-Basra Körfezi üzerinden Hindistan” güzergâhının kullanılmasının tercih sebebi olmuştur. 1850 tarihinde İngiltere Akdeniz’i Basra’ya deniz ve demiryolu ile bağlama projesini benimsemiştir. “Düşünülen demiryolu, İskenderun Körfezi’nden başlayıp Bağdat’a ulaşacak, oradan Dicle ile Fırat’ın birleştiği yer olan Kurna’ya veya Basra kentine uzatılacak ve buradan denizyoluyla Hindistan’a bağlanacaktı.” İngilizler bu projeyi gerçekleştirecek kaynak temin edememiş olsalar da Kızıldeniz- Basra bölgesinde başat güç olmayı başarmışlardır (Şenel, 2016: 193-194).

Dünyanın üçte ikisi sularla kaplı olması ve ticaretin suyolları üzerindeki etkinliği düşünüldüğünde uluslararası siyasette etkin olmanın ön koşulu denizlerdeki hâkimiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. Yüzyılda İngiltere, Rusya, Fransa ve Osmanlı devletinin Akdeniz’e hâkim olma çabaları ve güç dengelerini değiştiren en önemli etken donanma gücü olmuştur. Mısır’da yaşanan Fransız ve İngiltere çatışması, Mora isyanı, Osmanlı-Rusya savaşı, Kırım savaşı ve İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında antlaşmayla sonuçlanan Kale-i Sultaniye antlaşmasındaki sonucu etkileyen en önemli unsur donanma gücü olmuştur (Erbaş, 2016: 34).

Napolyon, İngiltere ile olan güç dengelerinin değişmesinde stratejik planın Mısır’dan geçtiği düşüncesindeydi. 1798’de “31.000” civarında askeri gücüyle Mısır’ı işgal etmiştir. Hindistan güzergâhına hâkim olmak İngiltere’ye karşı stratejik bir gücü eline geçirmiş olacak. Akdeniz’deki etkinliğiyle İngiltere’yi egale etmiş olacaktır. Bu işgal sonrasında İngiltere Akdeniz ve Mısır siyasetine daha etkin bir şekilde önem göstererek tedbirler almaya başlamıştır (Şahin, 2015: 844).

Napolyon Avrupa’daki şöhretine arttırmış ve tek rakibi olan İngiltere’ye diz çöktürmenin tek yolunun Mısır’ı işgalden geçtiğine inanıyordu. Napolyon kendini Akdeniz’in hâkimi olarak görüyordu. Akdeniz’deki hâkimiyetiyle Mısır ele geçirerek İngiltere’yi Kızıldeniz’den çıkarıp, İngiltere’nin bırakmış olduğu boşluğu Fransa’yla dolduracaktı. Mısır’ı işgal edip Süveyş kanalını inşa ederek İngiltere’nin Hindistan’a çıkmasını engelleyecekti. Bu sayede Avrupa’dan Hindistan’a kadar uzanan sömürü ve ticaret imparatorluğu kurmuş olacaktı.

Napolyon bu hayallerine ulaşmak için Malta'yı işgal etti. Daha sonra İskenderiye ve Kahire'yi egemenliğine kattı. İngiltere'nin bu işgallere tepkisi oldukça sert oldu. Mısır'da Napolyon donanması, İngiltere donanmasına karşı mağlup olmuştur. İngiltere dünyadaki en büyük donanmaya sahip olduğunu bir daha kanıtlamış oldu. Napolyon'un İngiltere'nin donanma gücüne karşı koyamadıklarını ve bu hezimetini itiraf etmesine tarih tanıklık edecekti.

Napolyon, Toulon'dan ayrıldığından beri, Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Napolyon'un donanmasını bütün Akdeniz'de aramıştı. Nelson, Fransız donanmasını İskenderiye'de yakalamıştır. 1 Ağustos 1789 akşamı, güneş batarken, Abukir koyunda bulunan Fransız donanmasına ani bir baskın yaptı. Vakit gece yarısı olduğu zaman, güçlkle kaçabilen dört gemi hariç, Fransız donanması diye bir şey kalmamıştı. Napolyon'un Fransa ile bağlantısı kopmuştu artık. Napolyon, daha sonra Sainte-Helene'de, "Denizlere hâkim olabilseydim, bütün Doğu'nun da hâkimi olurum "diyecektir (Armaoğlu, 2003:56).

Napolyon, Fransa'ya döndüğünde siyasi bir kriz oluşmuştur. Fransa, Avusturya mücadelesinde yenilmişti. Bunun üzerine Napolyon mevcut yönetimi devirmiş ve ordusuyla Avusturya'ya sefer yaparak zafer ile dönmüştür. Avrupa'da Fransa, sınırlarını genişletmeye başlaması İngiltere'nin Avrupa'daki ticari ve ekonomik kayıplara uğramasına sebep olmuştur. Bu da tüm dengelerin değişmesine neden olacaktı.

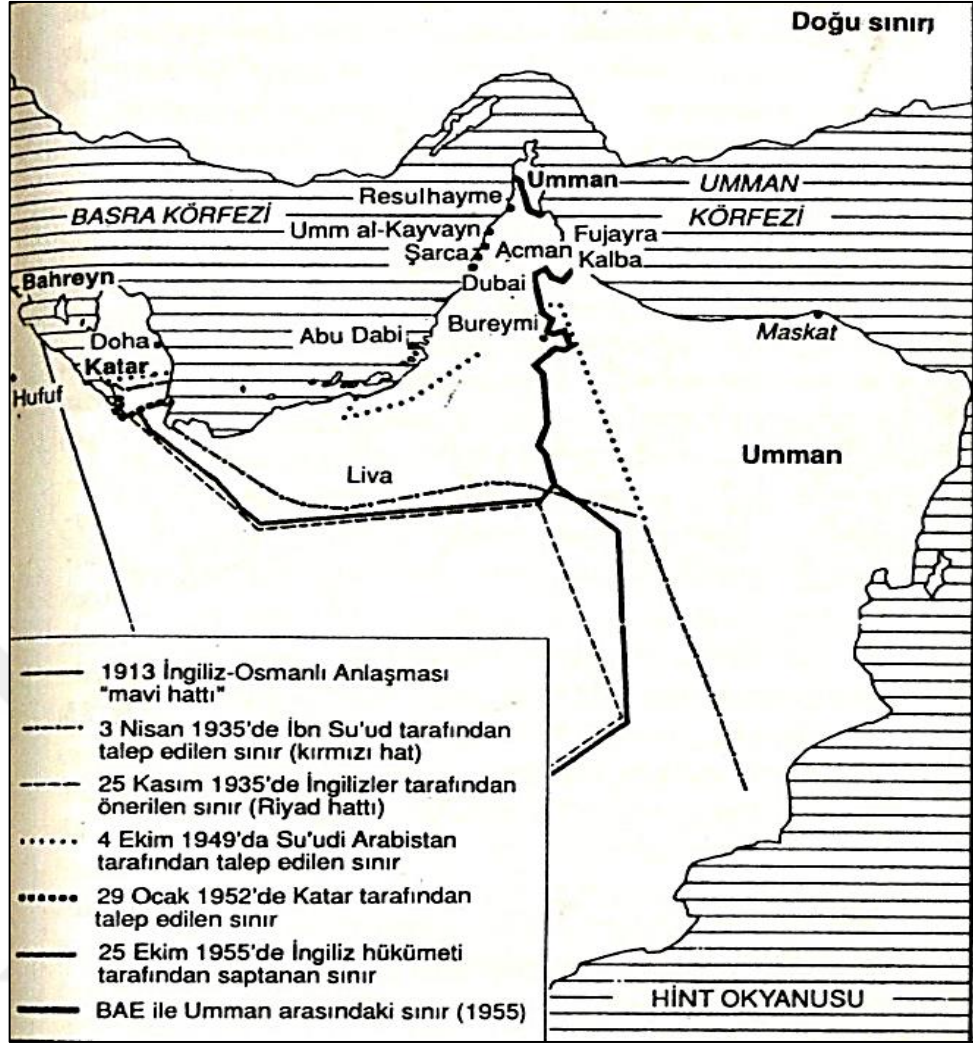
İngiltere 18 yüzyılda denizcilikte dünyanın en gelişmiş ve en büyük donanmasına sahipti. O dönemde ise en büyük rakibi Fransa'ydı. İngiltere'nin Bu dönemde Fransa'yla girmiş olduğu mücadele İngiltere'nin ekonomik olarak zayıflamasına sebep olmuştur. Sömürge yarışında Fransa ile İngiltere arasında yaşanan yedi yıl savaşlarında İngiltere'nin nerdeyse tüm parasını bu savaşta kaybetmesine neden olmuştur.

Fransa, İngiltere'nin donanma gücünün farkındaydı. Sömürgecilikte tek rakibi olan İngiltere'yi bertaraf etmek için planlar kuruyordu. Fransa'nın İngiltere'yi coğrafi koşullar dikkate alındığında karada yenemeyeceği ve adaya yönelik bir işgalde hezeyana uğrayacağını farkındaydı. Ama Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi ve başarılı olması neticesinde hem İngiltere gibi bir rakibi egale etmiş olacak hem de ticari bakımdan mükemmel stratejik bir konumu alarak ticari ve sömürge yarışında istediğini elde etmiş olacaktı.

Stratejik açıdan 1878’de Kıbrıs Adasını hâkimiyetine almasıyla 1882 yılında Mısır’ı işgal etmiştir. İngiltere, 1896 yılında Süveyş Kanalı’nın faaliyete girmesiyle, Ortadoğu İle Akdeniz üzerinden bağlantı kurduğu Hindistan’ı korumaya yönelik siyaset izlemiştir. Hintli Müslümanların desteğini almak için Müslümanların halifeliğini elinde bulunduran Osmanlı Devleti’ne destek veren girişimleri olmuştur. Hatta Osmanlı için tehdit arz eden Rusya’ya karşı Osmanlı Devleti’nin yanında savaşabileceğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti’nin, Berlin-Bağdat Demiryolu projesini Almanlara verilmiş ve proje 1906’da faaliyete geçmiştir. İngiltere açısından hayati önem taşıyan Hindistan ve Uzak Doğu çıkarları için tehdit oluşturan bu proje, yaşanacak büyük bir savaşında habercisi olmuştur (Bal, 2017: 32).

Birinci Dünya savaşından önce İngiltere’nin küresel güç olmasının arkasında iyi bir ekonomiye sahip olması yatar. İngiltere paundu yaklaşık olarak doların beş katına eşit değerdedi. O dönemlerde haftalık ücretin beş paund civarında olması, enflasyonunu ve işçi ücretlerini dikkate aldığımızda 1914’teki İngiltere’nin parasının değeri ABD’nin dolarının yüz katına eş değer olduğunu söylemek mümkündür (Meyer ve Brysac, 2016:12).

İngiltere’nin güçlü donanması ve dönemin teknolojik gelişimlerine ayak uydurmasıyla yüksek kapasite üretim ve sömürgeleri sayesinde dünyanın en büyük gücü haline gelmiştir. İngiltere çöküş döneminde olan Osmanlı İmparatorluğunu, kendi hâkimiyetine alma siyasetini izlemiştir. Çöküş sürecinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu dönemin diğer güçlü aktörlerinin Ortadoğu coğrafyasından pay almak için Akdeniz’e hâkim olma rekabeti bölgeyi çatışma ortamına ve Birinci Dünya Savaşına sürüklemiştir (Balcı, 2016: 94).

Şekil 7. Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).

İngiltere, Birinci Dünya Savaşından önce Ortadoğu siyasetinde Osmanlı Devletinin mevcudiyetinden yana tavır alsada, Süveyş Kanalı, Bağdat Demiryolu Projesi ve Hindistan güzergâhını korumak adına Ortadoğu siyasetinde değişime gitmiştir. İngiltere Ortadoğu'daki siyasi önceliklerini değiştirmiştir. Artık saplandığı Ortadoğu'da rakipleri artmış tehdit algıları değişmiştir. Mevcut rakiplerine bölgedeki rekabetini bitirmek ve çıkarlarını korumak adına rakiplerine Osmanlı hâkimiyetinde bulunan toprakları vadetmiştir. Son nefesinde olan Osmanlı'nın hâkimiyetindeki Arapların bu duruma direnç göstermemeleri için onlara da toprak vadedilmiştir. Bölgede Arap milliyetçiliğine verilen destekle Osmanlı-Arap ayrışması hedeflenmiştir.

“İngiliz Kabinesi'nde Savaş Bakanı olan Kihtchener 31 Ekim 1914'de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Abdullah'a gönderdiği bir mektupta; ‘... Eğer Arap ulusu bizi Türklerin zorladığı bu savaşta İngiltere'ye yardım ederse, İngiltere Arabistan'a hiç

bir müdahalenin olmayacağını garanti eder ve dış saldırılara karşı her türlü yardımı yapar. Gerçek Arap ırkından bir Halife'nin Mekke ve Medine'de seçilmesi gerçekleşebilir' denmekteydi.” (Poyraz Akyol, 2017: 279).

Osmanlı İmparatorluğunun bu süreçte zayıflaması otoritesinin azalmasıyla kendi himayesinde bulunan Mısır'ın dış güçler tarafından işgaline ve siyasi olarak yönlendirilmesine sebep olmuştur. Bu durum İngiltere'nin elini güçlendirmiştir. İngiltere'nin, Mısır'ı tamamen kendi sömürgeci anlayışı ve siyasetiyle kuşatmasını sağlamıştır.

İngiltere'nin 1882 yılında Ortadoğu'da uzun vadeli ilk müdahalesini askeri olarak Mısır'ı yoğun top atışlarıyla işgal etmesiyle başlar. Bu dönemde işgal altında bulunan Mısır ise Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı. Osmanlı İmparatorluğunun uzun süredir güç kaybı yaşamış olması süreci kolaylaştırmıştı (Meyer ve Brysac, 2016:16).

Osmanlı devletinin yönetiminde bulunan İttihat Terakki liderleri, 1882 yılından itibaren İngiliz işgali altında bulunan Mısır'ı işgalden kurtarmak istemişlerdir. Bunun için Suriye merkezli 4. Ordu ile hareket ederek İngiliz işgalini sonlandırmayı düşünüyorlardı. Harekât Kanal olarak tarihte yerini aldı. Ancak yaşanan bu süreçte özellikle Birinci Dünya Savaşı devam ederken Arap isyanları patlak verdi. Osmanlı devleti özellikle güney cephesinde sadece İngilizler ile savaşmıyor bununla beraber yerel Arap milisleriyle de savaşmak zorunda kalmıştı. Süreç Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşında Sina- Filistin cephesi; iki kanal harekâtına, üç Gazze müdafaasına, iki Birüssebi savaşına sahne olmuştur (Boztemur, 2011: 68).

Almanya'nın askeri ve ekonomik açıdan Fransa, İtalya ve Rusya'nın önüne geçerek İngiltere açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Dönemin Batılı devletleri arasında Avusturya Macaristan rekabet yarışında geride kalmış, Fransa ise Birinci Dünya Savaşında galip geleceği kesinliğiyle savaşa girmiştir. Savaşın tartışılmaz en büyük gücü ise İngiltere'dir. Savaş sanayi alanında hızla büyüyen Almanya ve ABD rekabetin başat aktörleri haline gelmişlerdi. Rusya mevcut kara ordusu ve alan hâkimiyeti bakımından üstün bir konumdaydı. Birinci Dünya Savaşı öncesi oluşan bu güç dengeleri siyasi krizleri güç dengeleri üzerinde etkili olmuştur. Savaşın başlamasıyla Türklerin, Ruslara boğazı kapatması ve Almanya ile beraber hareket etmesi Osmanlı ve egemenliğinde bulunan Arap coğrafyasını İngiliz ve Fransızların açık hedefi haline getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı, tarihsel süreç içerisinde yaşanan

krizlerin patlama noktası olarak ortaya çıkmış kendinden önce yaşanan savaşları gölgede bırakacak geniş bir alanda ve savaş teknolojisinin kullanarak görülmemiş bir yıkıma ve tahribata yol açmıştır (Sur, 2020: 61-62).

Batı ülkelerinin dünya üzerindeki egemenlik ve mevcut güçlerini sürdürebilir kılmak adına yaşanan rekabetin geldiği nokta Birinci Dünya Savaşıdır. Almanya'nın sanayileşmeyle beraber hammadde arayışları Batı ülkeleri içinde ilk çatırdamaları ortaya çıkarmıştır. İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalan Almanya'nın sömürgecilik yarışına dâhil olması dengeleri değiştirmiştir. Aynı şekilde Batının statükocu ve ben merkezietçi yaklaşımına tepki olarak İtalya, Bulgaristan ve Osmanlı Devletinin muhalif tutumu ve öngörüsü yaşanacak savaşın siyasal, askeri ve ekonomik koşulların oluşmasını sağlamıştır. Uluslararası mücadelenin yarattığı siyasal gerginliklerin derinleştiği bir anda Avusturya-Macaristan Prensinin suikastı bir anda dünyayı kasıp kavuracak ve dünya haritasını değiştirecek Birinci Dünya Savaşı başlatmıştır (Karabulut, 2014: 58).

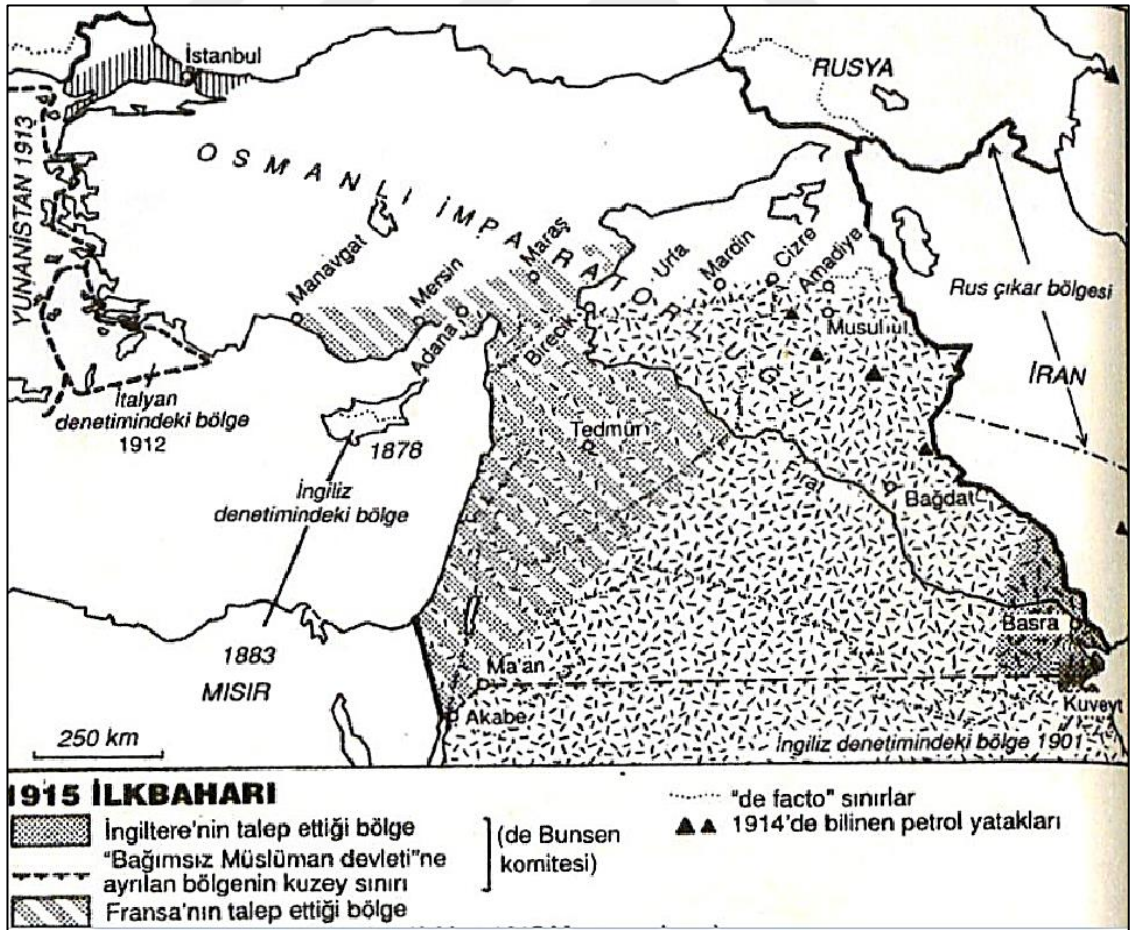
2.2. I. Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler

Ortadoğu büyük imparatorluklara sahne olmuş bir bölgedir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması Birinci dünya savaşı sonrası Ortadoğu'yu dış müdahalelere açık ve savunmasız bir bölgeye dönüştürmüştür. Farklı etnik toplumlar, baskıcı despot yönetimler, mezhepsel çatışmalar sonucunda istikrarsız bir düzen Ortadoğu'yu manipülasyonlara açık bir hale getirmiştir. Anti-demokratik yönetimler, demokrasi ve özgürlükler bağlamında çağa ayak uyduramama gibi durumlar kaotik bir ortam meydana getirmiştir. Sonuç olarak yapay sınırlar, bağımsız hareket edememe, iç karışıklıklar, ayaklanmalar gibi durumlar söz konusu olmuştur (Yamak ve Saygın, 2017:113).

Ortadoğu haritasında bulunan devletlerin sınırlarını bölge yaşayanlarının inanç, kültür ve etnik değerler gibi ortak değerlerin etrafında toplanan insan topluluklarının aksine Batının egemen güçleri tarafından farklı projelerin ve çıkar ilişkilerin ışığında şekillenmiştir. 19. Yüzyıl Ortadoğu'nun Batı tarafından sömürü anlayışıyla sınırların tayin edildiği hatta Ortadoğu isminin dahi bu güçler tarafından verildiği dönemdir. Ortadoğu neden bu kadar önemli sorusu birçok cevabı içinde barındırmaktadır. Bunlardan en önemlisi; üç dinin merkez noktasında bulunmasıdır. Bu merkezin adı Kudüs'tür. Kudüs'e sahip olmanın sağlayacağı siyasi gücün farkında olan güçlerin,

bölgeyi hâkimiyetine almak uğruna Ortadoğu’da hiç bitmeyecek mezhepsel ve etnik çatışmaları körükleyecek askeri ve siyasi politikalar geliştirmişlerdir.

1918’de son Müslüman İmparatorluğu olan Osmanlı Devleti yıkıldı. Osmanlı himayesinde olan Arapça konuşan Irak-Filistin İngiltere’nin, Suriye ise Fransa’nın himayesine girdi. Fransa, Suriye’yi bölerek bir Lübnan yarattı. İngiltere ise “Ürdün’ün iki yakası arasında bir bölge yaratarak, Filistin’de neredeyse aynısını yaptılar. Doğudaki parçaya Trans-Ürdün, daha sonra sadece Ürdün adı verildi; Filistin adı korundu ve batıdaki parçaya, başka bir deyişle ülkenin Cis-Ürdün parçasına eklendi. ” Arabistan alınmaya değer görülmedi. Türkler ise bu kıyımdan Mustafa Kemal Atatürk’ün mücadelesi sayesinde kurtuldular ” (Lewıs, 2003: 2). “ Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu’yu-Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hâkimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hâkimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur ” (Bahadır, 2018: 19).

Şekil 8. 1915 ilkbaharı Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010’dan alınmıştır).

Ortadoğu’da siyasal ve askeri krizlerin zirve yaptığı süreç Osmanlı Devletinin yıkılma süreciyle başlamıştır. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan Ortadoğu Osmanlının zayıflamasıyla parçalanmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı süreci ve sonrası bölgede meydana gelen tahribatın etkileri günümüze kadar nüksetmiştir.

Osmanlı Devletinin elinde bulundurduğu Halifelik makamı bölgede siyasi olarak söz sahibi olmasını ve Ortadoğu’nun hâkimiyeti altında kontrolünü sağlamasında kolaylık sağlamıştır. Bu makam bölgede egemen olmasını ve kendine karşı oluşacak muhalif ayaklanmaları bertaraf etmiştir. Halifelik gibi köklü gelenekselleşmiş bir sistemin Osmanlı Devletine sağladığı avantajı ortadan kaldırmaya çalışan Batı, adeta bölgenin sinir merkezleriyle oynayarak bölgede ayrıştıran ve çatışan bir düzen inşa etmiştir. Osmanlı Devleti elinde bulundurduğu Halifelik makamına karşı Arap’lar tarafından ortaya çıkan muhalif tutumlar ve tanımamazlık bölgenin Osmanlı Devletinden kopuşunu hızlandırmıştır. Ortadoğu aşiretlerin, kabile anlayışının, mezheplerin ve inançların rekabetinden kaynaklanan çatışmaların çözümü olarak Batı’dan medet ummaları bölgede sorunları daha da derinleştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’ndan İkinci Dünya Savaşına kadar ki süreçte bölgedeki en etkin gücü İngiltere’dir. İngiltere, Ortadoğu üzerinde izlediği siyaset ve oyunlarla bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda dizayn etmiştir. “Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt, Irak, Arap Emirlikleri hatta İsrail ve Türkiye” dolaylı da olsa İngiltere siyasetiyle şekillenmiştir. “Suriye, Lübnan, Cezayir Fransa, Libya” ise az da olsa İtalya etkisiyle oluşturulmuştur”. Bu dönemde en etkin ülke İngiltere iken Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin etkisi yoktur. Ortadoğu tanımı bile İngilizlerin doğu sömürüsü olarak adlandırdıkları Hindistan ile İngiltere arasında kalan bölgeye verilen isimdir (Gözen, 2008: 13).

Dönemin en büyük gücü olan İngiltere, Ortadoğu’da bulunan kabileleri bölgedeki ajanlarıyla Osmanlı Devletine karşı kışkırtarak silahlandırmıştır. Osmanlı Devleti artık kendi hâkimiyetinde bulunan Ortadoğu kabileleri tarafından sorgulanan ve ayaklanma girişimlerinin temelleri atılmış, Batı’nın zehirlemesiyle ulus devlet kurmaya çalışan ayrılıkçı bir siyasetle parçalanmaya başlanmıştır. Ortadoğu’nun Batı’nın siyasi ve askeri hamleleri karşısındaki ilk uyanışı İngilizlerin Kudüs’e girmesiyledir. Kudüs artık Batı’nın yani Hristiyanların eline geçmiştir. Bu uyanış Araplarda tepkiye ve mücadeleye yönelik eğilimler geliştirmiş olsa da İngiltere’nin bölgede kabileleri ayrıştıran bir siyaset izlemesi bölgenin günümüze kadar tek çatı

altında toplanamayacak bir çözümsüzlük girdabına sokmuştur. İngilizlerin Ortadoğu'da Arap milliyetçiliği propagandasıyla Osmanlı Devletini yıkmaya yönelik geliştirilen siyaset Araplarda karşılık bulmuş ve neticelerini vermeye başlamıştır. İngiltere'nin Kudüs'e girişiyle Ortadoğu'nun kalbi olan Kudüs'ün kapıları dünyadaki tüm Yahudilere sonuna kadar açılmıştır. Bölgede haklının değil güçlü olanın kazanacağını algısı yapılan askeri ve siyasi müdahalelerle Müslümanlara benimsetilmek istenmiştir. Artık Ortadoğu'nun imdadına koşacak tek devlet olan Osmanlı ise Arapların ihanetiyle bertaraf edilmişti.

Birinci Dünya Savaşının sonunda Osmanlı Devleti ve Ortadoğu gizli antlaşmalarla pay edilmeye başlanmıştır. Araplar İngilizlerin bölgede izledikleri siyasetin büyük resmini daha net bir şekilde görmüşlerdir. Batının sömürgeci anlayışı netlik kazanmış Ortadoğu' da Batı tarafından inşa edilecek bölgenin sınırlarını çizirken bölgede direnç gösterecek güçlü ve muhalif bir devlet kalmamıştır. Artık Ortadoğu zayıf çatışan devletçiklerden oluşan sınırları cetvelle çizilmiş, Batının menfaatine hizmet eden bir coğrafyaya dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle galip devletler kurdukları yeni düzende sömürgecilik adını manda himayesi olarak kamufle etmişlerdir. Artık bölgede İngiltere-Fransa manda yarışı başlamıştır. Fransız – İngiltere rekabetinin Ortadoğu'daki merkezi Mısır'dır. İngiltere Sanayi Devrimi ve donanmasında yaptığı büyümeye yönelik gelişmelerle sıkıştığı adadan dünyaya izlemiş olduğu sömürgeci siyasetiyle açılmış ve dünyanın başat gücü haline gelmiştir. İngiltere, Mısır üzerinde izlediği siyasetle Fransa'yı bertaraf ederek, ticari olarak önemli bir avantaj elde edeceği Süveyş kanalını eline geçirerek Hint yolunu güvence altına almış ve Hindistan'ın zenginliklerini sömüreceği bir düzeni inşa etmiştir. Osmanlı Devletinin bir vilayeti olan Mısır sözde bağımsızlığını kazanmış ve bu bağımsız ülkenin liderini ise İngiltere atamıştır.

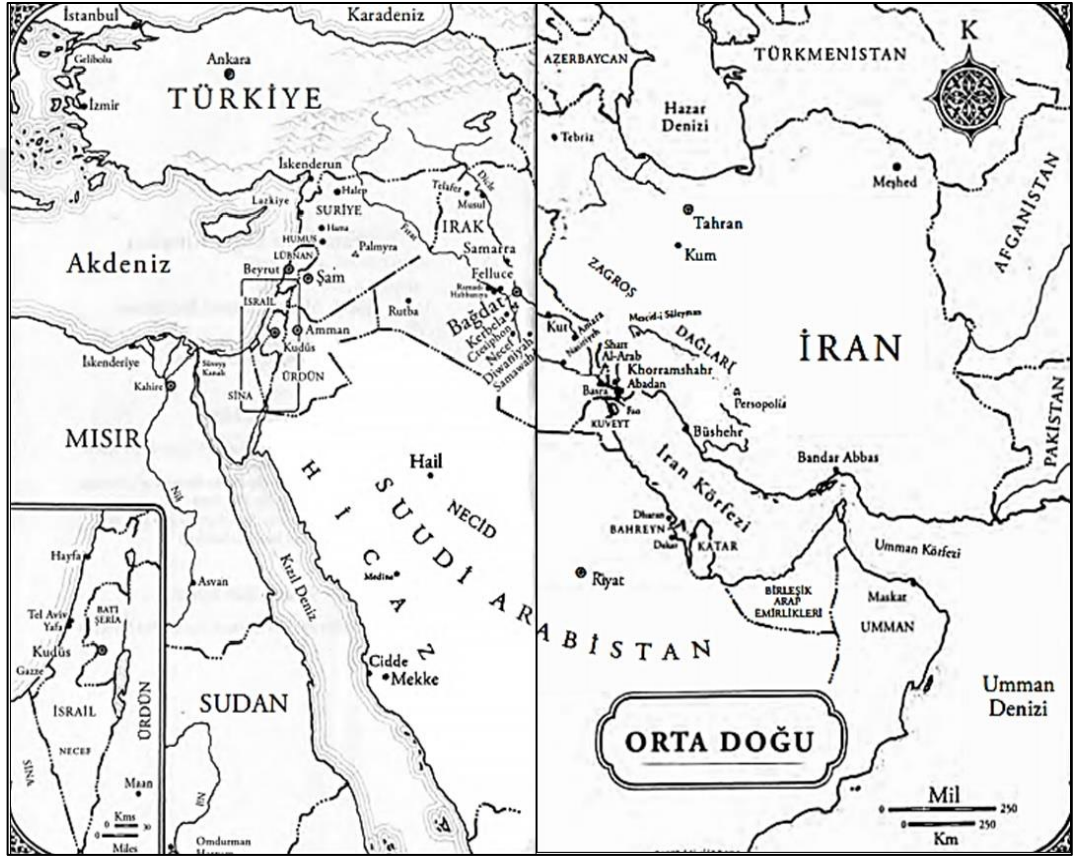
İngiltere'nin Ortadoğu'da en fazla siyasi ve askeri olarak gayret sarf ettiği yer Filistin'dir. Filistin'i elinde tutma arzusu Yahudilerin bölgede devlet kurma istekleri Arapların bunu kesinlikle reddetmeleri İngiliz Ortadoğu siyasetini çıkmaza sokmuştu. Yahudiler ve Arapların birbirlerine yönelik örgütlenerek misilleme yapmaları bu karmaşada İngiliz askerlerin öldürülmesi bölgede şiddeti ve tansiyonu yükseltmiştir. İngiltere Ortadoğu'da izlediği siyaset gereği çıkacak bir savaşta Arapların desteğini kaybetmek istemiyordu. Yahudilerin İngilizlere yönelik siyasi baskısı olayları daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Yahudilerin Filistin

topraklarına akın akın yaptığı göç İsrail devletinin kurulmasının sinyallerini veriyordu. Bu durum Araplarda direniş tetikleyecek Arap milliyetçiliği ve Arapların ortak mücadele etme arzusunu tetiklemiştir. Artık Arap- Yahudi sorunu bölgenin sınırlarını aşmış iki tarafın asla taviz vermeyeceği silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Batı kararını vermiştir. Bölgeye askeri anlamda kararlı ve şiddetten kaçınmayacak bir müdahale anlayışına girmiştir. Batı, direnç gösteren dini ve aşiret liderlerini itibarsızlaştırmış ve bölgede Yahudilere yönelik mücadelede bulunan Arapları da hep kaybetmek üzerine kurulu siyasi ve askeri bir kısır döngünün içine atmıştır.

İngiltere'nin Osmanlı Devletinden kurtulmak için Ortadoğu'da Arapları bağımsızlaştırma ve ulus devlet kurma vaatleriyle zehirlemiştir. İngiltere'nin 19. Yüzyılda denizlerdeki donanma gücü Batı ülkelerinin İngiltere'nin bölgede çıkarlarına aykırı siyasi ve askeri hamleler yapmasını engelliyordu. Bunun farkında olan Almanya güçlü kara ordusuyla durumdan rahatsız ve denizlerdeki İngilizlerin avantajını ortadan kaldırmaya yönelik stratejiler oluşturunuyordu. Almanya'nın denizlerde İngiltere'yi yenemeyeceği gerçeği Almanya'yı Osmanlı ile yakınlaştırmıştır. Almanya yapacağı demiryolları ağı ile Osmanlı Devleti içerisinden geçerek kara gücünü ve malzeme sevkiyatını taşıyacak projeler geliştirdi. Bu durum İngiltere'nin Süveyş'i, Hint Yolunu ve Hindistan'ı kontrol altında tutmasını zorlaştıracak ve İngiltere'nin donanma gücü avantajını ortadan kaldırarak Almanya'nın askeri olarak karada İngilizleri zorlayacağı gerçeği İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Osmanlı Devletinin Almanya'nın yapacağı demir yolu projesine desteği Osmanlının kaderini de tayin etmiştir. Ortadoğu'ya demir atmış olan İngiltere Almanya tarafından tehdit oluşturması İngiltere'nin Osmanlı Devletini ortadan kaldırma fikrinde daha net bir tutum izlemesine neden olmuştur.

İngiltere Osmanlı Devletine karşı Arapları kullanarak isyan ve ayaklanmalar çıkarmıştır. Bu ayaklanmaların başrollerinden biri ise Şerif Hüseyin'dir. Şerif Hüseyin peygamber soyundan gelen Haşim'i gibi köklü bir kabilenin mensubudur. İngiltere'nin Şerif Hüseyin hamlesini öngören Abdülhamit, Şerif Hüseyin'i İstanbul'da tutarak bölgede çıkacak ayaklanmayı engellemek istese de Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle İngiltere Şerif Hüseyin'i büyük bir Arap devletini kurmaya yönelik teşvik ve desteğiyle bölgede Arap milliyetçiliği üzerine bir ayaklanma çıkarmıştır. İngiltere tarafından kurulacak devletin lideri olacağı

vaadiyle Arap isyanını başlatarak Osmanlı Devletine ihanet etmiştir. Şerif Hüseyin Sykes – Picot Antlaşmasının Ruslar tarafından ifşası ve Balfour Deklarasyonu ile Ortadoğu'daki Yahudilerin ve Batı'nın emellerini net bir şekilde ortaya koyması Araplarda Şerif Hüseyin İngiliz işbirliğine tepkiler oluşturmıştır. Şerif Hüseyin ortaya çıkan belge ve antlaşmalarda kendine vaat edilen büyük Arap Devletinin aslında hiçbir zaman kurulmayacağını anlamıştır. Şerif Hüseyin Paris Barış Konferansında alınan kararlar neticesinde Ortadoğu'da Batı'nın piyonu olarak kullanıldığını anlamıştır.

Şekil 9 . Ortadoğu Tarihi, Kral Yaratanlar (Meyer ve Brysac, 2016'dan düzenlenmiştir).

İngiltere Birinci Dünya Savaşı öncesi Ortadoğu siyaseti küçük zayıf otorite olarak güçsüz ülkeler oluşturarak desteklemeyi. Bu da onları devamlı kendine bağımlı yaparak dengeleri elinde tutma fırsatı verecekti. Osmanlının yıkılması için çalışmalara girişmiştir. Çünkü Osmanlı devletinin mevcudiyeti halifelik anlayışının Arap devletlerini bir araya getirmesi ilerde kurulacak Yahudi devleti için tehlike teşkil edecekti. Osmanlıyı egale ederek halifelik makamının Arap soyundan gelenden Mekke ve Medine ikamet eden birine verilmesi anlayışını Ortadoğu'da yaymaya çalışmıştır (Çabuk, 2019: 1131) .

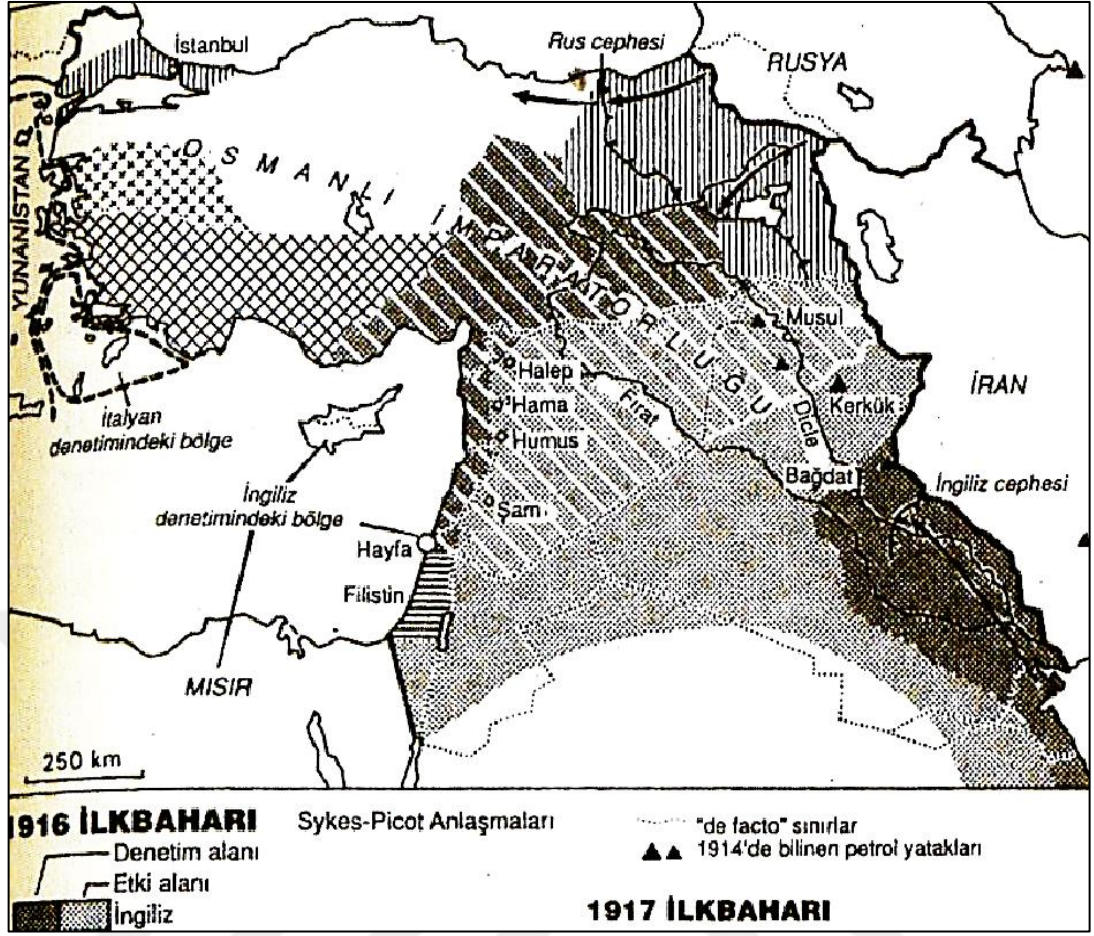
Osmanlı Devleti için 19. Yüzyıl çok kırılgan ve zorlu bir dönemdir. İçinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartlar mevcudiyetini korumasında zorluklar getirmiştir. Kendi çıkarlarından ziyade batılı güçlerin kendi aralarındaki çatışmaları doğrultusunda denge politikası izlemiştir. Sanayi devrimiyle güçlenen batılı ülkelerin izlediği sömürgeci anlayış karşısında Osmanlı Devleti mevcudiyetini koruyacak dönemin şartları gereği uzun vadeli siyasi ve ekonomik kararlar yerini günü kurtarmak adına dengeli bir politika benimsemiştir. Bu da kendi çıkarlarına aykırı batı sömürgeciliğine hizmet eden antlaşmalar imzalamasına yol açmıştır (Dura ve Altıparmak, 2000: 28).

Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla egemen olduğu coğrafya sömürge anlayışına maruz kalmıştır. Bu sistem yoğunlukla Birinci Dünya Savaşıyla baş göstermiştir. Bu sömürgeci anlayışı hayata geçirmek için birçok gizli antlaşmaya imza atılmıştır. Dönemin aktörleri Ortadoğu'yu yapay sınırlarla şekillendirirken bölgenin dini, kültürel, siyasi ve etnik yapısını dikkate alınmadan Sykes-Picot düzleminde inşa etme girişimleri Ortadoğu'da karmaşayı hâkim kılmış ve Ortadoğu'da günümüze kadar nüfus edecek sorunları beraberinde getirmiştir (Bilgin, 2016: 43).

Birinci dünya savaşı devam ederken Osmanlı Devletini parçalamaya yönelik dört gizli antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmalar:

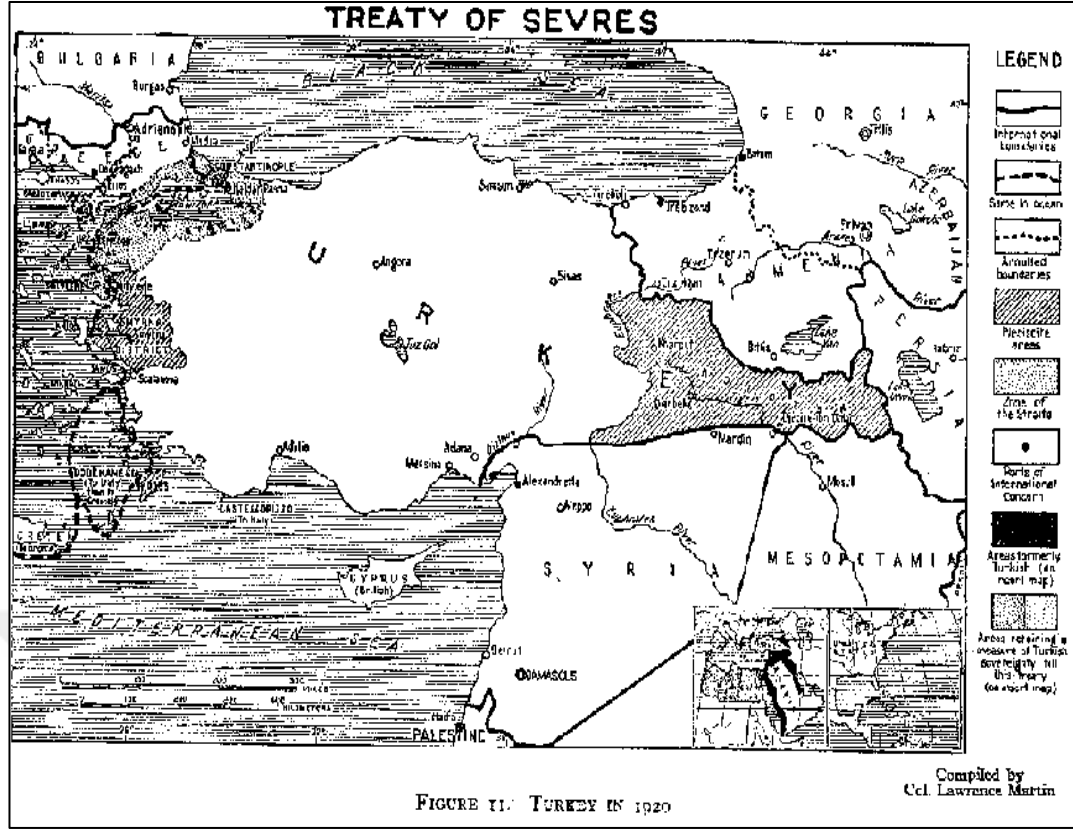
- 1- 1915 yılında İmzalanan İstanbul Antlaşması
- 2- İstanbul Antlaşmasından hemen sonra Londra Antlaşması
- 3- 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması
- 4- 1917 yılı Nisan ayında imzalanmış olan Saint Jean de Maurienne Anlaşması'dır.

Bu antlaşmaların tüm süreçleri gizlilik esasında yürütülmüştür. Birinci dünya savaşındaki Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartları da dikkate aldığımızda İstanbul Antlaşması Rus Çarlığının uzun zamandır beklediği fırsat, savaşın başlamasıyla Fransa ve İngiltere'nin de rızasıyla İstanbul ve Boğazlar Ruslara verilmiştir (Köse, 2019: 1).

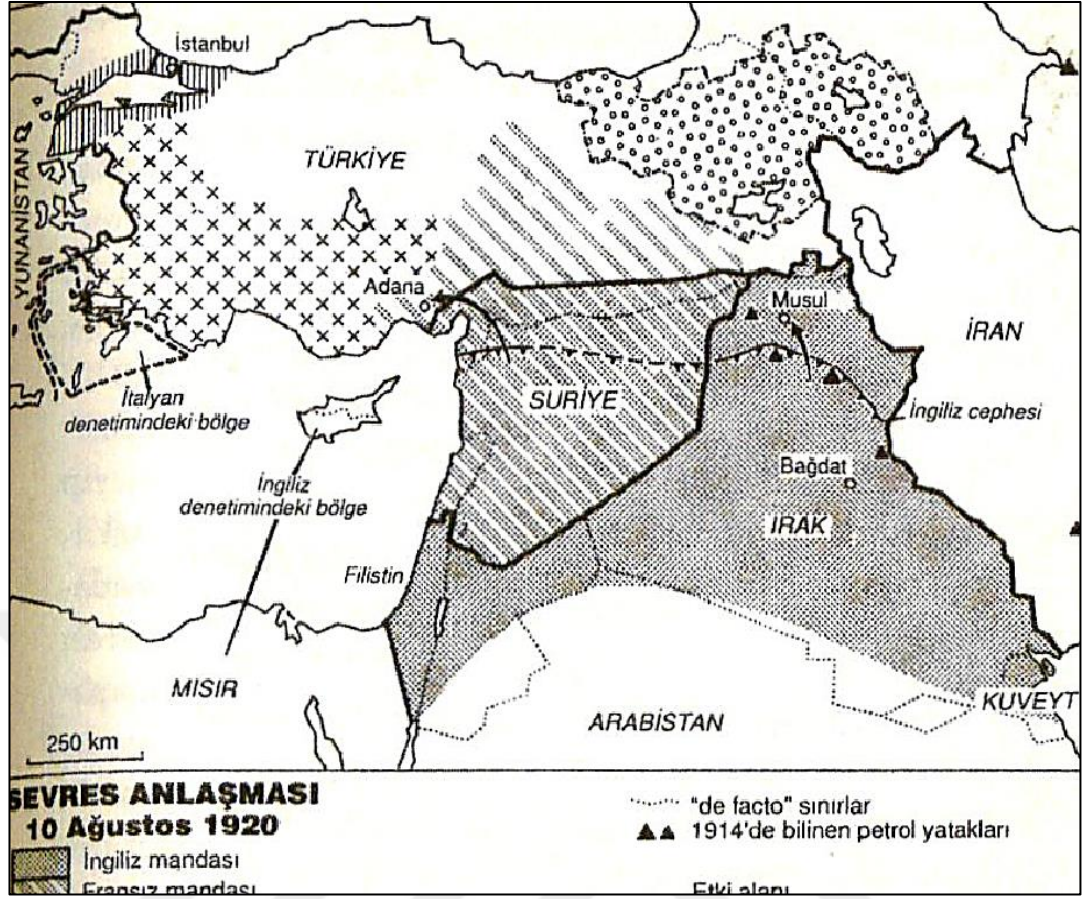
Şekil 10. Sykes-Picot Antlaşmaları Ortadoğu sınırı, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).

İngiltere ve Fransa Birinci Dünya Savaşı öncesinde Boğazlar ve İstanbul'da Rus hâkimiyetine karşı bir tutum izlemişlerdir. Rusya'nın Akdeniz'e açılacak tek kapısı ise Boğazlar ve İstanbul'dur. Fransa ve İngiltere'nin Çanakkale harekâtı ise Rusların savaşıma gerekçesini ortadan kaldıracığından ve Rusya'yı savaşta tutmanın tek yolu Ruslara boğazlar ve İstanbul'un Ruslara bırakılmasından geçiyordu. İngiltere Rusları Arap yarımadasında uzak tutma politikaları neticesinde bu imtiyaza razı gelmiştir. Fransa ise Filistin imtiyazını alarak imtiyaza göz yummuştur. Rusya istediğini alsa da kendi ülkesindeki sosyalist ayaklanma neticesinde Bolşeviklerin yapılan tüm gizli antlaşmaları yok hükmünde ilan etmeleriyle sonuçlanmıştır. 1917'de devrimle Rusya savaştan çekilmemiş olsaydı Mondros imzalandığında, bölgeyi İstanbul Anlaşmasının hükümlerine dayanarak işgal edebilecek ve yapılan ilk gizli antlaşmanın devreye girmesini sağlayacaktı (Köse, 2019: 21-22).

Şekil 11. Sevr Antlaşması, (/kanalfinans.com 2016'dan alınmıştır).

Ermenistan ve Yunanistan'a karşı kazanılan zafer itilaf devletlerinin Sevr antlaşmasını uygulanmasını zora sokmuştur. Bu başarıların mimarı olan Ankara hükümeti olmasına rağmen Londra Konferansı görüşmelerine, İstanbul hükümeti davet edilmemiştir. İtilaf devleri Ankara hükümetini tanımama taktiği İstanbul hükümetinin Ankara hükümetini davet etmesiyle çökmüştür. Ankara Hükümeti adına Londra Konferansı görüşmelerini Bekir Sami Bey temsil etmiştir. Konferansta gündemde olan Yunanistan ve Kürt sorununda Ankara hükümetinin tutumu başarı göstermiştir (Akan, 2018: 260).

Şekil 12. Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920, (Yerasimos, 2010'dan alınmıştır).

Sami Bekir Bey görüşmelerde iyi bir siyaset izlese de Misak-ı Milli konusundaki tavizi Ankara hükûmetinin yoğun eleştirilerine maruz kalmasını ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından uygun bir şekilde istifa etmesini istemesine sebep olmuştur (Kara, 2009: 167).

Dönemin İngiltere Dışişleri bakanı Sir Mark ve Fransa Büyükelçisi Georges Picot tarafından imzalanan Sckes-Picot Antlaşması hem Osmanlı hem de Ortadoğu açısından önem arz etmektedir. İç Anadolu'dan başlayarak (Sivas'a kadar) Güneydoğu Anadolu bölgesi (Mardin, Elazığ, Diyarbakır, Antakya) ekseninde Lübnan'ıda kapsayan bölge Fransa' ya verilecekti. Ortadoğu'da Suriye ve Lübnan Fransızların hâkimiyetinde olacaktı. Musul, Erbil ve Duhok Fransa'da kalmış Kerkük ve Süleymaniye yani Irak'ın güneyi İngiltere'ye verilmiştir. Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesi kapsamında, 28 Haziran 1919 tarihinde manda sistemine dayanarak Mondros Mütarekesinin 7. Maddesi kapsamında müttefikler kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olmaları gerekçesiyle Fransız ve İngilizler Antakya ve İskenderun'u işgalde bulunacaklardı (Yamaç, 2018:1153). Sykes-Picot Antlaşmasıyla Araplar kendilerine vaadedilen

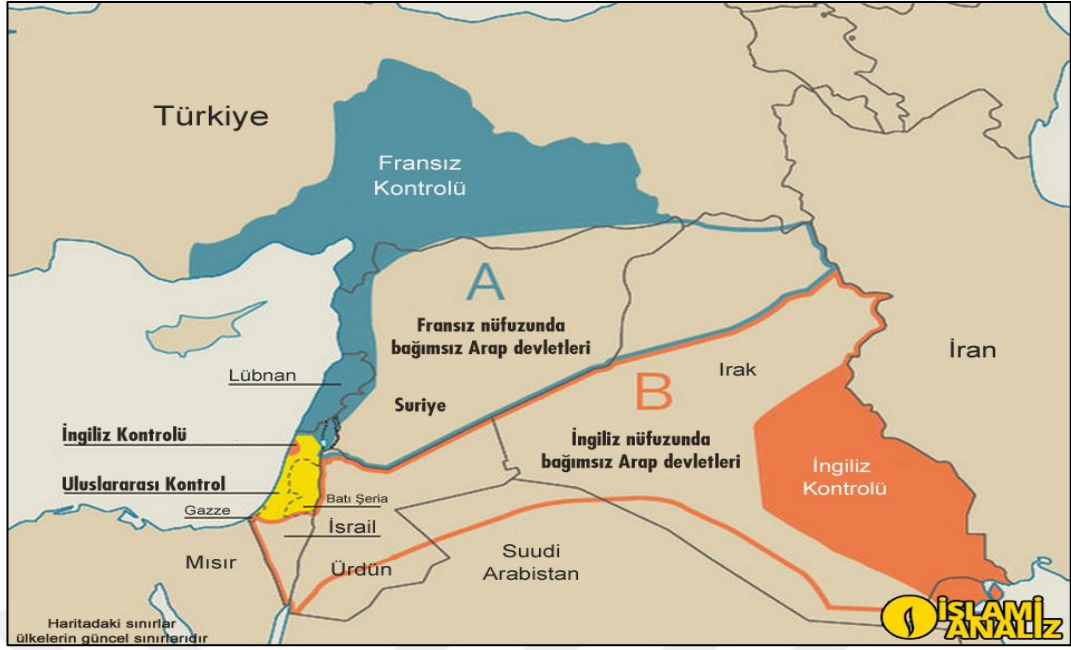
bölgelerin Fransa'ya bırakıldığını diğer yerlerin ise İngiltere hâkimiyetine girdiğini öğrenmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın kendi hâkimiyetinde bulunan bölgelerde tek çatı altında toplanmış bir Arap devleti kurulmasına destek verdiklerini açıklamışlardır (Kemiksiz, 2018: 129).

Sykes-Picot Antlaşması Birinci Dünya Savaşı esnasında taraflarının menfaatleri doğrultusunda Ortadoğu şekillendiren bir antlaşmadır. Yapay sınırların oluşturulurken bölgenin dinamikleri dikkate alınmamıştır. İngiltere Şerif Hüseyin önderliğindeki Araplarla ve Fransızlarla yaptığı gizli görüşmeler neticesinde kendi politik kararları doğrultusunda bu antlaşmanın zeminini hazırlamıştır. Antlaşmaya bakıldığında Araplar kendilerine sunulanı alamamış, Fransızlar ise Rusya'nın Akdeniz'e inmesine karşın Fransızları kendi ve Ruslar arasına tampon yapmıştır. Bölge menfaatlere göre şekillenirken Araplar, Ermeniler ve Yahudiler bölgede kullanılmıştır (Şahin, Şahin, ve Şükür, 2015: 241).

Şekil 13. Sykes- picot mirası, (www.bbc.com, 2020'den alınmıştır).

Rusya'nın Sykes- Picot Antlaşmasını tanıması koşuluyla Trabzon'un bir kısmı ve doğusunda bulunan Erzurum, Bitlis, Muş, Van ve Siirt'in Rusya'ya bırakılması konusunda İngiltere ve Fransa'yla yapılan gizli görüşmeler neticesinde mutabık kalınmıştı. Bolşevik Devrimi ile Rusya'nın savaştan çekilmesiyle 10-21 Nisan 1917 tarihlerinde İtalya ile Müttefikler arasında St. Jean de Maurienne Anlaşması yapıldı. Antalya'nın yanı sıra İzmir'inde verilmesi koşuluyla Sykes-Picot Anlaşması'nın İtalya'nın bu anlaşmayı tanıyacağı kararlaştırılmıştır. Ama İzmir'in Yunanistan'a verileceğini öğrenince aldatıldığını anlayacaktır (Türkman, 2019: 107).

Şekil 14. Ortadoğu'yu taksim eden Sykes-Picot Antlaşması, (www.islamianaliz.com, 2020'den alınmıştır).

Kemiksiz'e göre: "İngiltere, Sykes-Picot Anlaşması'yla Osmanlı topraklarını Fransa ile paylaşırken, Balfour Deklarasyonu'yla Yahudilere Filistin'de 'milli yurt' vaadinde bulunuyor, 1914'ten beri temas halinde olduğu Mekke Emiri Şerif Hüseyin önderliğindeki Arapların da Osmanlı İmparatorluğu'na ayaklanmaları karşılığında bağımsız Arap krallığı kurma hayallerini canlı tutuyordu. Şerif Hüseyin İngiltere'den, Türkiye'nin güneyindeki bazı iller ile tüm Arap yarımadası, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayan 'Büyük Suriye' ve Irak topraklarında Haşim'i hanedanının başında olacağı bir bağımsız Arap Devleti/İmparatorluğu kurulmasını ve hilafetin Osmanlılardan Haşim'i hanedanına geçmesini talep etmekteydi. İngiltere ise "özel çıkarlarının bulunduğu" Irak konusunda taviz vermezken, Suriye konusunda kapıyı açık bırakmakta, Filistin konusunda da net bir tutum almaktan kaçınılmaktaydı" (Kemiksiz, 2018: 129).

Birinci Dünya Savaşının kazananları Paris barış görüşmelerinde bir araya gelmişlerdir. İngiltere bu görüşmede Osmanlı topraklarının tamamını talep etmemiştir. Fransa cephesinden ise Sykes-Picot Gizli Anlaşması gerekçe gösterilerek kendine düşen payı istemiştir. Toplantıya Ortadoğu'da İngiliz ve Fransızların politikalarına yönelik hizmet eden Şerif Faysal'da katılmıştır. Faysal, Lübnan ve Suriye'nin de içinde bulunduğu Basra Körfezi ile Akdeniz arasında bir Arap devleti kurulması talebi, İngiliz ve Fransızlar tarafından reddedilmiştir. Faysal bunun üzerine, "Kendilerine hizmet ettiğimiz devletler bizi parçalıyorlar... Müslüman

dünyanın karşısına çıkamayacağız” ifadesiyle aslında Osmanlı Devletinin ortadan kaldırılma fikrinin hata olduğunu anlamış olacaktır (Türkman, 2019: 108).

Bolşeviklerin gizli antlaşmaları Çarlık arşivinden çıkarıp dünyaya duyurmuş ve Bolşevikler tazminat istemişlerdir. Milletler Cemiyeti ise istatistik toplamadan öteye gidememiştir. ABD, Milletler Cemiyeti’ne dâhil olmamasıyla da itibarsızlaşmıştır (Hobsbawm, 1996: 48).

İngiltere Birinci Dünya savaşında yapılan gizli antlaşmaların baş aktörüdür. Aslında antlaşmalarda alınan kararlar ve politik irade kendi amaç ve menfaatlerine hizmet üzerine kuruludur. Tüm antlaşmalarda taviz olarak verdiği bölgelerde bile çıkar ilişkisi kurmuştur. Rusya’yı kendine tehdit olarak algıladığı için Rusların Akdeniz’e ve Ortadoğu iniş güzergâhlarını Fransa’ya vererek kendi sömürü bölgesini güvence ve kontrol altına almıştır. Araplarla masaya oturarak bölge halkının tepkisini bertaraf etmekle kalmayıp müttefik olarak destek vermelerini sağlamıştır.

Sykes – Picot Anlaşması ile Osmanlı’nın yıkılması şartıyla bölgede bulunan ülkelere bağımsızlık verilme şartı yerine getirilmemiştir. 1940’lara kadar Arapların beklentilerinin karşılanmaması, Araplarda Batı’dan kurtulmaya dönük milliyetçi liberal bir anlayışı hâkim kıldı. Antlaşmayla yeni sınırlar: Mezheplere ve etnik yapıya göre şekillendirilme düşüncesi gelişen milliyetçi düşünceyle karşılık bulmamıştır. 1950-1970 arasındaki Nasır’ın Arapların tek çatı altında toplanma felsefesi Batı siyasetine sekte vurmuştur. Bölgede milliyetçi anti-batı karşıtlığı Arap coğrafyasında 1950’lerden başlayarak günümüze gelen ayaklanma ve askeri rejimlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır (www.bbc.com, 2014).

Akyol’a göre: “Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını hızlandırmak amacıyla İngiltere ve Fransa, Arap coğrafyasında hüküm sürme idealleri neticesinde Arap milliyetçiliğini destekleyen politikalar izlemişlerdir. Birinci Dünya savaşı sonrasında bu iki devletin mandası altına giren Araplar ise milliyetçilik akımlarının hedefini değiştirmiş, kendi manda yönetimlerine karşı duruş almışlardır. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Filistinli Arapların temsilcilerinin katıldığı ‘İskenderiye Protokolü’ ile Arap Devletleri Ligi’nin temelini oluşturmuşlardır. 22 Mart 1945’te kurulan Arap Devletleri ligi bugün itibarıyla de 22 üyesiyle faaliyetlerini sürdüren siyasi bir yapılanmadır” (Poyraz Akyol, 2017: 277).

2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası, Soğuk Savaş Dönemi ve Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Gelişmeler

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, İkinci Dünya Savaşında yorgun düşen Batı devlerinin etkisiyle ivme kazanmıştır. Rusya 1945 tarihinde değişen dengeler ve izlediği siyaseti uygulamaya koymak adına Türkiye'ye Nota vererek 1925 yılında imzalanan "Türkiye- Sovyetler Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını" yenilemeyeceğini bildirmiştir. Sovyetlerin Akdeniz'e inme politikası ABD'nin çıkarlarına ters düştüğü için bu durum Türkiye ve ABD yakınlaşmasını sağlamıştır. Sovyetlerin "Montreux Boğazlar Sözleşmesinin" kendi lehine revize edilmesine yönelik sözleşme taraf ülkelerine nota göndermesi, ABD'nin bölgeye yönelik politikalar geliştirmesini sağlamıştır. Dönemin ABD süreci yönetecek iki çözüm üretmiştir. Türkiye'yi Sovyet tehdidi karşısında yalnız bırakmak ya da Sovyetlere karşı Türkiye'ye gereken tüm desteği verilmesi seçenekleri üzerinde durulmuştur. ABD, Türkiye'yi askeri ve ekonomik anlamda destekleyen politikalarda karar kılmıştır. ABD, Truman Doktrini kapsamında Türkiye ve Yunanistan'ı kalkındırmak ve güçlü kılmak adına parasal yardımlarda bulunarak Sovyet tehdidine karşı tampon oluşturmak istemiştir. ABD'nin Türkiye'ye Marshall yardımları adı altında destek vermesi kutuplaşan dünyada Türkiye'yi Batı bloğuna sürüklemiştir (Küçükvatan, 2011: 75). Türkiye, Birinci Dünya Savaşının yıkımının verdiği tecrübeyi göz önünde bulundurarak, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında birinci önceliğini kendi mevcudiyetini ve toprak bütünlüğünü sağlamak üzerine inşa etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm güç dengeleri değişmiş dünya iki kutuplu bir düzene girmiştir. Türkiye, bu dengelerin baş aktörlerinden olan Rusya ile geçmişte yaşadığı krizler ve Rusya'nın geçmişten bu yana boğazlar üzerindeki hâkimiyet kurma arzusu Türkiye'nin safını seçmesinde itici bir güç olmuştur. Rusya'nın, Soğuk Savaş döneminde zafere ulaşması ve komünizm korkusu bugün bile batıyla olan ilişkilerin temelini oluşturmaktadır (Ataç, 2016: 106).

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı krizler ve bedel ödeyen ülkelerin ikinci defa sahneye çıkmasıyla dünya yarım kalmış hesabını İkinci Dünya Savaşıyla kapatmak istemiştir. Tüm Avrupa'ya meydan okuyan Hitler savaşın fitilini yakmıştır. Fransa ve İngilizleri yıpratmış ve Rusya topraklarına kadar uzanan işgal serüveni ve Rusya topraklarındaki üstünlüğünü kaybetmesiyle ibre tersine dönmüştür. ABD'nin savaşa müdahalesiyle hem savaşın kaderi değişmiş hem de savaşın kazananı ABD olmuştur (Tamtürk, 2019: 162). İkinci Dünya Savaşının baş aktörleri Roosevelt,

Stalin ve Winston Churchill'in Yalta kasabasında yeni düzeni ve çıkarlarını inşa etmek üzerine yapılan Yalta konferansı dünya diplomasisindeki siyasetinin ve uluslararası diplomasinin soğuk bir döneme girmesini sağlamıştır. Soğuk Savaş dönemi 1947 ile 1991 yılları arası Berlin duvarının yıkılışıyla son bulan süreçtir. ABD ve Sovyetlerin nükleer silahlanmada çığır açtığı ve Üçüncü Dünya Savaşının ayak sesleri olarak görülen Soğuk Savaş dönemi tüm dünyayı tedirgin etmiştir. Sovyetler İkinci Dünya Savaşının fitilini yakacak Hitler'in iktidara gelmesiyle yaşanacak tehditleri öngörmüş ve Batı'yı bu konuda ikaz etmiştir. Hitler'in Polonya'ya saldırmasıyla başlayan süreç Sovyet'leri de yakmaya başlamıştır. Sovyet'ler bu savaşta yirmi yedi milyon civarında insanını kaybetmiştir (Bekcan, 2016: 102). Sovyetlerin bu kayıpları, Almanları yenilgiye uğratmalarıyla kendi siyasi çıkarlarına yönelik adımlar atmasına neden olmuştur. Savaşta ödemiş oldukları bedelleri masada kazanım olarak elde etme konusunda dirayet göstermişlerdir. Stalin, Yalta Konferansına katılacak dünya liderlerini savaşın yıkımlarını ve şiddetini en iyi gösterecek güzergâhları kullanarak konferansa getirmesinin altında, Stalin'in bu toplantıdaki izleyeceği siyasetin algısal boyutunu göstermekteydi.

İkinci Dünya Savaşı askeri başarıların istenilen sonuçlara ulaşmada yetersiz kaldığını bir kez daha göstermiş oldu. Askeri başarıların, diplomatik başarılarla pekiştirildiği takdirde istenilen zafer elde edilmiş olacaktı. Soğuk Savaşın temellerinin atıldığı Yalta Konferansı tüm dünya için kırılma noktasıdır. Bu toplantı savaşın bitiş düdüğünü çalmakla beraber yenedünya düzenini oluşturacak aktörler ve bu aktörler etrafında kümelenen devletlerin yarattığı Doğu-Batı bloğunu ortaya çıkarmıştır (Özdemir, Çalışkan, ve Öztürk, 2017: 67).

İkinci Dünya Savaşı etkisi ve şiddeti bakımından tüm insanlığı etkilemiş bir savaştır. Savaşın ardından uluslararası barış yanlısı diplomatik oluşumlar geliştirilse de istenilen düzen barış dünyada hâkim olmamıştır. Dünya, ABD – Sovyetler rekabetiyle uzun bir süre eli tetikte savaşa hazır bir dönem yaşamıştır. Bu iki ülkenin dünya üzerinde yarattığı siyasi ve askeri gerginliği tanımlayan kavramsa “Soğuk Savaş” olmuştur. Bu iki gücün savaş sanayisindeki rekabetinin yaratmış olduğu gergin siyaset birçok ülkeyi taraf seçmeye itmiştir. ABD yanlısı devletlerin “Batı Bloğunda”, Sovyetler yanlısı devletlerin ise “Doğu Bloğunda” olduğu iki kutuplu bir dünya yaratılmış oldu. ABD, 1823 tarihinde “Monroe Doktrinini” ile kendi kıtasında siyaset geliştirme ve hâkimiyet kurma siyasetini benimsemekten

vazgeçerek dünyada hâkimiyet kurma siyasetini benimsemiştir. ABD ve Sovyetler gerginliği Soğuk Savaş döneminde askeri çatışmalardan ziyade ekonomik ve silahlanma rekabetiyle egemenlik alanlarını genişletmeye çalışan siyasi bir sürece dönüşmüştür (Çetinkaya, 2019: 2).

Hitler'in işgal etmiş olduğu Doğu Avrupa'yı Sovyetler askerlerinin kurtarması ve Sovyetlerin Nazi zaferi sonrası izlemiş olduğu siyaset tüm dengeleri bozmuştur. Stalin'in kendi milli çıkarları ve Batılı devletlerinin beklentileri arasında almış olduğu kararlar Batı'nın Nazi tehdidinden sonra Sovyetleri aynı tehdit algısıyla yok etme stratejisine dönüşmüştür. Stalin, "Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'yı" Hitler'in elinden kurtarmış ve bu ülkelerde kendi çıkarlarına hizmet edecek yönetimleri tayin etmiştir. Stalin'in savaş devam ederken gerçekleştirdiği siyasi stratejiler Soğuk Savaşında habercisi olmuştur (Karadeli, 2020: 45).

İkinci Dünya Savaşı'nın dünya üzerinde yaratmış olduğu şiddet ve siyasi çatışmalar savaşın mağlup olanlarını da galiplerini de ekonomik ve siyasi olarak yıpratmıştır. Savaş sonrası dünyada ABD ve Sovyetler başat güç olarak sahneye çıkmışlardır. ABD'nin kendi toprakları dışında yaşanan savaşta ekonomik ve askeri kaybının az olması, Sovyetlerin ise savaşın merkezinde olmasına rağmen geniş toprakları ve askeri açıdan inanılmaz bir kara gücüne sahip olmasının yanında, Almanlar tarafından işgale uğratılmış alanların geri alınmasıyla işgal bölgelerinin Sovyetlerin kontrolünde kalması bu iki gücü tartışılmaz bir güç yapmıştır. Bu iki gücün rekabeti Avrupa'nın güvenlik kaygılarını arttırmış ve bloklaşmanın önünü açarak günümüze kadar etkinliğini sürdürecektir küresel boyutta askeri ve siyasi kurumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu iki süper güç, dünyayı iki kutuplu bir düzene sürüklemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu iki ülke arasında yaşanan rekabeti anlatan süreç Soğuk Savaş'tır. Soğuk Savaş askeri çatışmalardan ziyade etkisini psikolojik baskı olarak göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde bu iki gücün yarattığı korku, ülkelerin dış diplomasisini ve iç siyasetlerini şekillendirmiştir (Gürkaynak, 2005: 8).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyetlerin ortaya çıkarmış olduğu iki kutuplu dünyanın yarattığı korku NATO ve Varşova Paktını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler yayılmacılığını tehdit algılayan devletlerin NATO çatısında toplanmalarını sağlamıştır. Sovyetler bloğunda olan ülkeler ise Varşova Paktyla bir araya

gelmişlerdir (Adanmış, 2018: 92). Almanya ve Japonya'nın savaş sonra işgal ettiği alandan çekilmesiyle, Sovyetlerin bu boş alanlarda hâkimiyet kurması ve hızla yayılmacı bir politika geliştirmesi ABD'nin Batılı güçlü devletlerin desteğiyle NATO'yu kurmasını beraberinde getirmiştir (Hasanov ve Katman, 2019: 1142). Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa ile Orta Avrupa devletlerine askeri ve siyasi olarak baskı uygulamıştır. Bu ülkelerin iç işlerine karışarak kendi güdümünde hareket eden yönetimler oluşturmuştur. Bu gücü Batı tehdidine karşı koz olarak kullanmıştır. Sovyetlerin Batı ülkelerinde ve Akdeniz'deki baskısı NATO'nun yani dünyanın askeri ve siyasi anlamda en büyük güvenlik oluşumunu ortaya çıkarmıştır (Karaosmanoğlu, 2014: 6).

İkinci Dünya Savaşıyla dönemin bütün güçlü ülkeleri ekonomik ve askeri açıdan çöküşe geçmişlerdir. Almanya'ya karşı Sovyet-ABD müttefikliği galibiyeti getirerek bu iki ülkenin dünyanın iki süper gücü olmasını sağlamıştır. Savaş sonrası ABD ve Sovyetler kutuplaşan ideolojileriyle dünyadaki güç dengelerini değiştirmişlerdir. Bu iki gücün dünya üzerinde yarattığı siyasi ve askeri gerilim Soğuk Savaşın döneminin yaşanmasına yol açmıştır. İki güç arasındaki rekabet birbirlerine yönelik askeri çatışmalardan ziyade siyasi açıdan uluslararası krizlerin yaşanmasıyla dünyayı iki kutuplu bir çatışma merkezine dönüştürmüştür. Silahlanma yarışı, nükleer silahların zirve yapması Soğuk Savaşın cephelerden ziyade psikolojik baskıyla tahribatlar yarattığı bir dönemdir. Soğuk savaş sonrası dünya önceliklerini ekonomi, milliyetçilik, etnik, uluslararası terörizm ve enerji olarak değiştirmiştir. Ülkelerin kendi sınırları dışında yaşanan gelişmelerin yaratacağı tahribatlara yönelik önleyici güvenlik politikaları geliştirmişlerdir. Dünyada bulunan ve bu sürecin etkisiyle ortaya çıkan: NATO, BM, Avrupa Birliği ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi oluşumlar kendi amaç çıkarlarını korumaya yönelik politikalar ortaya koymaktadır (Güngör, 2017: 67).

NATO'nun askeri anlamda güçlenmesi, Sovyetlerin kendi saflarında bulunan "Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya" ile NATO tehdidine karşı 1954 yılında Moskova'da Varşova Paktı imzalamasını sağladı. İmza atan üyelerin birbirlerine karşı sorumluluklarının olduğu, bu ülkelerin alacağı kararların ortak çıkarlar doğrultusunda danışılarak alınacağı, askeri anlamda ortak müdahale imkânı sunacak bir komutanlığın kurulması, bu anlaşmanın ruhuna aykırı girişimlerde bulunulmayacak ve antlaşmaya imza atan devletlere yönelik

tehdidin oluşmasında gerektiğinde topyekûn mücadele bulunulacağı kararlar alınmıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Var%C5%9Fova_Pakt%C4%B1, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batının en büyük gücü olan İngiltere, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının verdiği ekonomik ve askeri yıpranmışlık, ABD'nin, süper güç olarak sahneye çıkmasına yol açmıştır. Sovyetler ise sosyalist devletlerin öncülüğünde Doğu blokunun liderliğine soyunmuştur. Birbirlerini tehdit olarak algılamaları dünya siyasetindeki gerginliği üst seviyeye taşımıştır. ABD önderliğindeki Batı Bloku Sovyetlerin yayılmasını önleyerek, Sovyet ideolojisini dar bir alana hapsedmek istiyordu. Sovyetlerin ise sınırlarının dışına taşan siyasi ve askeri hamleleri Soğuk Savaşın derinlik kazanmasına ve sürecin uzayarak uluslararası kriz merkezine dönüşmesini sağlamıştır (Şöhret, 2013: 112).

Soğuk Savaş döneminde ABD-Sovyet eksenli bölünme net bir şekilde kendini göstermiştir. İki süper güç karşı blokta yer alan devletleri ve oluşumları ötekileştirmiştir. ABD ve Sovyetler kendi saflarında bulunan ülkeleri aynı stratejiyle oluşturdukları korku sayesinde kendi amaç ve menfaatlerine hizmet eden kuklalara çevirmiştir. Soğuk Savaş, kapitalizm ve sosyalizmin mücadelesidir (Önder, 2020: 29). İki süper gücün kendi yarattığı korkularla, paniğe kapılan ülkelerin kendi eksenlerinde toplanmalarını sağladı. Soğuk Savaş döneminde bu iki gücün askeri anlamda hiçbir şekilde karşı karşıya gelmemeleri aksine kendi ittifaklarında bulunan ülkelerin bu sürecin siyasi kutuplaşmasına kapılıp çatışmasına sahne olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-ABD müttefikliği Ortadoğu coğrafyasında hoş karşılanmamakla beraber İsrail ve Türkiye ilişkilerindeki yakınlaşma ve bu ülkelerin Eisenhower Doktrinini desteklemeleri Ortadoğu ülkelerinde iç işlerimize müdahale edilecek kaygılarına da yol açmıştır. 1957 tarihinde Sovyetlerin Suriye'deki etkinliği Komünist bir darbenin gerçekleştirilmesi ihtimaline karşın Türkiye, ABD destekli askeri ve siyasi müdahalelerde bulunması Ortadoğu'da Batı karşıtı ittifakların önünü açmış ve Türkiye'yi bölgede yalnızlaştırmıştır. Bu süreç Suriye ve Mısır'ı Birleşik Arap Cumhuriyeti çatısı altında birleştirmiştir. Ürdün ve Irak ise buna tepki olarak Arap Federasyonu çatısı altında birleşmişlerdir. Batı karşıtlığı ve Arap milliyetçiliğinin Ortadoğu'da hızla yayılması, İsrail devleti açısından ciddi tehditler oluşturduğu için NATO bu sorunu öncelikleri arasına almıştır (Baş, 2018: 105). İsrail Devletinin varlığını Soğuk Savaş sürecinde bölgede gelişen Batı karşıtı tutum ve Arap Milliyetçiliği tehdit etmekteydi. Batı'nın vazgeçilmezi olan İsrail Devleti

Ortadoğu’da gerginliği arttıran bir unsur olarak devamlı karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler bölgede sergilemiş olduğu İsrail karşıtı tutumla Araplar için güvenli liman olmuştur. İsrail Devletinin 1948 yılında kuruluşuyla bölgede Yahudi-Arap gerilimi zirve yapmıştır. İsrail’in koruyucusu konumunda olan ABD, İsrail Devletine her açıdan destek vermiştir. ABD’nin, İsrail üzerinden geliştirdiği siyaset Ortadoğu’ya demir atmasını sağlamış bu duruma tepki olarak Sovyetler ’de İsrail karşıtı bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelenin en somut örneği ise: “Yom Kippur Savaşında” İsrail’in, Mısır ve Suriye karşısında ABD desteğini almasına tepki olarak Sovyetlerin Mısır-Suriye safında yer almasıdır. Sovyetler Ortadoğu’da etkin olmak için İsrail’in bölgedeki mevcudiyetini sorgulayan bir siyaset izlemişlerdir (Çalışkan, 2020: 696).

Soğuk Savaş dönemi; silahlanma, Nükleer silah ve askeri anlamda zirve yapmış olsa da siyasi ve ideolojik olarak daha fazla ön plana çıkmıştır. Dünyayı kutuplaştıran sürecin en hareketli evreleri Ortadoğu’da kendini göstermiştir. Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve askeri açıdan zayıflamıştır. Bu dezavantajı Türkiye ve Yunanistan’da kuracağı hâkimiyetle İran’ının petrol rezervlerini kendi kontrolünde tutarak bertaraf etmeyi düşünüyordu. Ortadoğu’da ortaya çıkan Batı karşıtı Arap milliyetçiliğini kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Süveyş krizinde Mısır’ı; İsrail, İngiltere ve Fransa’ya karşı savunmuş ve hatta gerektiğinde Mısır için bu devletlerle savaşacağını ilan etmesi Sovyet-Arap ilişkilerinde yakınlaşmayı sağlamıştır. Sovyetler bölge büyüyen Arap Milliyetçiliğini kendi siyasi emellerine araç ederek özellikle Mısır, Irak ve Suriye ile olan ilişkilerini antlaşmalarla sağlamlaştırmışlardır. Sovyetlerin Ortadoğu’da yayılmasına karşın ABD “Truman Doktrini” ile mukavemet göstermiştir (Öztürkci, 2017: 375-376).

ABD, Marshall yardımlarıyla ekonomik olarak müttefik temin etmiş, NATO ile ise askeri açıdan kendi amaç ve çıkarlarına aykırı girişimleri bertaraf etmiş olacaktı. Sovyetlerin, Türkiye’nin jeopolitik konumundan ötürü askeri üs ve boğazlarda imtiyaz talebi, ABD’nin Türkiye’yi kendi saflarında tutma gayreti Türkiye’ye karşı kuşatıcı ve koruyucu bir siyaset izlemesini sağlamıştır. Dönemin ABD başkanı Truman’ının Sovyet yayılmacılığını önlemek adına Türkiye’ye verdiği önemi şu sözlerle ortaya koymuştur: : “Büyük Britanya’nın Akdeniz bölgesinde güç kaybetmesi, Mısır’dan çekilmesi ve Filistin’deki yükümlülüklerinden tam olarak el çekmesi ihtimali Türkiye’nin güvenliğini olumsuz şekilde etkileyecektir.

Yunanistan'ın komünistlerin eline geçmesi de Türkiye'nin güvenliğini olumsuz şekilde etkileyecektir. Türklerin kendi bağımsızlıklarını kararlılıkla korumaları ve SSCB'den nefret etmelerine rağmen kaçınılmaz Sovyet egemenliği korkusu, Türkleri, Sovyetlere taviz vermeye zorlayabilir. Barış ortamında Türkiye, gerek Yakın Doğu'da, gerekse Arap dünyasında önemli konuma sahip bir ülkedir. Türkiye'nin Rus baskısına karşı koyma kararlılığı ve Batının bunu desteklemek için demokratik olanaklarını kullanması, tüm Yakın Doğu ülkeleri için örnek oluşturacaktır. Eğer Rusya barış döneminde Türkiye üzerinde etkin olursa, Ortadoğu ülkelerinin tümü benzeri duruma düşecektir. Eğer Rusya barış döneminde Türkiye'yi ele geçirirse, savaş döneminde Ortadoğu'yu savunma olanağımız mutlak anlamda sifıra inecektir. Savaş döneminde Türkiye Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesine ve Ortadoğu ülkelerine, özellikle de Filistin'e ilerlemesi yolunda doğal engeldir” (Gülmez ve Tahancı, 2014: 226-227). Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetlerin kilit noktasında olan Türkiye mevcut güç dengelerini değiştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, ülkelerin kendi geleceklerini ve çıkarlarını ön planda tutan bir siyaset izlemelerine yol açmıştır. “Asya-Pasifik” ülkeleri komünist ve kapitalist ideolojilerin mücadelesine sahne olmuştur. Bölgede yaşanan siyasi gerginlik ivme kazanarak bölgesel anlamda “Kore ve Vietnam Savaşlarının” yaşanmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşından bu yana “Asya-Pasifik” bölgesinde hiçbir hegemonyayı kabul etmemiştir. Japonya'nın bölgedeki etkinliğine son vermek için Sovyetlerle Kore'yi paylaşma konusunda antlaşma sağlaması bölgeyi kendi hegemonyası altına alacağının sinyallerini vermiştir. Bu gelişmeler Mao'nun “Amerika Asya'nın işgaline soyunmuştur” ifadelerini sarf etmesini sağlamıştır. Bölgeye ABD donanmalarının yığılması ve ABD'nin müttefiklerine askeri ve ekonomik desteği güç dengelerini ve siyasi stratejilerin istikametini belirlemiştir. Bölge ülkelerinde iç siyasetlerindeki istikrarı ve düzeni sağlamanın yolu olarak ABD müttefikliğinden geçtiği kanısı yaygınlaşmıştır. Sovyet yayılmacılığını engellemek adına bölge üzerinde etkinliğini sağlamış ve kendi safında bulunan ülkelerin kalkınmasında vazgeçilmez bir güç olduğu algısı oluşmuştur (Akpınar, 2020: 1628).

NATO kuruluş gerekliliğini örgütün ile genel sekreteri “Amerikalıları içeride, Rusları dışarıda ve Almanları aşağıda tutmak” sözleriyle özetlemiştir. Soğuk Savaş sonrası NATO'nun tehdit algısı askeri Stratejilerinde eksen kayması yaşanarak doğuya doğru yayılmıştır. Rusya ile ortak tehdit algısı bazı ortak kararların

alınmasında yardımcı olmuştur. 11 Eylül saldırıları uluslararası açıdan Rusya, Avrupa ve Amerika'nın terörizmle mücadelede konusunda ortak tutumları hem NATO'nun dönüşümünü hem de NATO'nun kuruluş amacındaki önceliklerin değiştirmesini sağlamıştır. Dünyanın süper gücü olan ABD'nin dahi terörist saldırılara maruz kalması Batıda kaygılara yol açmıştır. Eski NATO Askerî Komite Başkanı ve eski İtalya Savunma Bakanı “Kuzey Amerika'yı içeride, Avrupa'yı yukarıda ve Rusları birlikte tutmak” sözleriyle NATO'nun geldiği noktayı özetlemiştir (Pekşen, 2016:45).

Sovyetler 'in çöküşü Soğuk Savaşın yaratmış olduğu iki kutuplu dünyayı yeniden revize edecek bir sürece sürüklemiştir. 1991 tarihinden sonra ABD ekonomik ve askeri üstünlüğüyle başat güç olma özelliğini devam ettirmiştir. Dünya iki bölünmüşlüğüne Soğuk Savaş sonrası geçmişin izlerini taşıyan suni bir barışa bırakmıştır. Küresel çatışmalar yön değiştirmiş dünyanın çatışma merkezi bölgesel sorunlar ve bu bölgelerde yaşanan etnik ve inançsal çatışmalara dönüşmüştür. Sovyet saflarında yer alan ülkeler kendi iç işlerinde karmaşalar yaşamaya başlamıştır. NATO yenedünya düzeninde kendi müttefiklerinin refah ve güvenliğini ön planda tutan siyasi askeri kararlara imza atmıştır. NATO'nun dönüşümünde kırılma noktası 11 Eylül ikiz kule saldırılarıdır. Sovyet tehdidi ortadan kalkmış yerini terörizm tehdidi almıştır. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD başkanı Bush döneminde “Bush Doktrini” olarak da bilinen bir terörizmle mücadele serüvenine girmiştir. Bush'un “Ya bizimlesiniz, ya teröristlerle” söylemi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasının kodlarını da vermekteydi. Kendi belirleyeceği siyasette gri alanların olmadığı hiç kimsenin tarafsızlık zırhına bürünemeyeceği bir dünya düzeninin temellerini atmıştı. ABD'nin terörizm tehdidiyle özellikle Ortadoğu'da kendisine yeni hareket alanları açarak bu argümanı kendi amaç ve çıkarlarına hizmet etmeye dönüştürmüştür. Ortadoğu'da Irak ve Afganistan'a yönelik askeri müdahalelerin altında bu anlayış yatmaktadır (Ersoy, 2020: 33). ABD ikiz kulelere yapılan saldırıyla beraber kararlı bir duruşla terörizme yönelik somut adımlar atmıştır. Terörizm tehlikesini ortadan kaldırıncaya kadar mücadelesini sürdüreceğini ve bu süreçte kendi safında olmayan herkesi düşman olarak göreceğini net bir şekilde ifade etmiştir. 11 Eylül saldırılarının tetikçisi olarak gördüğü Taliban ve El Kaide yapısına karşı uluslararası kabul gören müdahaleyle Afganistan'a askeri müdahalede bulunarak mevcut rejimi değiştirmiştir. ABD'nin Irak işgalinde

uluslararası muhalif tutumlar olsa da müdahaleden kaçınmamıştır. Batı ülkelerince karşıt tutumlar siyasi anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiş. ABD'nin kendi amaç ve çıkarlarına yönelik Ortadoğu üzerinde geliştirdiği stratejiler bölgeye yönelik müdahalelerde anti demokratik politikaların uygulanmasında cesaret kaynağı da olmuştur. ABD'nin dünya üzerindeki hegemonyasını dış diplomasisinde kendi ülkesinde uygulamış olduğu demokrasi ve özgürlük anlayışı ile müdahalelerindeki somut çelişkilerin ABD karşıtlıklarını da tetiklemiştir (Çiftçi, 2009: 217).

Soğuk Savaş sonrası Batı ve ABD'nin temsil ettiği liberaller ayakta kalmış ve zaferlerini ilan etmiştir. ABD'nin, Sovyetlerin çöküşüyle rakipsiz kalması ve Sovyetlerin çekildiği bölgelerde milliyetçiliğin ön plana çıkması dünyada tüm dengeleri değiştirmiştir. Dünya siyaseti askeri stratejilerden ekonomi temelli enerji kaynaklarını hedef alan dış diplomasiye evrilmiştir. Enerji rezervlerini ve güzergâhlarına hâkim olma yarışı, uluslararası diplomasideki hareketliliğe ve değişkenliğe yol açmıştır (Çınar ve Göçer, 2014: 26).

11 Eylül saldırıları Soğuk Savaş Sonrası kırılma dünya siyasetinde kırılma noktası oluşturmuştur. ABD'nin kendi amaç ve çıkarları üzerinden tesis ettiği yenedünya sisteminin ilk muhalifi Fransızlardır. 11 Eylül saldırılarını koçbaşı olarak kullanarak Ortadoğu'nun kapılarını açmaya çalışması tepkiler doğurmuştur. Dönemin Amerika savunma bakanının “Kanıtların yokluğu, kitle imha silahlarının yokluğu anlamına gelmemektedir.” İfadelerine Fransız bakan Dominique'nin “Bir devletin tek başına dünya düzenini sağlayamayacağına ve çok kutuplu bir dünyanın gerekliliğine inanıyoruz” sözleri yenedünya düzeninin inşasında ABD tekelciliğine karşı olduğunu belirtmiştir. Körfez Savaşında Almanya- Fransa muhalifliğine karşı İngiltere ABD safında yer almıştır. Söz konusu tepki ABD'nin Ortadoğu'da uyguladığı işgallerin meşruluğundan ziyade, Avrupa'nın çıkarlarını gözetken bir siyaset izlemesi gerekliliği idi (Üste ve Sönmez, 2012: 82).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Suriye ile kısa süreliğine yaşanan kriz haricinde Ortadoğu Türkiye açısından stratejik bir siyasetin izlenilmesi gerekliliği ya da tehdit algısının olduğu öncelikli bölgeler arasında görülmemekteydi. Bölgede meydana gelen Irak ve İran savaşı akabinde Körfez savaşı gibi olaylar Türkiye'nin bölgede güvenlik politikaları geliştirmesine hem de uluslararası diplomaside Türkiye'nin stratejik konumu önem kazanmıştır. Irak Savaşı ve Körfezde yaşanan askeri hareketlilik Türkiye'nin geleceği dönük siyasi ve güvenlik stratejilerini belirlemede

etkili olmuştur. Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri bu olaylar çerçevesinde derinlik kazanmış ve ikili ilişkilerde belirleyici olmuştur (Molla, 2009: 29). Soğuk Savaş Sonrası Sovyetlerin çöküşü NATO için geleceğe dönük güvenlik stratejilerinde revizyon yaratmıştır. Milliyetçilikle beraber yeşeren Ulus-devlet anlayışı ülkelerin önceliklerini belirlemiştir. Körfez Savaşları, Irak işgali ve ABD'nin yaşamış olduğu 11 Eylül saldırıları NATO'nun kuruluş felsefesindeki yöntemlerinde değişikliğe gidilmesini sağlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da önleyici ve bastırıcı güç olmak adına bölgeyi askeri üslerle kuşatma stratejisi NATO'nun öncelikleri arasına girmiştir. Ortadoğu'da yaşanan krizleri ve terör olaylarını küresel boyutta ele alan ABD, Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun bölgede etkinliğini ve askeri müdahalelerinde etkili olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası ABD-Sovyetler'in silah sanayisinde yaşanan rekabeti mevcut güvenlik politikalarını ekonomik dönüşüme uğratarak ABD'nin silah tedarikçiliğinde silah pazarlarında artışına yol açmıştır. Rusya silah pazarında Suriye, İran ve Çin pazarlarında etkili olmuştur. Pazar tedarik zincirinde özellikle Ortadoğu bölgesinde güç dengelerini de oluşturmuştur (Yıldırım, 2015: 344).

Savaşlar, tarihsel süreçte insanlığın en büyük yıkımlarını ve çatışmalarını ortaya çıkaran bir olgu olmuştur. Yaşanan büyük savaşlar yaşanacak çatışmaları önleyecek ve barışı tesis edecek uluslararası organizasyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu örgütlenmeler genelde her savaş sonrası galip devletlerin çıkarlarına hizmet eden araçlara dönüşmesi kalıcı barışı temin edememesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Wilson İlkeleri, savaşın galipleri tarafından kazanılan bölgeleri paylaşmak için Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası sözde barış için oturan ama sonucunda dünyayı bloklaştıran, çatışmaların kaynağı silahlanmanın zirve yaptığı Soğuk Savaş döneminin temellerini atan Yalta Konferansı barışı tesis edememiştir. Soğuk Savaşın bitişiyle Kuveyt'in işgali, Afganistan ve Irak işgali sözde barışı tesis edecek egemen güçlerin güdümünde gerçekleşen çatışmalardır. Kuveyt'in işgali sonrası Bush'un "bu mesele küçük bir devletin ötesinde bir şeydir; bu büyük bir düşünce, değişik ulusların, insanlığın barış ve güvenlik, özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi küresel ümitlerini gerçekleştirmek üzere bir amaç etrafında birleştiği yeni bir dünya düzenidir" sözleri günümüzde uluslararası güvenlik politikalarının ve yenedünya düzeninin siyasi kodlarını vermektedir (Demiray, 2006: 248).

2.3.1. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşta Küresel Aktörlerin Ortadoğu Siyaseti

Soğuk Savaş, ABD ve Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı sonrası birbirleriyle olan ideolojik çatışmalarını ve birbirleriyle olan husumeti için kullanılan tanımdır. Bu çatışma durumu askeri mücadele yerine, propaganda, ekonomik baskı ve silahlanma rekabeti olarak kendini göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde küresel güçler siyasi ve askeri açıdan avantaj elde etmek için zayıf ve küçük devletleri kullanmışlardır. Bu dönemin miladı Churchill'in, 'Demir Perde' konuşmasıdır. Dönemin bitişi ise: Berlin Duvarının yıkılması veya 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasıdır (Çatinkaya, 2019: 2). İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyetler dünyanın iki süper gücü olarak uluslararası sistemin merkezinde yer almışlardır. ABD ve Sovyetlerin rekabeti, dünyayı iki başlı bir bloklamaya sürüklemiştir. Bu rekabetin sonucu olarak, NATO ve Varşova Paktı ortaya çıkmıştır (Adanmış, 2018: 92).

İkinci Dünya Savaşı ardından ABD küresel güç olma yolunda iki bin askeri üsle dünyada etkinliğini göstermişti. Savaş öncesi izlediği küresel güç olma siyaseti müttefiki İngiltere'nin zayıflamasının doğal bir sonucuydu (M. Bölme , 2012:52). İngiltere'nin uzun zamandır Ortadoğu'da yarattığı savaş ortamını, ABD'ye devretmiştir. ABD ise modern dünyada Ortadoğu'ya açılmanın anahtarı olarak özgürlük, adalet, barış ve insan hakları argümanlarını kullanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı bitimiyle Ortadoğu tablosuna baktığımızda: 1950'lere kadar gündemini İsrail işgal etmiştir. 1950 sonrası yükselen Arap Milliyetçiliği ve Batı karşıtlığı düşüncesi hâkim olmuştur. 1950'nin sonlarında ise Ortadoğu üzerinde bir asır manipülasyon uygulayan ve son 40 yıl içinde fiili olarak sahaya inerek rekabete giren İngiltere ve Fransa İkinci Dünya Savaşı sonrası yerini ABD ve Sovyetlere bırakmışlardır (Çandar, 1983: 25). Ortadoğu Birinci Dünya Savaşı süreci ve sonrasında İkinci Dünya Savaşına kadar İngiltere ve Fransa'nın güdümünde dizayn edilmiştir. Bu dönemde bölgenin en büyük küresel aktörü İngiltere'nin Ortadoğu'nun şekillenmesine yönelik askeri ve siyasi müdahaleleri etkili olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrası güç dengeleri ve siyasal iklimin değişmesi, ABD ve SSCB gerginliği: Soğuk Savaş ortamı, Ortadoğu'nun yeniden güç odaklarına göre dizayn edilmesine neden olmuştur.

ABD, 19. yüzyılda Monroe Doktrini doğrultusunda süper güç olmanın yolunu bölgesel güçten geçtiği anlayışını benimsemiş ve bu doğrultuda bir dış siyaset izlemiştir. ABD kendi coğrafyasında etkin bir güç haline gelmiştir. İkinci Dünya

Savaşına kadar kendi coğrafyası dışında yaşanan gelişmelere taraf olmamıştır. Savaş sonra yaşanan bloklaşmalar, antlaşmalar ve paktlar neticesinde olaylara müdahil olma gereği duymuştur. Batı Avrupa ve Ortadoğu’da başat güç olma mücadelesine girmiştir. Sovyetlerin çöküşüyle beraber etkinliğini tüm Avrasya’yı kapsayacak şekilde genişletmiştir (Bilensoy, 2018: 53).

ABD ve Körfez İşbirliği Konseyi arasındaki ilişkiyi “inişleri ve çıkışları olan bir evlilik” olarak tanımlanmaktadır. “ABD ile Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Suudi Arabistan” ile olan ilişkilerinin temeli İngiltere’nin 1968 yılında Süveyş’ten çekilmesiyle sağlamlaşmıştır. 1971 yılında Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn’in bağımsızlıklarını kazanmasıyla ABD ile olan ilişkileri daha da güçlenmiştir (Çetinoğlu Harunoğlu, 2019: 23).

ABD, Sovyetlere karşı “Yeşil Kuşak” projesini hayata geçirerek radikal İslamcı gruplara ve İslami örgütler finanse edildi hatta yeni örgütler üretti. Bu proje, Sovyetlerin çöküşüyle bu oluşumları kendine tehdit oluşturacak ve kendi muhaliflerini yaratması sebebiyle bu düzlemde Ortadoğu’da siyaset izleyecektir. Siyasal İslam düşüncesinin yarattığı muhalifliğe yönelik politikalar geliştirecektir ABD’nin Ortadoğu’ya askeri anlamda egemen olması sürecini Körfez Savaşı sağlamıştır. Savaş sonra askeri gücünü bölgede arttırmak adına bölgede askeri gücünü ve donanımını arttırdı. Irak’a girmesi de bölgedeki gücünü ve kalıcılığını sağlayarak bölgeye egemen olduğunun göstergesiydi (Çulhazapçı, 2005: 228).

İkinci Dünya Savaşına kadar dünyada hâkim güç Avrupa iken sonrasında ABD-Sovyet’ler küresel aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu’da güç dengesi İngiltere’den ABD’ye kaymıştır. Dünya bu iki küresel gücün rekabetini şahitlik edecektir. Tüm gerginliklere rağmen ABD ve Sovyet blokları ellerindeki gücün yaratacağı şiddetin farkında olmaları sebebiyle hiçbir zaman karşı karşıya gelmemişlerdir (Çınar ve Göçer, 2014: 18).

İkinci Dünya Savaşından sonra Batı ABD öncülüğünde Sovyetler ve Doğu bloklarına karşı bir tutum izlemişlerdir. Bu süreç NATO ve Avrupa birliği sürecini hazırlamış buna tepki olarak Batı karşıtı blok Varşova Paktı imzalanmıştır. ABD’nin Sovyet yayılmacılığının üzerinde genişlemesi doğu bloğunu rahatsız etmiştir. ABD, dönemin küresel gücü olması itibarıyla kendi politikalarını müttefiklerinin desteklemesini sağlamıştır (Gürkaynak, 2005:9). Ortadoğu’da bulunan ülkelerde ABD’nin çıkarlarına aykırı davranan iktidarlar, çıkarılan iç karışıklıklarla indirilmiştir.

ABD Başkanı Nixon : “ABD’nin ve tüm özgür dünyanın Ortadoğu’daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün, Ortadoğu’da hâkim bir duruma gelmek istemesi; bölgedeki uyuşmazlıkları ve siyasi gerginlikleri şiddetlendirecektir. ABD ve Batı ülkeleri ülkelerinin güvenlikleri bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Bu nedenle ABD, bir başka gücün Ortadoğu’da hâkim duruma gelmesine rıza göstermeyecektir.” Bu söylem ABD’nin Ortadoğu’da izleyeceği siyaseti ve mücadelenin en net şekilde ifadesidir (Kocaoğlu, 1996: 342). Soğuk Savaş’tan sonra Ortadoğu’da Arap milliyetçiliği ve Batı-İsrail karşıtlığı oluşmuştur. İsrail Devletinin kuruluşu Ortadoğu’da Arapların İsrail’e askeri müdahalesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. 1970’lerde Ortadoğu’da siyasal İslamcılık ve petrol sorunları farklı zeminlere taşınmıştır. Petrolü elinde bulunduran Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri bölgede ön plana çıkmaya başlamıştır. 1979 yılında İran devrimiyle Şii anlayışı kendini göstermeye başlamıştır. Bu süreç beraberinde Irak ve İran savaşını getirmiştir. Soğuk savaş sonrası bölgede ABD etkinliği Kuveyt ve Körfez Savaşıyla belirginleşmiştir. ABD-İsrail muhalifi olarak İran ve Irak baş göstermeye başlamıştır. 1970’lerde temelleri atılarak siyasallaştırılan Şii ve Kürt konuları gündeme gelmeye başlamıştır. Ortadoğu’da ABD- İsrail muhalifliği radikal İslam anlayışını tetiklemiştir (Bingöl, 2013: 45).

Bölgede yönetimlerin belirlenmesi milli kimlikten ziyade aşiretçilik anlayışıyla oluşması istikrarlı devlet anlayışı aksine siyasi, ekonomik ve sosyal iktidarsızlığın yaşanmasına yol açmıştır. Sağlam ve köklü devlet anlayışının oluşması her zaman bölgede sorunlar getirmiş özellikle 1950 yılı ve sonrasında bu yönetimlerin getirdiği kriz ortamı darbelere zemin hazırlamıştır (Öztürkci, 2017: 374).

ABD Ortadoğu’da yeni düzeni kurmak için Ortadoğu’da ülkeleri siyaseten ve ekonomik olarak istikrarsız hale getirip böl – parçala stratejisini uygulamaktadır. ABD’nin Ortadoğu’daki yeni düzen inşa sürecine bir zamanların küresel güçleri olarak Ortadoğu’da birbirleriyle rekabete girmiş İngiltere ve Fransa’nın dâhil edilmemesi Sykes-Picot antlaşmasını gündeme getirilmesini sağlamıştır. Ortadoğu’nun yeniden şekillenmesinde bu küresel güçler kendilerinin de dâhil edilmesinden yana tavır koymuşlardır. Bölgede Fransa ve Türkiye ABD’ye olan desteklerini çekmiştir. Bu süreç Çin, Türkiye, Fransa yakınlaşmasını sağlamış Büyük Ortadoğu Projesine karşı Türkiye, Rusya ve İran’dan oluşan yeni bir blokun

oluşmasına yol açmıştır. Bu bloğun ABD'nin bölgeden çıkması için yaptığı çalışmalar ABD'yi rahatsız etmiştir (Ercan ve Ayata, 2018:126).

Amerika Ortadoğu kuşatmasına gerekçe olarak Sovyet yayılcılığını gerekçe gösterse de, Truman Doktrini kapsamında Ortadoğu'yu hâkimiyetine alarak süper güç olma çabasıdır. Truman Doktrini doğrultusunda komünizmle mücadele ve yayılmasına engel olma süreci soğuk savaş sürecinde iki ülkeyi ne kadar savaşın eşiğine getirse de hiçbir zaman böyle bir savaş meydana gelmemiştir. Ama bu süreç bu iki ülke ile sınırlı kalmayarak küresel bazda karşılıklı bir bloklaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Çandar'a göre: "Orta doğu, 1980'lerle birlikte sadece atomizasyona uğramakla kalmıyor, aynı zamanda, iddialı bir tanımlama ile 'dünyayı havaya uçuracak' çapta bir barut fıçısı haline dönüşüyor. Bu, birbiriyle çelişik iki sürecin aynı zamanda var olmasından meydana geliyor. Atomizasyon süreci ile bölgenin bütünleşmeye yönelmesi sürecinin arasında ki çatışmadan kaynaklanıyor. Her iki sürecin, termonükleer güce sahip iki süper devleti, çatışan çıkarlarıyla bölge üzerinde buluşturmasından doğuyor" (Çandar, 1983: 14).

İkinci Dünya Savaşının sonucu olarak yaklaşık 50 yıl uluslararası siyaseti şekillendiren Soğuk Savaş, karmaşık ittifakları ortaya çıkarmıştır. Sovyetler'in sahneden çekilmesiyle ABD'nin Avrupa'daki varlığı tartışılır olmuştur. Soğuk savaşın bitimi liberalizmin zaferi olarak ilan edilse de yaratmış olduğu ittifakın kendini sorgulayan bir durum olmasından kurtulamamıştır. 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin kendi kararları doğrultusunda hareket etmesi batı ittifakının devam edemeyeceğini göstermiştir. Uluslararası güçlerin, enerji, terör, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve düşman-terör devleti yaklaşımlarının farklılaşması siyasi yönelimler sebebiyle ayrışmalara yol açmıştır (Üste ve Sönmez, 2012: 82).

ABD'nin, Soğuk Savaşın bitimine yakın yenedünya düzeni siyasetiyle kafasına buyruk askeri müdahaleleri ABD'yi daha da sorgulanır hale getirmiştir. 1990 yılında başlayan askeri müdahaleleri, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası duruşunu ve siyasetini ortaya koymuştur.

ABD'nin 1991 yılında yenedünya düzeni başlığıyla özgürlük, barış, insan hakları argümanlarıyla yol haritasını tüm dünyaya duyurdu. Gerektiğinde bu ilkeler ışığında askeri müdahalelerde bulunacağının sinyallerini vermiş oldu. Körfez, Kosova ve Somali'ye askeri müdahalede bulunmuştur. ABD kendi ilkelerine uymayan durumlarda haydut devlet olarak tanımladığı ülkeleri BM'yi devre dışı bırakarak

NATO marifetiyle demokrasi adına müdahalelerde bulunarak yenedünya düzeni siyasetini uygulamaya çalışmıştır (Canar, 2012: 51-52).

III. BÖLÜM

3. ORTADOĞU'DAKİ SINIRLARIN ÇİZİMİNE YÖNELİK UYGULAMA ÖRNEKLERİ

3.1. İsrail

Ortadoğu'nun merkezi ve kalbi Kudüs'tür. Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için bölge kutsaldır. Çünkü Ortadoğu bu üç dinin bu bölgede ortaya çıkması ve yayılması ayrıca bu dinlerin peygamberlerinin bu bölgeye gönderilmesi Ortadoğu'yu tarihteki tüm imparatorlukların vazgeçilmezi olmasını sağlamıştır. Tarihte en büyük savaşların bu coğrafyada yaşanmasında etkili olmuştur. Dinlerin insanlara vadettiği cennet mükâfatı insanları savaşı sürüklemekteki motivasyon aracına dönüşmesiyle bölgedeki savaşların ve çatışmalarında şiddetini artırmıştır. Yaşanan çatışmalar ve savaşlar bölgede birçok açıdan tahribatın oluşmasına neden olmuştur. “Yüzyıllardır dış güçlerin Ortadoğu üzerinde egemenlik kurmak ve bölgeyi fethetmek gayretleri, bağnaz dindarların talepleri ile çatışmaktadır. Bölgede üç evrensel inanç sistemi ortaya çıkmış ve her üç inanç biçimi de kutsal kitaplarında, bir kurtarıcının (Mesih'in) geleceğini iddia etmiştir. Üstelik paradoksal olarak, her inanç biçimi kardeşlik ve barışı, merhamet ve alçakgönüllülüğü yüceltmesine rağmen, inanan insanlar yüzyıllardır karşılıklı bir katliama girişmekten kaçınmamışlardır. Kutsal Toprakların gerçek görüntüsünün, adeta bir açık hava savaş tarihi müzesinden hiçbir farkı yoktur ”(Meyer ve Brysac, 2016: 14). Ortadoğu coğrafyasında İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik inançlarının ortaya çıkması Ortadoğu'yu dini inanç merkezi haline getirmiştir. Bu dinlerin tüm dünyaya yayılması bu inançların peygamberlerinin miraslarını barındırması sebebiyle birçok askeri ve siyasi müdahaleye maruz kalmıştır. Müslümanların, Katolik Hristiyanların, Yahudilerin kutsal mabetlerini ve değerlerini barındırması inanç merkezli siyasi ve askeri müdahaleleri beraberinde getirmiştir.

Arapların, Osmanlı egemenliği yerine Batı manda rejimini tercih etmeleri sonucu: Yaşayacakları yıkım ve pişmanlık İsrail Devletinin kurulmasıyla daha da artmıştır. Arap Halkı Batı siyasetine sessiz kalan iktidarlara karşı ayaklanma ve muhalif bir direnç göstermiştir. Arap'lar Batı tarafından aldatıldıklarını fark etmeleriyle, Batı

söylemlerine hiçbir şekilde itibar etmemişlerdir. Ortadoğu halkının bu gecikmiş uyanışı ayaklanmalara ve devrimlere neden olmuştur (Seçkin, 2016: 176).

Küresel güçlerin Ortadoğu'ya olan ilgisini sadece petrol ve kaynaklar bakımından sınırlamak doğru değildir. Haçlı seferlerinde Kilise tarafından Ortadoğu'ya yapılan işgal ve savaşların motivasyon kaynağı dindir. Nasıl ki Birinci Dünya Savaşında İngilizlerin Kudüs'ü işgal etmesiyle, müttefikimiz olan Almanya'nın Kudüs'ün İngilizlerin eline geçmesiyle kiliselerinde çan çalması, bilinçaltında yatan bu motivasyonun göstergesidir. Lübnan'a İsrail tarafından otuz dört gün boyunca ölüm yağdırılmasına BM'nin sessizliği de bundandır (Emre, 2006: 12).

Kudüs; Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların kültürel ve inançsal miraslarına ev sahipliği yapmasıyla manevi değeri yüksek bir coğrafyayı temsil etmektedir. Dönemin en büyük güçleri buraya ya egemen olmuştur ya da kendi himayesinde şekillendirmiştir. Ortadoğu tanımı küresel aktörleri tarafından oluşturulmuştur. Osmanlı Devletinin egemenliğinde bulunan coğrafya Birinci Dünya savaşının öncesi ve sonrasında İngiltere tarafından kuşatılmıştır. Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla Ortadoğu tamamen batılı güçlerin etkisi altında şekillenen bir sürece girmiştir. İngiltere Ortadoğu'yu Osmanlı Devletinden koparmak için bölgede Arap ulusu ve bağımsızlık ideolojisini yaymışlardır. Ortadoğu için en önemli kırılma süreçlerinden biride Siyonizm anlayışının Filistin hesaplarıdır. Yahudiler bu anlayışla Filistin'e göç akınları başlatmış ve bölgede toprak almaya başlamışlardır.

Balfour Bildirgesiyle batı destekli bir Yahudi devletinin temellerinde atılmıştır. Birinci dünya savaşında yapılan gizli antlaşmalarla Ortadoğu İngiltere ve Fransa arasında pay edilecek Rusya'da Akdeniz'e iniş alanına sahip olacaktı. Ortadoğu aşiret anlayışıyla yönetilen küçük devletlerle şekillendirilmişti. Fransa Suriye ve Lübnan'ı manda sistemiyle kendine bağladı. Lübnan Hristiyan Müslüman ağırlıklı tamamen bölge dinamiklerini değiştirmek Batılı güçler tarandın kuruldu. İngiltere birçok sömürgesi olmasına rağmen en fazla enerjiyi Filistin'e harcıyordu. Yahudi nüfusunun artışı bölgedeki Arap milliyetçiliği ve batı karşıtlığını körüklüyordu.

İkinci Dünya Savaşının baş göstermesiyle İngiltere, Ortadoğu üzerinde siyasi manevra yapmıştır. Bölgede Araplarla karşı karşıya gelmemek adına, stratejik bir planla 1939 yılında İngiltere'nin hazırlamış olduğu Beyaz Kitap olarak adlandırılan belge, Ortadoğu'da Arapların kırmızıçizgisi olan Filistin'inin bölünmesinden

vazgeçtiğini ve Filistin Devletinin kurulmasını destekleyen beyanlar içermektedir (Baş, 2018: 94).

Tablo 2. (Batuk ve Mert, 2017’den alınmıştır).

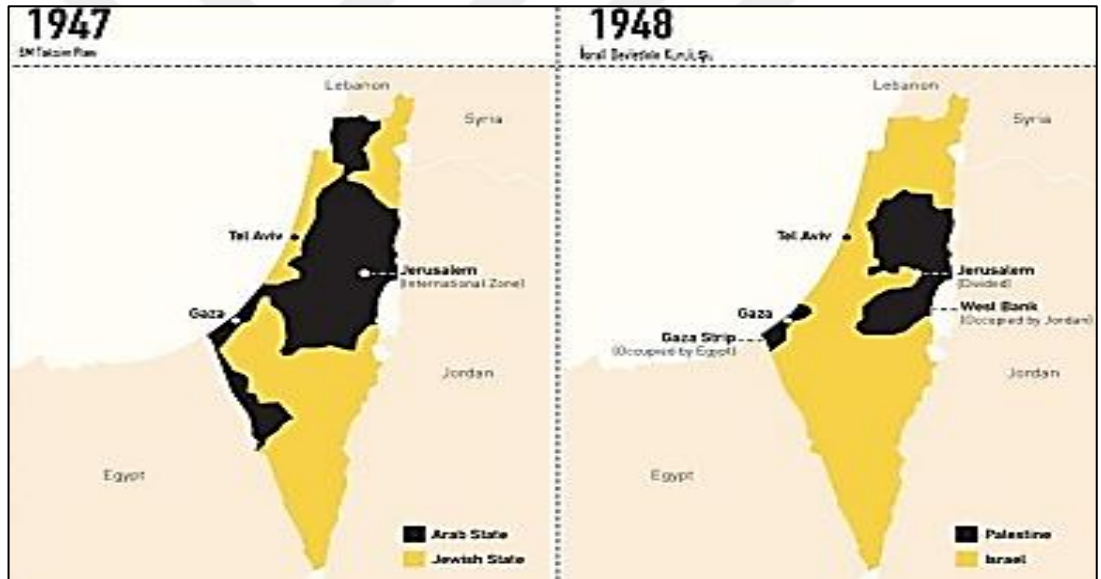
	1553	1800	1915	1922	1945	1967	2005	2013
	Osmanlı Filistini			İngiliz Mandası		İsrail		
Müslümanlar		246,300	590,000	590,890	1,061,270	289,600	1,140,600	1,658,000
Yahudiler		24,000	83,000	83,794	553,600	2,383,600	5,313,800	6,042,000
Hristiyanlar/ Diğerleri		21,800	17,000	82,498	149,650	103,100	261,600	318,000
Toplam	205,000	275,000	689,275	757,182	1,764,520	2,776,300	6,990,700	8,018,000

İsrail göçü planlı uzun vadeli bir Siyonist anlayışın ürünü olduğu nüfus hareketliliğinde görülmektedir. Bu süreç İsrail Devletinin kurulmasına zemin hazırlamakla beraber, Ortadoğu’da Arap milliyetçiliğini temel alan oluşumlara ve günümüze kadar sürececek çatışmaları ve çözülemez bir krizin eşiğini oluşturacaktır.

İngiltere Ortadoğu’da İkinci Dünya Savaşına kadar önemli bir güçtür. Soğuk Savaş ile ABD’nin bölgede küresel güç olma çabaları İngiltere ve diğer güç odakları arasında bir çekişmenin yeniden fitilini yakmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında İngiltere bölgede söz sahibi ve kalıcı olmanın yolunu batılı güçleri bertaraf etmek ve bölgede kendi güdümünde devletler oluşturmaya çalışmıştır. Çünkü ülkesi ve bölge arasında oluşturacağı devletçikler sahada kontrolü elinde tutmasını sağlayacaktı. Bu da İsrail devletini Ortadoğu’da kurulmasını sağlamıştır. İngiltere, Ortadoğu geneline hâkim olan İslam inancını gözeterek halifelik makamını ortadan kaldırmaya ya da kendi menfaatlerine ters hareket etmeyecek Araplara verilmesi siyasetini izlemiştir. Bölgedeki petrol rezervleri bakımından Irak kendisi için önemliydi. Bu çıkarlar doğrultusunda izlenen siyaset yapay sınırları ve Ortadoğu’da mevcut bulunan yönetimlerini dizayn etme zorunluluğunu doğurmuştur. İngiltere bölgenin etnik ve dini yapısının yaratmış olduğu çatışmayı kendi çıkarına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu dinamiklerle oluşturulan sınırlar etnik ve mezhepsel çatışmalarla birbirlerini her zaman zayıflatacaktı. Bölge ülkelerin yönetimlerinin iktidara gelmesinde etkin bir siyaset izlemiştir. Soğuk Savaşla beraber bölge ve dünya için dengeler değişmiş çünkü sahneye yeni aktörlerin çıkmasıyla bu yeni

aktörlere göre şekillenen bloklar ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası bölgede ipleri eline alan ABD Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu’da aktif rol almıştır. Büyüyen dünyanın enerji ihtiyacı ve bu kaynağın en zengin olduğu Ortadoğu’ya kök salmıştır. ABD’nin bölgedeki bu etkinliği ve İsrail Devletinin kurulmasıyla bölge hakkında Batı karşıtlığı ve Arap milliyetçiliğini beraberinde getirmiştir.

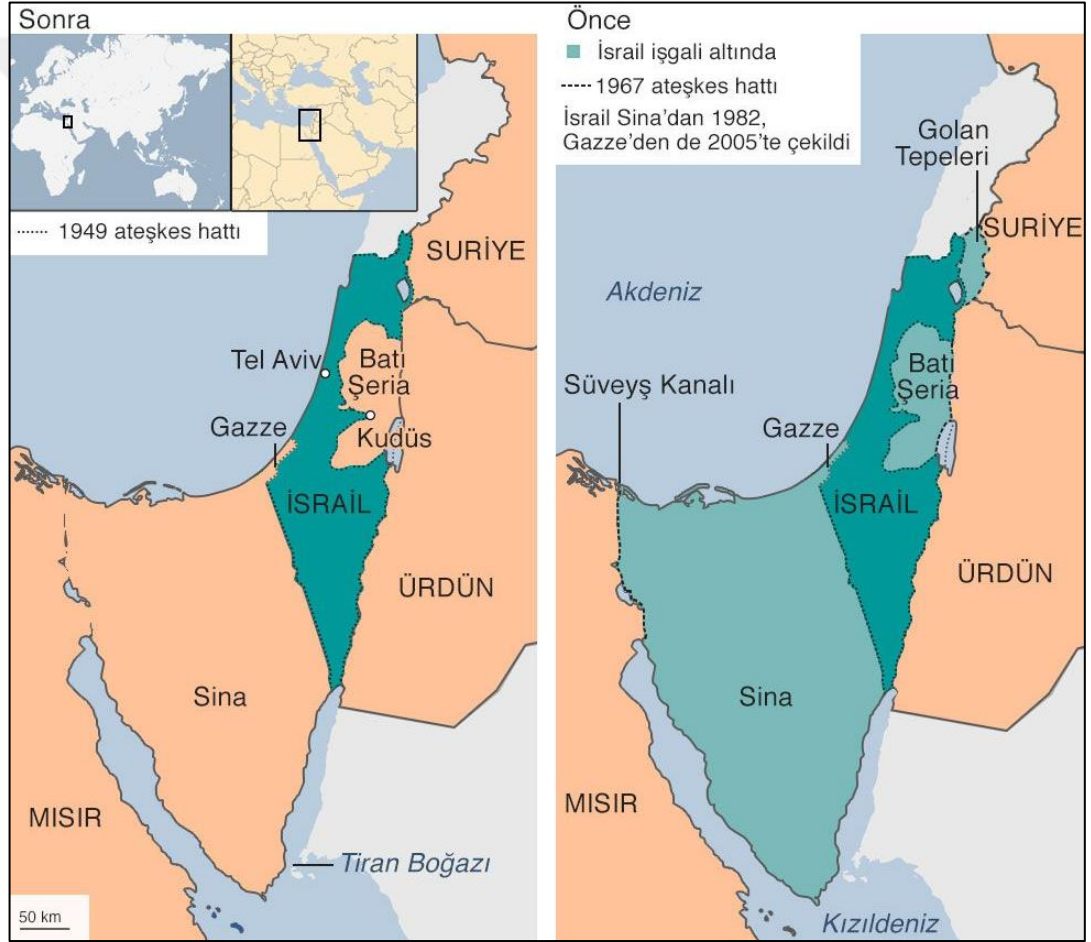
Filistin’in BM kararıyla 29 Kasım 1948 yılında Filistin bölünerek Yahudi Devletinin kurulmasına zemin verilmiştir. Filistin halkını ötekileştirip azınlık durumuna düşürerek kendi topraklarından göçe zorlanmışlardır. Filistin halkı olarak bu süreç el-Nakba yani felaket olarak zihinlere kazınmıştır. 1948’te İsrail sınırlarında yaşayan dört yüz köy yakılmış, yediyüz elli bin Filistin sürülmüştür. İsrail’in bölgeye yoğun göçü ile Siyonist siyaset Filistin halkının kendi topraklarından malları alınarak azınlığa düşürülmesini sağlamıştır (Tekdal Fildiş, 2017: 82).

Şekil 15. BM Taksim Planı ve İsrail Devleti'nin kuruluş aşamasında işgal ettiği topraklar, (Tekdal Fildiş, 2017'den alınmıştır).

İsrail coğrafi konum olarak Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve Kızıldeniz arasındadır. Avrupa kendi içinde sorun teşkil eden Yahudileri Siyonizm hareketinin desteğiyle 1948 yılında kurulmuştur. 1880’lerde Filistin nüfusunda azınlığa sahip olan Yahudiler zamanla yoğun bir göç hareketi ile Filistin’de siyasi aktör haline dönüşmüşlerdir. Siyonistlerin desteğiyle artan Yahudi milliyetçiliğinin de etkisiyle İkinci Dünya Savaşında holokost yani Yahudilerin Naziler karşısında yaşadığı mağduriyetler mevcut göçü yoğunlaştırmıştır. Küresel güçlerin baskısıyla 1947 tarihinde BM Filistin’i bölerek İsrail devletine zemin açmıştır. Kudüs ise alınan

kararda uluslararası özerk bir yapıya sahip olmuştur. İsrail karşıtlığının daha da ateşlenmesine sebep olmuştur. 1967 yılında İsrail'e karşı Mısır, Ürdün ve Suriye'nin gerçekleştireceği altı gün savaşı İsraillin zaferiyle neticelenecektir. Bu kazanım İsraillin sınırlarının dört misli büyümesini sağlamıştır (Aydın, 2011: 535). Sina Yarımadası'nın İsrail tarafından ele geçirilmesi ile Süveyş Kanalı kapanmıştır. Uluslararası ticaret hacmi yüksek güzergâhın yön değiştirmesinden petrolde nasibini almıştır. Körfezin en önemli kaynağı olan petrol, nakil güzergâhını değiştirmiştir. Petrol hattı: Hint Okyanusundan Ümit Burnuna nakil edilerek Batı'ya taşınmak zorunda kalmıştır. Küresel güçlerin rekabeti bu güzergâhlara taşınmıştır (Çandar, 1983).

Şekil 16. Altı gün savaşları öncesi ve sonrası İsrail Devleti, (www.bbc.com, 2020'den alınmıştır).

İsrail'in Gazze ve Sina Yarımadasını elde etme arzusu 1967'de vücut buldu. İsrail'in hava saldırılarında Mısır çaresiz kaldı. Olaya diğer Arap devletlerin müdahil olmasıyla savaşın 3. gününde İsrail'in planlarında bile yokken Kudüs, İsrail tarafından işgal edilmişti. İsrail Batı Şeria ve Golan tepelerini ele geçirdi. Sürece Sovyetlerin dâhil olması ve İsrail'in ilerleyişinin devam etmesi durumunda ABD'ye

net bir şekilde İsrail'in kendileri tarafından vurulacağını bildirilmesiyle İsrail ilerleyişini durdurmak zorunda kaldı.

Filistin çıkmazı Ortadoğu coğrafyasındaki Müslümanların asla hazmedemediği en büyük sorun olarak güncelliğini korumaktadır. Batı ve İsrail'in izlemiş olduğu siyasete bakıldığında sorunun çözülmesi aksine daha karmaşık bir hale büründüğünü görmek mümkündür. Ortadoğu'da yaşanan krizin çözümsüzlüğü gösteriyor ki bölge etkinliği bakımından Batı baskısının güncelliğini devam etmektedir (Deri, 2020: 116).

Avrupa Güvenlik Stratejisince, Ortadoğu – İsrail çıkmazı bir an önce çözülmesi gereken Ortadoğu'daki çatışmaların ve istikrarsızlığın derinlik kazandığı en temel sorundur. Bölgede yaşanan güvenlik sorunlarını devamlı tetikleyen stratejik bir tehliktir. Bu sebeple 1970'ten bu yana İsrail krizi AT ve sonrasında Avrupa Birliği'nin gündemlerindeki çözülmesi gereken en temel unsur olarak önemini korumaktadır (Kaya, 2010: 80).

3.2. Suriye

Suriye, Birinci Dünya Savaşı bitimiyle bağımsızlık kazansa da bu durum fazla sürmemiştir. 1920 yılında Fransızların hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı idaresinden Fransız mandasına geçiş ile Suriye, Fransız çıkarlarına dönük siyaset ve ekonomik piyon haline gelmiştir. Milletler Cemiyetinin kararıyla Fransa'ya Suriye üzerinde tanıdığı manda sistemi, sözde sadece gözetim yetkisini kapsamaktaydı (Çeviker ve küçükbiltekin, 2011: 2). Birinci Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin manda sistemiyle hukuka uygun hale getirilmesi sonucu gizli antlaşmaların uygulanırlığını sağlamıştır. Fransa bu antlaşmalar ışığında 26 yıl Suriye'de egemen olmuştur. Suriye'de günümüzde yaşanan krizin nedenlerinden biri de manda rejiminin yarattığı hasardır. Manda rejimi ile Suriye'nin kültürel ve etnik yapısını dikkate alınmadan şekillendirmesi, bölgede bazı oluşumların temelini atan günümüze kadar da sürecek gerilimlere neden olmuştur. Fransa'nın uygulamış olduğu asimilasyon sadece bölgeyi sömürmekle kalmamış, ülkenin toplumsal dinamiklerini bozmuştur (Demirel, 2019: 71).

1933 yılında Suriye'de yapılan seçimlerde milliyetçi anlayışı sahip Vatan Partisi'nin 17 milletvekili ile siyasi hayatta yer edinmesi ve 1930 yılında Irak'ın İngiltere

karşısında bağımsızlığını kazanması ile İlk bağımsızlığını kazanan Arap Devleti olması, Suriye'nin Fransa'ya karşı bağımsızlığa yönelik baskılarının artmasına yol açmıştır (Kodaz, 2016: 216). 1926'da İngilizlerin şekillendirdiği, Irak ve Suriye günümüze kadar küresel güçlerin çıkarlarına hizmet eden siyasi anlayışlarıyla, Türkiye karşıtı yapılanmaların merkezi haline dönüşmüş ve terör örgütlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Suriye yönetimindeki değişimler küresel güçlerin piyonu olmasına hiçbir zaman mani olmamıştır. Suriye bağımsızlığını kazanmasıyla Fransa daha sonra İngiltere, 1960 yılında Baas Partisi ve 1970'de darbeyle yönetime geçen Hafız Esad Sovyetlerin güdümünde hareket etmişlerdir. Suriye her zaman Küresel güçlerin piyonu olma özelliğini korumuştur. Geçmişten günümüze kadar Türkiye-Suriye krizinde önem arz eden konular: Hatay'ın Türk topraklarında olmasının yarattığı düşmanca tavır, Suriye'nin su kaynaklarının çıkışı olan Türkiye'nin bu suyolları üzerinde inşa etmiş olduğu barajlar ve Türkiye karşıtı PKK'nın Suriye sınırlarında gerekli lojistik ve kamp alanlarının yaratılması, özellikle 1984'te GAP projesi ile Suriye PKK kozunu aktif olarak siyasi kriz çözme aracı olarak sahaya sürmüştür (Köylü, 2018: 71).

Türkiye, GAP projesi ile Fırat – Dicle nehirlerinden daha fazla verim elde etmeyi amaçlamaktadır. Suriye, bu projeyi Sınır Aşan Sular Hukuku kapsamında yorumlanmasını isteyerek tepki göstermiştir. Suriye, projenin faaliyete geçmesiyle Fırat – Dicle nehirlerinden daha az istifade edeceğini ve bu projenin toprak veriminden öte kendilerine yönelik siyasi bir güç olarak kullanıldığını iddia etmiştir. Bu kriz hem Türkiye'nin Ortadoğu siyasetini etkilemiş hem de Suriye – PKK ilişkisinin daha belirgin bir hal almasını sağlayarak, Türkiye'de günümüze kadar sürecek terör olaylarının temelini oluşturmuştur (Dündar, 2016: 211). Irak ve Suriye GAP projesine karşı Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle aralarındaki sorunu bir kenara bırakıp Türkiye karşıtlığına yönelik bir siyasi eğilime girişmişlerdir. GAP projesinin yarattığı mağduriyetin kendilerinle sınırlı olmadığı, tüm Ortadoğu'yu etkileyecek ortak bir sorun olduğuna yönelik propagandaya girişerek Arap coğrafyasında Türkiye aleyhine yönelik bir siyaset izlemişlerdir (Özçelik, 2018: 924).

Suriye 1943'te bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren Lübnan'da siyasi etkinliğini sürdürme çabasında olmuştur. Bunun sebebi Lübnan'ın Suriye'nin bir parçası olarak görmesidir. Lübnan askeri unsurlarını eksik etmeyerek, Lübnan siyasetinde krizler

yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç 2005'te Sünni lider pozisyonunda olan Refik Hariri'nin Suriye tarafından öldürülmesi iddiası Suriye'nin Lübnan'dan güçlerini çekmesiyle sonuçlanmıştır (Özdemirci, 2016: 78).

2011 yılında Suriye'de bir grup çocuğun okul duvarına mevcut yönetimi muhalif söylemler içeren sloganlar yazması sonucu çocukların yargılanma süreci bölgede Arap Bahar'ının yaratmış olduğu sürecin etkisiyle kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Rejim ayaklanma karşındaki direnci süreci iç savaş ortamına sürüklemiştir. Bu olaylar neticesinde dört yüz bin kişinin ölmesine yedi milyon insanın ülke sınırları içinde hareketine ve beş milyon insanın ülkesini terk etmesine neden olmuştur (Akbulut, 2018: 3).

Suriye'nin savaşın merkezinde yer almasının sebeplerinden biri küresel aktör olan Rusya ve ABD'nin bölge hâkimiyeti mücadelesidir. Suriye'nin Rusya'ya olan yakınlığı Ortadoğu'yu kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışan ABD için sorun teşkil etmektedir. ABD bu sebeple Suriye'yi istikrarsızlaştırmakla beraber yönetime muhalif grupları desteklemektedir (Şen, 2013: 165). ABD ve Rusya'nın Suriye üzerinde izlemiş olduğu süreç yeni bir soğuk savaş sürecinin yaşanabilir mi tedirginliğine yol açmaktadır? Suriye krizinin çıkışıyla Esad rejiminin kesinlikle yıkılacağı anlayışı küresel aktörlerin aktif olarak bölgedeki askeri ve siyasi girişimleriyle keskin bir dönüşüme uğramıştır. Hatta Esad'ın yeniden güçlenerek elinden çıkan bölgeleri yeniden egemenliğine dâhil etmesi, Suriye sınır komşularında tedirginliklere ve tehdit algılarına yol açmıştır (Eker, 2014: 23).

Suriye krizi her geçen gün biraz daha derinlik kazanmıştır. Ülkenin etnik ve mezhepsel yapısı olayları körükleyen bir hal almıştır. Küresel güçlerin ve bölge ülkelerinin önceliklerinin ve çıkarlarının çatışması yeni ittifakları hatta karmaşık bir dış politikalar siyasetini üretmiştir. Çıkar ilişkilerinin ve güvenlik tehdidinin bölgede yaratmış olduğu hassasiyet kısır ve suni dayanışmalar yaratmıştır. Suriye krizine müdahil olan tüm ülkelerin önceliklerinin farklı olduğu için her ülke kendi çıkarlarına tehdit oluşturmadıkça Suriye'de at koşturması karmaşık ilişkilerin ve kısa vadeli ateşkeslerle istikrarsız bir alan yaratmaktadır. Ülkede yaşanan istikrarsızlığın etkisiyle ortaya çıkan boşluklar anında etnik, mezhepsel ya da radikal İslami örgütlerin oluşumuna olanak sağlamaktadır. Ortaya çıkan terör yapıları hem ülke içinde krize hem de küresel bir boyut kazanılmasında etkin rol oynamaktadır. Bu terör yapıları küresel güçlerin askeri ve siyasi girişimlerine meşru zemin

hazırlamaktadır. Bu değişkenlikler güvenlik açısından uzun vadeli stratejilerin gelişmesini engellemektedir. Esad rejimi kendi kontrolünden çıkan gelişmelerde izleyici olarak ülkesinin şekillenmesini beklemektedir. Türkiye Suriye ile geniş sınır komşuluğu sebebiyle krizin doğal paydaşı durumundadır. Tarafsız kalması durumunda sınır hattında oluşacak terör tabanlı bir devletin uzun vadeli bir tehdit oluşturacağını farkındadır. ABD müttefik algısı, Türkiye'nin bölgede mücadele ettiği gruplara ABD tarafından yapılan lojistik desteğinin açığa çıkmasıyla kırılma noktası oluşturmuştur. Türkiye kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda bağımsız hareket etme kararıyla Rusya ve ABD'ye tavrını göstermektedir. Rusya son kalesi olarak düşündüğü inanılmaz bir dirençle müdafaa etmektedir. Bu durum ABD'nin çıkarları ve Türkiye arasına sıkışmasına neden olmuştur. Esad rejimi bu krizde var olmanın yolunu Rusya teslimiyetine bağlayan bir duruş sergilemektedir.

Bölgedeki terör yapıların inişli çıkışlı hareketliliği küresel güçlerin piyonu olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bölgedeki siyasi rüzgârların hızlı bir şekilde yön değiştirmesi, küresel güçlerin istediklerini almaya çalışırken, sıcak temastan kaçınma stratejisinin sonucudur. İplerini elinde tuttukları terör yapılarını koz olarak dış diplomaside öne sürmeleri bölgede çatışma ve şiddetin artmasını sağlamaktadır.

Mısır ve Suriye'nin Bağdat Paketi imzalanmasıyla İngiltere'ye olan güvensizliğinde etkisiyle iki devlet 1958 yılında Nasır'ın Cumhurbaşkanlığında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurdular. Suriye'nin eski başkanlarından Şükrü El Kuuvveti'nin Nasır'a Suriye ile ilgili itirafları dikkat çekicidir: "Siz, bir politikacılar milleti devraldınız. Bunların % 50'si kendilerini millî lider sanır. % 25'i kendilerini peygamber ve en azından % 10'u da kendilerini Allah sanır " (Kıymaz, 2012: 18-19).

Sürecin kazananı kim olacak sorusu aslında Suriye'nin sınırlarının değişkenliğinin artık zamanla alakalı olduğunu göstermektedir. Sürecin bir yıkım ve değişim getireceği hem Esad hem de tüm aktörler tarafından kesinlik kazanmıştır. ABD ve Rusya Soğuk Savaş'ta yarım kalmış kavganın devamını Ortadoğu'da Suriye krizini fırsata çevirerek gerçekleştiriyorlar. Rusya Ortadoğu'da yayılmaya çalışıyor ABD ise bu yayılmacılığa karşı bir mücadele gösteriyor. Bu süreçte yeni bloklar yavaş yavaş şekillenmeye başlıyor. Ne hikmetse bu iki süper güç ne Soğuk Savaş'ta ne Suriye Krizinde sıcak temas halinde olmalarına rağmen birbirlerine tek bir kurşun bile atmamışlardır.

Herkes sahada yaşanan bu mücadeleye odaklanmışken yaşanan sivil ölümleri ikinci planı atılmıştır. Bölgede hızlı göç hareketleri komşu ülkelerde hem ekonomik hem de siyasi sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır. Yaşanan bu dramatik olay mağdurları açısından öyle bir hal almıştır ki sonuç hakkındaki beklentilerini bir kenara bırakıp artık kim kazanacaksa kazansına dönüşmüştür.

Suriye, Ortadoğu’da Arap Baharının da etkisiyle hem uluslararası krizin hem de iç çatışmalarıyla bölgenin kriz merkezi haline dönüşmüştür. Arap Baharının yaşandığı ülkelerde birçok iktidarı devirmesine karşın Suriye’de hiç bitmeyen ve çatışmalarla çok boyutlu derinlik kazanan bir sorun haline gelmiştir. Suriye’nin yaşadığı uzun soluklu krizin perde arkasında yıkılan Berlin Duvarı ve bozulan Varşova Paktı neticesinde, yıkılan Sovyetlerden sonra Batı’nın Ortadoğu’daki siyasi yönelimlerinin değişmesi yatmaktadır (Kılıçaslan, 2020: 23).

Suriye ile Irak sınırı, Suriye ile Ürdün sınırı, Irak ile Suudi Arabistan sınırları gibi Müslüman coğrafyasının sınırları şekillendirilirken etnik yapı dikkate alınmamıştır. Kendiliğinden doğal süreç içinde oluşmamıştır. Ortadoğu sınırları cetvelle çizilmişçesine yani keskin hatlarla Batı eliyle çizilen sınırların perde arkasında birçok hesabın olduğu bir proje yatmaktadır. Bölgede komşu ülkelerin arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları ve etnik çatışmalar bu projenin ürünüdür. Lozan’da belirlenen Türkiye ile Suriye sınırının belirlenmesinin temelinde bu proje yatmaktadır. Türkiye sınırlarında bulunan Kilis’in, Suriye’de geçmişten gelen bağlarının olması da bu projeye örnektir (Kıymaz, 2012: 12).

3.3. Irak

Osmanlı egemenliğinde olan Irak Birinci Dünya Savaşı sonrası Basra, Musul ve Bağdat eyaletlerin bölgedeki İngiliz hâkimiyetiyle birleştirilerek ülke haline gelmiştir. Mezhepsel ve etnik yapı olarak Ortadoğu’nun minyatürünü temsil eden Irak 1932 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Irak’ın yüzde doksan yedisini Müslümanlar, yüzde üçünü ise Yezidi, Asuri ve Ermeniler oluşturmaktadır (Kızılay, 2019: 27).

İngiltere, Osmanlı Devletine karşı Hicaz Emiri Şerif Hüseyin’i kullanmasıyla Osmanlı Devleti Irak cephesinde zorlu bir mücadeleye girmiştir. İngiltere ve Fransa’nın Irak üzerindeki hâkimiyet kurma mücadelesi Sykes – Picot Antlaşmasıyla İngiltere, Irak’ta manda yönetimiyle hâkimiyet kurmuştur. İngiltere’nin Irak’ın petrol

kaynaklarına hâkim olma arzusu, Türkiye'nin Musul diplomasisinde başarısız olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Musul ısrarı 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanının da etkisiyle İngiltere ile yapılan Ankara Antlaşmasıyla netlik kazanmıştır. Musul ve çevresi İngiltere yönetimine bırakılmıştır (Güngör, 2014: 15).

14 Aralık 1918'de İngilizler tarafından hazırlanan raporda kendi mandasında olan Irak'ın varlığını korumak adına bölgede bir Ermeni Devleti ve Kürt Devleti kurulmasına karar verilmişti. Bu ülkelerin kendi kudretleriyle kurulamayacağını ancak İngilizlerin desteğiyle kurulabileceği raporda belirtilmiştir. Kürtleri kurulacak Ermeni yönetimine bağlama fikri Kürt aşiretleri tarafından olumlu karşılanmamıştı (Arslanyürek, 2020: 19).

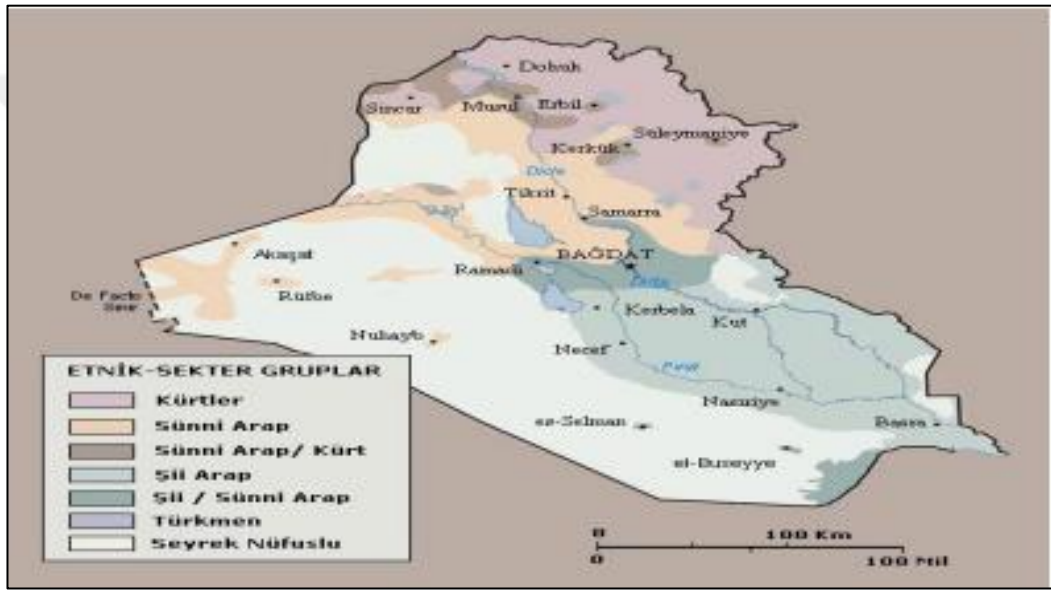
Ortadoğu dünyanın yüzölçümü olarak yüzde 3,4'ünü kaplamaktadır. Buna karşın petrol rezervi olarak yüzde kırkını kendini bünyesinde barındırması bölgenin zenginliğini göstermektedir. Bölgede Irak yüz kırk dokuz milyar varillik kapasiteye sahiptir (İzol, 2020: 94). Irak'ın coğrafi konumunu da dikkate alındığımızda, bölgede yaşanan istikrarsızlık ve çatışmanın günümüze kadar sirayet etmesinin nedenleri de bariz bir şekilde ortaya çıkıyor.

Irak üç kıtanın kesişim noktasında yer alan petrol bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bu durum Irak'ın Batı siyasetindeki önemini teşkil eder. Irak'ın kuzeyi Körfez Savaşı sonrası 36. Meridyen olarak ifade edilse de bu tanımın temelleri Sykes Picot Antlaşmasıyla atılmıştır. 1974 tarihinde Kürtlere Irak'ın kuzeyinde tanınan özerlik alanı ülkenin kuzeyini oluşturmaktadır. ABD'nin bölgeye yönelik müdahalesi yaşanan gerginliklere derinlik kazandırmıştır. Türkiye açısından hayati derecede önem arz eden bölge yapılanmasına karşın ABD garantörlük vermeye çalışsa da çıkarları ağır basan ABD'nin izlemiş olduğu siyaset Türkiye açısından tedirginlik ve güvensizlik yaratan bir hal almıştır (Turgut, 2006: 42). ABD'nin Irak işgaline karşı Batının sessiz kalma nedeni: ABD'nin küresel aktör olarak süper güç olması hem de Batı siyasetiyle örtüşen çıkar ilişkisidir.

Baas Arapçada yeniden doğuş anlamına gelir. Baas hareketinin kurucuları Mişel Eflak ve Ekrem Havrani'dir. 1947 yılında kurulan hareketin kurucularından biri olan Mişel Eflak Hristiyan'dır. Ortadoğu'da tek çatı altında toplanmış bir Arap Devleti kurmak amacıyla kurulmuştur. Çıkış yeri Suriye olsa da Irak'ta da çok daha etkili olmuştur. Bu iki ülkenin siyasetinde etkin olan hareket meydana gelen darbelerinde

temelini oluşturmuştur. Baas Partisi iki ülkede iktidarı ele geçirmiş ve son temsilcisi ise Saddam'dır. Baas Parti: zgrlk, birlik ve sosyalizm düşüncesi ve söylemlerini benimsemiştir (Daban ve Daban, 2018: 89).

İran'da yaşanan devrim Saddam'ın kendi rejimine yönelik tehdit olarak algılaması ve 1975 yılında Cezayir Antlaşması Irak – İran savaşına zemin hazırlamıştır. Amerika ve İsrail'in Mısır'la yapmış olduğu Camp David gizli antlaşması Ortadoğu'da liderlik konumunda bulunan Mısır'ı geri plana atmasıyla, Irak'ın Ortadoğu liderliğine yönelik girişimlerine karşın İran'ında bölgede etkin olma siyaseti bölgede kırılma noktası oluşturmuş ve savaşı tetikleemiştir (Daban ve Daban, 2018: 94).

şekil 17. Irak Etnik ve Mezhepsel Haritası (Kızılay, 2019'dan alınmıştır).

ABD tarafından Saddam'ın devrilmesiyle şii'ler yönetime getirilmiştir. Sünni grup tekileştirilmesiyle bölge dinamikleri bozulmuştur. Bölgede ABD karşıtı Arap milliyetçiliğini benimsemiş gruplar, şii karşıtı gruplar ve Kürt grupların oluşturduğu yapı Irak'ın parçalanmasına zemin hazırlamıştır. Bölgenin etnik ve mezhep bakımından kozmopolit bir yapıda olması bölünmeye yol açmıştır. Etnik olarak; Arapların, Türkmenlerin, Kürtlerin, Süryanilerin, Mezhepsel olarak şii ve Sünnilerden oluşan bölgedeki gerginlikler, istikrarın ve demokrasinin hâkim olmasına izin vermemiştir (Tahsen, 2018: 256).

Irak Körfez Savaşı sonrası ülkede yaşayan Kürtler ve şiilerin yönetime karşı ayaklanmaları ülkenin geleceğini değiştirmiştir. şiiler ve Kürtler bölgede söz sahibi olmak isteyen küresel güçlerin siyasi tetikçisi haline dnşmştrleri. İran, Suriye ve

Türkiye'nin sahip oldukları Kürt nüfus sebebiyle, Irak'ın kuzeyinde yoğunlukta bulunan Kürtlerin devlet kurmasına karşı bir tutum izleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuşlardır. Bu ülkeler kurulacak Kürt devleti tehdidine yönelik farklı siyasi yönelimlere girilerek bölgede kendine yakın grupları desteklemeleri ve söz sahibi olma çabaları yaşanacak krizleri daha da derinleştirmiştir (Tamer, 2016: 106).

1991 ve 2003 yılları arası yaşanan Körfez Savaşları'nın etkisiyle Irak'ta ortaya çıkan yönetimsel krizin yarattığı boşluğu fırsata dönüştürmeye çalışan PKK'ya karşı Türkiye güney sınırlarındaki siyasetini güçlendirmiştir. PKK'nın Türkiye sınır hattındaki bölge ülkelerinden almış olduğu destek ile Türkiye'ye yönelik terör eylemlerindeki artış Türkiye'nin komşu ülkelere yönelik siyasetini şekillendirmiştir (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 18).

1921 yılında apar topar Irak'a getirilip Karal yapılan Faysal'ın üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen Irak hala bir devlet hüviyetine kavuşamamış tam tersine Osmanlı'nın bıraktığı üç vilayet temelinde şekillenmeye devam etmektedir.

IV. BÖLÜM

4. ORTADOĞU'DA SINIRLARIN GELECEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde özellikle Arap sosyalizmi temelinde ortaya çıkan ve uzun süre Ortadoğu'nun büyük kısmını etkileyen Baas iktidarlari, diktatörlükler ve krallıkların yıkılması veya sarsılmaya başlaması ile Ortadoğu'da yeni sınırların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Arap Baharı ve Ralph Peters'in Kanlı Sınırlar makalesi dikkate alınarak Ortadoğu'da muhtemel yeni sınırlar ele alınacaktır. Her ne kadar Ortadoğu'nun sınırları, Arap ülkeleri ile sınırlı değilse bu ülkelerde meydana gelen toplumsal hareketler, iç savaşlar bütün Ortadoğu'yu ateş topu gibi sarmıştır. Kitleseel göçler yanında birçok ülkede yabancı askeri operasyonlar, siyasi bloklaşmalar ve yeni terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu etkiler hala devam etmekte ve gerek Arap Baharının yarattığı siyasi atmosfer ve gerekse sonuçları hala Ortadoğu'yu etkisi altında tutmakta ve yeni sınırların belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Bu nedenle çalışmada Arap Baharı olaylarına özel bir yer ayrılmıştır.

4.1. Arap Baharı ve Ortadoğu

Arapların Osmanlı Devletinden büyük ölçüde Arap Milliyetçiliğinin etkisiyle ayrılmışlardır. Bu durum başta Arap coğrafyası olmak üzere tüm Ortadoğu'yu derinden sarmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise Sovyetlerin Ortadoğu'da etkili olmasıyla “Arap sosyalizmi, İslam sosyalizmi veya Yeşil sosyalizm” gibi kavramların büyüsunü kapılarak Batı'nın belirlemiş olduğu liderleri indirerek yeni oligarşik bir sınıfa yönetimlerini devretmişlerdir. “Nasır önderliğinde yapılan 1952 Mısır Devrimi, 1957 Tunus Burgiba İktidarı ve 1969 Kaddafi Devrimi, Suriye ve Irak'ta yükselişe geçen Baas iktidarlari söz konusu devrim hareketinin en çarpıcı örneklerindendir” (Cantürk, 2018: 62-63). Osmanlı devletinden koptuktan sonra oluşan yeni devletler, yıllarca otoriter iktidarlari, baskı ve şiddetle terbiye edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile Ortadoğu'da baş gösteren Milliyetçili-Arap isyanının çıkış noktası Arapların Bağımsızlığını kazanma düzlemindeyken, 1950'lerde Batı karşıtlığı akımı Nasır'ın öncülüğünde Arap birliğini kurma çabalarına dönüşmüştür. Nitekim Mısır ve Suriye 1958 yılında bu birliği kurmuş ve 1961 yılında yeniden dağılmıştır. Bu milliyetçiliğin temel dayanak noktası ise Batı karşıtlığı olarak

karşımıza çıkmaktadır. Lakin günümüz perspektifinde Ortadoğu'da yaşanan olaylara bakıldığında Arapların Arap Birliği ve Arap sosyalizmi büyük bir hezeyana uğramışlardır. Nitekim 2008 yılından itibaren ortaya çıkan Arap Baharı olayları dikkate alındığında büyük bir yıkım olduğu görülmektedir.

Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammet Buazizi'nin intiharıyla Ortadoğu, yaşanan ayaklanmalarla dünya gündemine taşımıştır. Olaylar Mısır, Suriye ve Tunus'la sınırlı kalmamış, körfez ülkelerindeki monarşilere, Arap yarım adasındaki zengin ülkelere ve hatta bölgenin fakir ülkesi Yemen'e kadar sirayet etmiştir. Bölgede çıkan ayaklanmalar yönetimlerin: Yolsuzluk, eşitsizlik ve ülke gelirlerini kendilerine tahsis etme gibi nedenlerden çıkmıştır. Bu kitlesel hareketler uyguladıkları baskı ile yönetimleri şekillendirmiş, değişim konusunda ayak direyen iktidarlarda ise kitlesel hareketleri iç savaş boyutuna kadar götürmüştür (Gün, 2012: 121). Tunus'ta 2010 yılının Kasım ayında bir gencin ekonomik sebeplerle yapmış olduğu eylem bir anda iktidar muhalifi kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Bu hareket Tunus'ta Yasemin Devrimi olarak anılmıştır. Tunus'ta başlayan ayaklanmaların Mısır ve Libya'ya nüksetmesiyle bir anda kontrolden çıkmış, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı etkisi altına almıştır (Koçak, 2012: 23).

Bu toplumsal hareketler Bölge ülkelerinin hepsinde aynı sonucu yaratmamış ve nitekim ayaklanmaların boyutu ve şekli ülkeden ülkeye değişkenlik göstermiştir. Süreç, rejim değişikliği hareketiyle başlayıp iç savaşa doğru evrilmiştir. Yaşanan bu kitlesel ayaklanmaya ana akım medya tarafından Arap Baharı tanımlaması yapılmasıyla farklı bir algı oluşturulmuş ve olayların boyutu ve dayanakları çok fazla büyütülmüştür. Aslında Arap Baharı, Batılı devletlerin yaklaşık iki yüz yıl önce Ortadoğu'yu modernleştirme adına bölgede yaratmış olduğu sorunların geldiği son nokta olarak kabul edilebilir (Somuncuoğlu, 2015: 104).

Tunus'ta meydana gelen olay bütün Ortadoğu'yu kasıp kavurmuştur. Bu olay ulus devlet anlayışına ve demokrasinin hâkim olmadığı ülkelerde bir özgürlük mücadelesine dönüşerek iktidarlara ve yönetimleri değiştiren bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. Arap Baharı olarak gelişen olaylar NATO'nun 1990 yıllarda Ortadoğu'da izlediği etkin olma siyasetini sekteye uğratmıştır (Kılıçaslan, 2020: 26). Ortadoğu'daki yaşanan olaylar anti-Batıcı görüşlerin çıkmasına ve istikrarsız bir alan olduğu için hızla büyüyen terör gruplarına da saha açmıştır. Batılılar, ilk başlarda yaşanan olayları bölgeye demokrasi geliyor şeklinde yorumlamış ve bunu da

ikiyüzlülükle yapmıştır. Nitekim Suriye ve Libya'da demokrasi yanlısı görünüp rejim karşıtı grupları desteklerken, Bahreyn gibi petrol bakımından zengin ülkelerde ise mevcut çıkarlarını korumak adına sokaklara çıkan özgürlük yanlısı muhalif gruplar destek vermemiştir. Mısır'da oluşacak anti-batı ve radikal İslamcı grupların iktidara gelmesine karşı seküler yönetimleri desteklemişlerdir (Dinç, 2018: 24).

Arap Baharı, emperyalist güçlerin bölgeye müdahalesine kapı açmıştır. Bölge yeniden karışmış iç karışıklar çıkmasıyla oluşan puslu hava yapılan planları ve stratejiyi görmemizi engellemiştir. Bir gencin yaktığı ateş tüm bölgeyi kapsamış ve Arapların yıllardır üzerlerine çökmüş baskıcı rejimlerden kurtulma fırsatını da beraberinde getirmiştir. Ortadoğu'da gelişen bu ayaklanmanın halkın; demokrasi ve özgürlük arayışı istikametinde olması ABD'nin bölgede izlediği siyaseti tehlikeye sokuyor gibi gözükse de ABD açısından fırsata dönüştürülecek fırsatlarda barındırıyordu. Bölgede meydana gelen iç karışıklar, istikrarsız ve çatışmaya hazır alanlar doğurmuştu. Bölgede harekete geçirilecek terör yapılarıyla çıkarılacak karmaşa Batı'nın bölgede alan hâkimiyetini de arttıracaktı.

Arapların kendi liderlerini Batı'nın iradesi dışında belirleyememeleri bölge hakkında bir basınç oluşturuyor ve bu basınç bir lastiğe vurulan fazla bir hava gibi belli bir noktada patlamasına neden oluyordu. Arap Baharının büyük resmini bu duruma benzetmek mümkündür. Gerçekten de Ortadoğu, sanayi devriminden sonra elli yılda bir sınırlarında ve liderlerinde Batı destekli bir revizyona gitmektedir. Batı'nın bölgedeki petrol, İsrail devletinin güvenliği, ticari açıdan üretmeyen tüketerek açık pazarı haline gelen bölge emperyalistler tarafından hiç bitmeyen projelerin üretilmesini sağlamaktadır. Bölge Batı'nın menfaatlerine hizmet verme konusunda tereddüde düşer ya da Batı siyasetine karşı muhaliflik yapmaya kalktığında emperyalistler azmettiricisi olarak Arapları kendi halkıyla ıslah etmeye çalışmaktadır. Nitekim Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali, Yemen lideri Salih, Libya lideri Kaddafi ve Mısır lideri Mübarek'i kendileri destekleyerek başa getirmişler ve çıkarlarına ters düştükleri için yeniden koltuklarından indirmişlerdir.

Ortadoğu bu hareketle mevcut iktidarlarını sorgulamaya başlamış ve eylemsel olarak bir direnişe girişmiştir. Bölge içindeki güç dengelerindeki hareketlilik dış siyaseti de etkilemekte ve olaylara derinlik kazandırmaktaydı. Batılı devletler eski iktidarların mimarı olduğu için yeni yapılanmalara sıcak bakmamaktadır. Batı'nın bu tutumu bölgedeki her ülkede ayaklanmaların yoğunluğunu ve şiddetini arttırmıştır. Arap

Baharıyla yaşanan bölgesel çatışmalar ve krizler, Ortadoğu'nun kapılarını Batı'ya açarak kendilerine sunulan kadere razı geldirilmiştir (Cicioğlu ve Miş, 2013: 2).

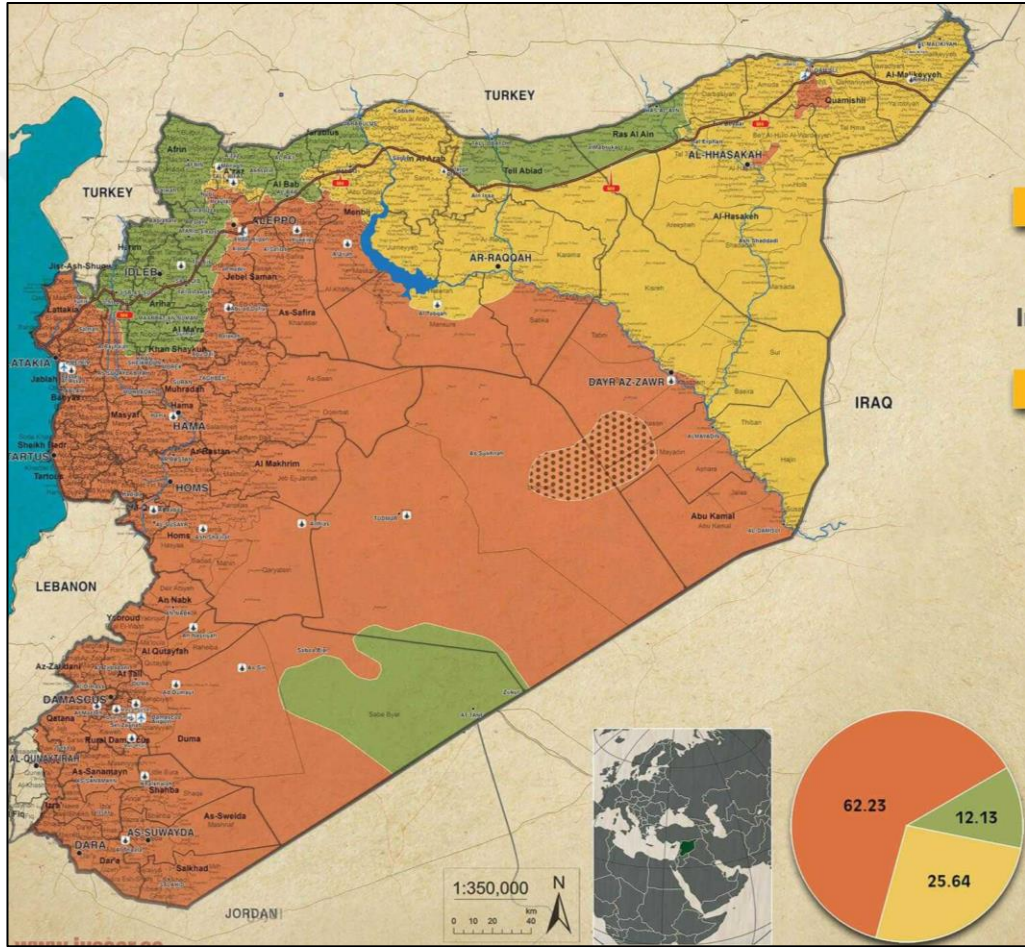
Fakat yaklaşık 15 yıl önce başlayan Arap Baharı olayları henüz iyi bir sonuç ile neticelenmemiştir. Geçmiş yönetimlerin ve iktidarların revize edilmesine yönelik gelişen bu olaylar yeni ve sağlıklı bir yönetim ortaya koymayı başaramadığı gibi yerini tamamen kaosa bırakmıştır. Kısacası “Eski ile yeninin” mücadelesine sıkışan Ortadoğu, demokrasi arayışıyla şekillenirken dahi geçmişinde gelenek haline gelmiş: Şiddet ve çatışma yönteminden vazgeçmemiştir. 1950'lerdeki Arap Sosyalizmi ve bunun ürettiği sistemlere karşı ortaya çıkan Arap Baharı, yeni kuşağın; bölgede geleneksel yapının yıkılarak yerine demokrasi ve özgürlükler açısından gelişen, büyüyen dünyadaki değişimin Ortadoğu'ya entegre edilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Batı'nın kendi kriterlerince şekillenen demokrasinin, Ortadoğu'da nasıl vücut bulacağı sorusu Arap Baharının bölgede yarattığı devinimlerde saklıdır. Aşağıda bunlar irdelenecektir.

Arap Baharı sonrasında; Suriye kabaca 3 farklı güç odağının kontrolüne geçmiştir.

Bunlardan en önemlisi Rusya, İran ve eski rejimin ortaklığı ile hala mevcut konumunu koruyan ülkenin büyük kısmına egemen olan bloktur. Bu blok Suriye'nin Halep ve Şam gibi büyük şehirleri yanında Doğu Akdeniz'deki önemli limanlara sahiptir (Şekil 18). Dolayısıyla eski rejim güçlü ve yandaş devletlere imtiyazlar vererek varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca güçlü bir Şii desteğine sahip olan bu blok aynı zamanda Şii'ler açısından da kritik bir rejim olarak görülmektedir. Bu rejimin varlığını devam ettirmesi ise özellikle İsrail'i rahatsız etmektedir. Ayrıca Lübnan'ın iç işlerine geçmişten beri sürekli müdahale etme potansiyelinin olması ise bölge dengelerine başka bir boyut kazandırmaktadır.

Suriye'nin diğer bir bölgesi ise YPG ve ABD işbirliğinde denetim altında tutulmaktadır. Daha çok Suriye'nin doğusunda Kürtlerin yoğun yaşadığı alanlar ile yer yer önemli petrol alanları bu blok tarafından kontrol edilmektedir (Şekil 18). Bu alanlar aynı zamanda Batılı devletler tarafından çok fazla desteklenmektedir. Özellikle Avrupa'daki güçlü bir lobisi bulunan YPG, bu alanı bir nevi yeni bir devletmiş gibi kontrol etmektedir. Batılı devletlerden aldığı siyasi, ekonomik ve askeri destekler ile sürekli güçlenen YPG, gelecekte Suriye'nin hem toprak varlığı hem de ülke siyasetinde önemli yere sahip olacaktır.

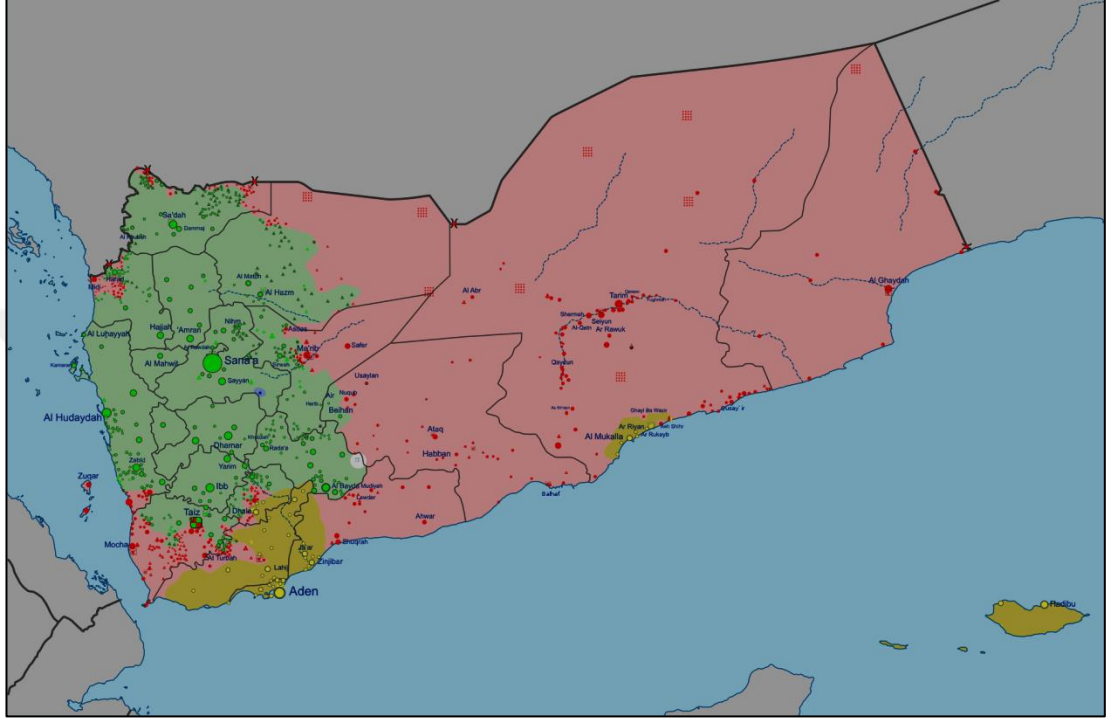
Arap Baharından sonra Suriye'nin kabaca kuzey kesimini ise Özgür Suriye Ordusu kontrol etmektedir (Şekil 18). Türkiye'nin sınır güvenliği açısından da son derece önemli olan bu bölge Suriyeli Muhalifler ile Türkiye arasındaki dayanışma ile kontrol edilmektedir. Arap, Kürt ve Türkmenlerden oluşan bu ordu hem YPG hem de Esad rejimi ile karşılıklı çatışmalar yaşamaktadır. ÖSO tarafından kontrol edilen bu bölgede son yıllarda Türkiye'nin de desteği ile birçok kalanda kurumsallaşmaya gidilmiş, eğitim, sağlık, altyapı ve ekonomik birçok yatırım yapılmıştır. Dolayısıyla bölge Esad rejimi ve YPG'den bağımsız olarak hareket etmektedir.

Şekil 18. Suriye'nin İç Savaş sonrasındaki durumu: Turuncu alanlar Esad, Sarı alanlar YPG ve Yeşil alanlar ÖSO'nun kontrolündedir. (Stratejik Ortak, 2022'den alınmıştır).

Yukarıdaki belirtildiği gibi Suriye devleti, Arap Baharı sonrasında üç parçaya bölünmüş ve bir daha da toparlanması mümkün görünmemektedir. Bunun yanında Suriye sadece üç parçaya bölünmüşle kalmamış aynı zamanda kaosu kol gezdiği bir ülkeye dönüşmüştür. Ülkenin yaklaşık % 63'ü Esad'ın kontrolünde, % 26'sı YPG'nin ve geriye kalan yaklaşık %12'si ise ÖSO'nun kontrolündedir.

Arap Baharının etkilediği bir diğer önemli ülkesi ise Yemen'dir. Yemen'de başlayan iç savaş ile beraber Ali Abdullah Salih devrilmiştir. Böylece Yemen, kabaca 2015'ten itibaren büyük bir kargaşa ve savaşın içine sürüklenmiştir. Çatışmalar sonucunda Yemen'in de Suriye gibi kabaca üç büyük güç tarafından bölünmesine neden olmuştur.

Şekil 19. Yemen'in iç savaş sonrasındaki durumu: Pembe alanlar Hadi Hükümeti, Yeşil alanlar Devrimciler Komitesi, Koyu sarı alanlar Güney Geçiş Konseyi'nin kontrolündedir. (Türkçewiki, 2022'den alınmıştır).

Bu bölünme sonucunda Yemen'in Kızıldeniz'e komşu olan batı bölgesi Devrimciler Komitesi olarak kendilerini adlandıran Husilerin kontrollüne geçmiştir (Şekil 19). Husilere Hizbullah, Yemen silahlı Kuvvetleri ve Cumhuriyet Muhafızları destek vermektedir. Yemen'in jeopolitik önemi nedeniyle Devrim komitesi başta İran olmak üzere Çin ve Rusya gibi güçlü devletler tarafından da desteklenmektedir.

Şekil 19'da de görüldüğü üzere Yemen'in orta, güney ve doğu kesiminin tamamı ise Hadi Hükümet'inin kontrolünde bulunmaktadır. Yemen Güvenlik Güçleri, Aşiret Savaşçıları ve Halk Komitelerinden oluşan bu hükümet, direk olarak S. Arabistan, BAE, Bahreyn, Katar, Kuveyt gibi Körfez ülkeleri tarafından direk desteklenmektedir. Bu gruba aynı zamanda ABD, İngiltere ve Pakistan gibi ülkeler de dolaylı olarak destek vermektedir.

En güneyde Babülmendep boğazı ve Aden Körfezini ise Güney Geçiş Konseyi kontrol etmektedir (şekil 19). Birleşik Arap Emirlikleri destekli olan bu konsey aynı zamanda İngiltere ve ABD tarafından da desteklenmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareket ile Yemen'in de bir daha tek bayrak altında toparlanamayacak kadar ciddi şekilde parçalandığını görmekteyiz. Dolayısıyla en az ikiye bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

Bunun yanında Mısır'da bir süreliğine demokrasiye geçiş yapılmışsa da daha sonrasında özellikle ABD destekli Sisi darbesiyle, Mısır yeniden askeri vesayete yani diktatörlük rejimine geri dönmüştür.

Arap Baharı Ortadoğu'daki diğ r devletleri de olumsuz etkilemiştir. Özellikle Suriye iç savaşı ile orta acıkan g  dalgası başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede g  kaynaklı sorunlara neden olmuştur. Bu yoğun g ler yanında sınır güvenliğı, ticaret, enerji güvenliğı, turizm ve terör gibi konular gündeme gelmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak da Ortadoğu  lkeleri ekonomik anlamda da birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkelerin askeri harcamalarının artması ise bu ekonomik sorunları derinleşirmiştir.

Bütün bunların yanında 2013 yılında Türkiye'de ortaya çıkan Gezi Parkı olayları da Arap Baharından bağımsız değildir. Her ne kadar doğanın korunması için yapılan küçük bir eylem olarak başlamışsa da daha sonraları siyasi taleplerin giderek dillendirildiğı ve bir nevi mevcut yönetimi hedef alan protestolara dönüşmüştür. Gerçekten de her ne kadar toplumsal hareketler büyük ölçüde ekonomik temelli ise de yapılan çalışmalarda (Meran ve Sönmez, 2021) Gezi Parkı olayları ile ekonomi arasında pek bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu nedenle Gezi Parkı olayların da Arap Baharı gibi çok büyük ölçüde siyasi temelli olduğu ve ciddi manada Arap Baharından esinlendiğini söylememiz mümkündür.

Türkiye dışında Arap Baharının özellikle askeri destek ve ekonomik olarak etkilediğı bir diğ r ülke ise İran'dır. İran şii Hilal jeopolitiğini uygulayarak hem i siyasetini dizayn etmekte hem de bölgedeki etkinliğini arttırmaktadır (Saraç ve Sönmez, 2020). Dolayısıyla Ortadoğu'daki tüm gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Bu durum ise İran'a bir yandan antiemperyalist düzlemde siyasi bir imaj kazandırırken, diğ r taraftan ülkenin yaptığı askeri operasyonları ve ekonomik giderlerini arttırmaktadır. Mevcut olan ekonomik ambargolara bir de bu giderler eklenince, İran'ın ekonomisi

kırılgan hale gelmiştir. Nitekim 2009'dan beri ara ara devam eden sokak gösterileri 2018 yılında ciddi boyutlara ulaşmış ve hükümeti istifaya çağıran protestolar gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla Arap Baharı Suriye ve Yemen devletlerini parçaladığı gibi Ortadoğu'da yeni sınırların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

4.2. Ralph Peters'in Kanlı Sınırlarına Göre Ortadoğu'nun Geleceği

Oryantalistler, demokrasi ve özgürlüğü Batı ile özdeşleştirmişlerdir. Buna göre: İslam'ın kendi içinde barındırdığı dinamiklerin bölgede demokratikleşmeye engel teşkil ettiğini savunuyorlardı. Müslümanların; demokrasi ve İslam arasında tercih yapmak zorunda kaldıkları ve Batı demokrasi anlayışının din ile aynı ortamda yaşamasını imkânsız olarak görüyorlardı. Kısacası bu görüşe göre din, demokrasinin önünde duran bir engeldi (Nebati, 2019: 179-180). Bu düşünce aslında Batının kendi inancıyla nasıl entegre halde yaşadığını göz ardı eden bir yaklaşımdı. Müslümanların inancının ilkelliğini savunan ve zehirlenmiş ve kirli zihinlerin önyargısından başka bir şey değildi. Batı geliştirdiği bu önyargıyla bölgeye yaptığı askeri müdahaleleri meşru kılıyor ve kendi çıkarlarına hizmet eden bir Ortadoğu'yu dayatmaya çalışmaktadır.

Arap Baharında köklü bir geçmişe sahip olan liderlerin bir anda devrilmesi ve yenilerin getirilmesindeki sürece baktığımızda olayların doğal akışı içerisinde ve yaşanan acıların karşılık bulduğu bir zafer gibi duruyor. Günümüzde bu devrimin gerçekleştiği ülkelere baktığımızda devrim öncesi günlerini aradıkları aşıkârdır. Nitekim Devrimde yok olan liderlerin meşruluğu tartışılmaktadır. Ama bunların mevcut iktidara gelişi ve sonrasında kimin getirileceği konusunda kafa yorulduğunda Arapları Araplar tarafından hiçbir zaman yönelmediği tezi de ortaya çıkmaktadır. Kaddafi'nin kendi menfaatleri doğrultusunda kararlar alması, Fransa'nın ülke üzerindeki çıkarlarını bertaraf edecek hamleleri sonunu hazırlamıştır. 2008 yılında Arap Birliği Zirvesinde Irak'ın işgali ve Saddam Hüseyin'in idamından duyduğu rahatsızlığı ve Arapların ABD'ye karşı sessizliğini ağır bir dille eleştirmiştir. Ortadoğu'da oynan oyunu ifade etmiş ve Irak'ın yaşadığı yıkımı ve parçalanışını sessizce izleyenler aynı kaderi paylaşacaktır ifadeleri Batı tarafından hedefe konulmasını sağlamıştır. Arap Baharının Libya'ya sıçramasıyla Kaddafi'nin olaylara sert bir şekilde müdahale etme stratejisi NATO'nun Libya'yı işgaliyle

sonuçlanmıştır. 2008 yılında Arap Birliği Zirvesinde yaptığı konuşmasındaki öngörülerinde haklı olduğunu bedelini hayatıyla ödeyerek Ortadoğu halkına ispatlamış oldu.

Şekil 21. Muammer Kaddafi'nin Ortadoğu ülkeleri liderleriyle beraber çekilen fotoğrafı.

Muammer Kaddafi'nin 2008 yılında Arap Birliği Zirvesinde yapmış olduğu konuşması:

“Irak'ın işgalinin, yıkımın ve milyonlarca Iraklı'nın öldürülme sebebi nedir? Amerikalı dostlarımız bize bu soruyu cevaplasın. Neden Irak? Sebep ne? Bin Ladin, Iraklı mıydı? Hayır, değildi. Şu New York'u vuranlar Iraklı mıydı? Hayır, değildiler. Pentagon'u vuranlar Iraklı mıydı? Hayır, değildiler. Irak'ta kitle imha silahları mı vardı? Hayır, yoktu. Eğer Irak'ta kimyasal silah bulunsaydı bile, Pakistan, Hindistan, ABD, Fransa, İngiltere, Rusya gibi devletlerin nükleer bombaları var. Tüm bu ülkeler yok mu edilmeli? Haydi, o zaman, kitle imha silahı olan bütün ülkeleri yıkalım. Bir yabancı güç gelip bir Arap ülkesini işgal eder ve başkanını asar. Bizlerse kenarda oturup bu duruma güleriz. Saddam Hüseyin'in idamını neden soruşturma konusu yapmadılar? Bir Arap ülkesinin ve Arap Birliği üyesi ülkenin lideri nasıl böyle asılabilir? Saddam Hüseyin'in politikası üzerine veya onunla aramızdaki anlaşmazlıklar hakkında konuşmuyorum. Hepimizin onunla siyasi konularda anlaşmazlıkları olmuştu, tıpkı şu anda burada yaşadığımız anlaşmazlıklar gibi. Burada, şu salonda birlikte oturmak dışında hiçbir şeyi paylaşmıyoruz. Neden Saddam Hüseyin'in öldürülmesi konusunda bir soruşturma olmuyor? Bir Arap lideri asılarak idam edilmişken, hepimiz kendi köşelerimizde oturuyoruz, neden? Belki sizden biri, bundan sonra asılan isim olacak. Amerika, Saddam Hüseyin'le aynı safta Humeyni'ye karşı savaştı. Saddam onların arkadaşıydı. Cheney, Saddam'ın yakın dostuydu. Donald Rumsfeld, ABD savunma bakanıyken Irak yıkıldı. Rumsfeld de Saddam'ın arkadaşıydı. En sonunda Saddam'ı sattılar

ve astılar. Sizler de Amerika'nın dostları-sınız. Hadi, 'siz' demeyelim de 'biz' diyelim. Ama Amerika bir gün bizi de asabilir. Biz, birbirimizin düşmanıyız. Bunu söylediğim için üzüntülü-yüm. Birbirimizden nefret ediyoruz. Birbirimizi kandırıyoruz. Bir diğ-erimizin derdine gizlice seviniyoruz. Birbirimize tuzak kuruyoruz. Bizim istihbarat kurumlarımız, düş-manlarımız yerine birbirimize karşı tuzak kuruyor. Biz, birbirimizin düşmanıyız. Bir Arap'ın düşmanı, diğ-er Arap'ın dostu. Bir Arap ülkesi olan Suriye'de buluştuk. Ama Suriye'nin İran, Rusya ve Türkiye ile olan ilişkileri, onun diğ-er komşu Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinden binlerce kat iyi. Şu Libya'nın İtalya ile olan ilişkisi, komşuları Tunus ve Mısır'la ilişkilerinden bin kat iyi. Arapların hali iş-te bu!” (www.indyturk.com, 2020).

NATO'nun 2006 yılında İtalya'da Türk subaylarının da aralarında bulunduğu seminerde ABD ordusundan emekli olmuş Ralph Peters'in yapmış olduğu sunumda gösterilen harita krize dönüşmüştür. Türkiye sınırları içinde bulunan 18 ilin yeni kurulacak Kürdistan Devletinin sınırları içerisinde gösterilmesi, Türk subaylarının tepkisine yol açmıştır. Olayın hemen ardından ABD yönetimi tarafından özür mesajı yayınlanmışsa da tepkileri dindirmeye yetmemiştir. (www.hurriyet.com.tr,2020).

Şekil 22. Krize yol açan harita.

Ralph Peters'in 2006 yılında "Armed Forces Journal'da" (Silahlı Kuvvetler Dergisi) yayınlanan "Blood Borders" (Kanlı Sınırlar) makalesinde Ortadoğu sınırlarının belli kriterlerde yeniden çizilmesi gerektiğini anlatan makalesi, günümüzde Ortadoğu'da yaşanan krizlerin ve çatışmaların kodlarını içinde barındırmaktadır. Makalede Ortadoğu coğrafyasında yapılacak müdahalelerle sınırların revize edilerek 22 yeni

devletin kurulması gerekliliğini savunuyor. Ortadoğu'nun yeni sınırlarını bölgede bulunan: Aşiretler, mezhepler ve etnik dokusu gözetilerek yeniden çizilmesi ve Ortadoğu'daki bu radikal değişimin ABD tarafından kararlılıkla yapılmasını savunmaktadır. Mevcut sınırların oluşmasındaki koşulların yarattığı adil olmayan paylaşımların sorunların kaynağını oluşturduğunu ifade etmektedir. Yeniden çizilecek sınırların bölge halkının huzur ve refahı adına bir başkası tarafından yapılması gereken zorunlu bir durum olduğu inancı geçmiş Ortadoğu tarihine bakıldığında o kadar masumane bir şey olmadığı ortadadır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'ya demokrasi ve barış götürme projelerinin 30 yıllık serüvenine baktığımızda bölgeye yapılan her müdahale krizleri, parçalanmaları ve yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Doğal olmayan sınırların adaletsizliğine vurgu yapanların mevcut sınırları çizen güçlerin amaç ve çıkarlarını sorgulamadan yeniden doğal olmayan sınırların tayini Ortadoğu'nun düzeninden ziyade Batı'nın yeni sömürü aracına dönüştürmekten öteye gidemeyecektir. Bölge sorunlarının tespitindeki ölçütün kime ve neye göre yapıldığı da tartışma konusudur. Bölgede bulunan mevcut yönetimlerin baskıcı ve anti-demokratik tutumlarından dem vurulması aslında bataklığı kurutmak yerine sivrisinekleri öldürmeye dönük çözümsüzlük önerisidir. Bölgede sorunların kaynağı dış destekli projelerin bölge üzerinde yaşayan toplumları kobay faresi olarak görmeleri, Ortadoğu'da yıkım ve ölümlerin yaşanarak tecrübe edilen bir hal alması, hep kurtarıcı olarak birilerinin müdahalesini zorunla kılan kısır bir döngüye neden olmuştur. Ortadoğu petrollerinin bölge halkının refahına yönelik kullanılmasını ve Ortadoğu'da bulunan petrol rezervleri üzerinde bulunan Batının askeri güçlerini ve şirketlerini uzaklaştırmak birçok sorunu ve çatışmayı ortadan kaldırmış olacak. Ortadoğu geçmişten edindiği tecrübelerle Batıdan gelecek her şeyin felaket getireceğini bilmektedir. Ortadoğu sorunlarına yönelik tüm çalışmalar bölgenin mevcut zenginliklerini Batıya entegre etmeye yönelik fikirlerden öteye gitmemiştir. Batı sorunları çözmede üst akıl olarak dünyayı değiştirmeye çalışırken hiçbir zaman kendiyle ilgili samimi bir özeleştiriye girmemiştir. Ralph Peters'in Ortadoğu sınırlarının düz ve keskin çizgilerinin etnik çatışmalar, mezhep rekabeti ve radikal İslami örgütlerin oluşumunda etkili olduğunu ifade ediyor.

Ermenilerin Türkler tarafından uğradığı soykırım ve tarih boyunca bölgede bulunan bazı etnik grupların kendi kaderlerini tayin edebilecekleri fırsatların verilmesiyle barışın tesis edileceğini savunmaktadır.

Ortadoğu’da; Şii ve Kürtlerin nüfusall yoğunluklarına rağmen kendi devletlerini kuramadıklarını ve Kürtler ve Şiilere bölgede bu fırsatın ABD tarafından yaratılması gerekliliğine inanmaktadır. Özellikle Kürtlerin bölgede ABD çıkarlarını koruyacak piyonlar olarak görmektedir.

Türkiye’nin parçalanarak bölgede Kürt devleti kurulmasındaki gerekliliği altında yatan sebepler ise Türkiye-Rusya ilişkileri ve ABD’nin amaç ve çıkarlarıyla çatışan Türklerin güvenlik politikalarıdır. Kurulacak bir Kürt devleti Türkiye’nin önem arz eden jeopolitiğine kendi hegemonyasında alternatif bir devlet kurmayı hedeflemektedir.

Rusya’nın bölgedeki alan hâkimiyetini sağladığı müttefikleri olan İran ve Suriye’yi parçalayarak bu ülkeleri direnç gösteremeyecek kadar zayıflatmak hem de bu ülkelere komşu kendi güdümünde devletler kurarak kontrol altında tutmak.

Ortadoğu haritasının revize edilmesinde en önemli unsurlardan biri ise İsrail’in güvenliğidir. Günümüzde yaşanan Suriye krizi İsrail’in telkinleriyle ABD’nin oluşturduğu algıyla ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yaşanan olaylar özellikle İsrail devletinin kuruluşuyla topraklarını genişletmesi bölgede ABD-Batı düşmanlığını yaratmıştır. İsrail’in izlemiş olduğu politika bölgede Arap milliyetçiliğini tetiklemiştir. Bölge üzerinde batı tarafından geliştirilen askeri ve siyasi hamleler bölgede Batı önyargısının oluşmasını sağlamış, bölgenin kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır.

ABD’nin Petrol rezervlerini ve güzergâhlarını kontrol altında tutmasını ve bu güvenliğin sağlanmasında Kürtlerin desteklenerek devletleştirilmesini savunmuştur. Makalede çizilen sınırlarla parçalanmış devletlere baktığımızda petrol ve Batı karşıtı tutum sergileyen ülkelerin hedef alındığı aşikârdır.

Makalede diğerk dikkat çeken husus ise: Mekke ve Medine gibi Müslümanlar açısından önemli bir merkezin Vatikan gibi bağımsızlaştırılarak, Müslümanları temsil edecek bir mekanizmaya dönüşmesini istemektedir. İslami kanaat önderlerinin bu organizasyon kapsamında bulunan okullarda yetiştirilmesi ve İslam’ın merkezi sayılacak yapıyı Müslüman devletlerin oluşturduğu konsorsiyumla dönüşümlü bir şekilde yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ortadoğu’da oluşturulacak din merkezli bir yapının ABD tarafından kontrol altına alınması durumunda bölgenin tüm ipleri ABD’nin eline geçmiş olacaktır. Bu haritanın gün yüzüne çıkması ile

ABD'nin kendi siyasi stratejilerinde böyle bir plan ve projenin olmadığını açıklaması inandırıcı olmamıştır. Bu mesaj tüm dünyaya aslında subliminal mesajlarla algılar oluşturmaktadır. Bu haritayla Ortadoğu'ya verilmek istenen mesajlar ise:

- 1- Ortadoğu'da ABD'nin Kürt müttefiklerine motivasyon kaynağı olarak vaatlerde bulunması hem bölge ülkelerinde yaşayan Kürtlerin direncini arttıracak hem de ABD çıkarlarına hizmet etmekte herhangi bir tereddüdüün yaşanmasının önüne geçmiş olunacak.
 - 2- Bölgede bazı etnik ve mezheplerinin ezildiği mesajı verilerek Ortadoğu ülkelerinde iç karışıklık çıkaracak hareketliliği sağlamak
 - 3- İsrail'in bölgede yalnız olmadığını gerektiğinde İsrail devleti için Ortadoğu sınırlarının yeniden çizilebileceği
 - 4- Petrol ve doğalgaz zengini ülkelerin ABD çıkarlarına aykırı tutum sergilemeleri durumunda, mevcut sınırlarının değiştirilerek ABD müttefiki yapıların desteklenmesi sonucu devletleştirilerek petrol ve doğalgaz rezervlerinin el değiştirilmesinin sağlanması
 - 5- Petrol - doğalgaz güzergâhlarına ve ABD askeri üslerine yönelik kısıtlayıcı ya da fiili bir saldırı halinde sınırların değiştirileceği
 - 6- Jeopolitik açıdan ABD için alternatifi olmayan ülkelerin dış diplomaside bunu ABD'ye karşı koz olarak kullanma durumunda ülkenin parçalanarak kendi güdümünde bir devletin yaratılarak alternatif bir siyasetin üretebileceği jeopolitik bir avantajın sağlanması
 - 7- Bazı mezheplerin desteklenerek bölgede çıkacak çatışmalarla İslami radikal örgütlerin çıkışına zemin hazırlayarak tüm dünyada İslamafobi algısı yaratmaktır.
- Ralph Peters'in sınırlarda en önem verdiği Kürtleri Türkiye'nin doğusundaki illeri kapsayacak şekilde parçalayarak Suriye ve Irak Kürtleri ile tek çatı altında bir Kürdistan devleti kurulmasını istemektedir. Çünkü dünyadaki petrol rezervi olarak önemli bir konuma getirilecek ABD destekçisi bir yapının bölgede elini güçlendirmiş olacaktır. Böyle bir durumda Kürtler, İsrail'in güvenliği konusunda ABD adına İsrail için savaşmayı borç bileceklerdir. Diyarbakır'dan Tebriz'i kapsayacak bu devlet Batı'nın askeri açıdan Kürtleri kullanma stratejisini de doğruracaktır.
- Irak'ta üç Sünni devlet kurulacak ve Lübnan'la birleşecek bir Suriye'nin temellerini atacaktır.

Irak'ın güneyinde bulunan Şii'ler Basra Körfezini kapsayacak şekilde yeni bir Şii devletinin temellerini oluşturacaklar.

Suudi Arabistan'ın bölgedeki mezhepçilik çatışmalarının kaynağı olduğundan ve sonradan kendi sahibi olmadıkları topraklardaki petrolün yarattığı gücün şımarıklığına kapıldıkları için topraklarının birçoğunun yeni sınırlarla el değiştirilmesi gerektiğini ve Suudi Arabistan'ın petrol kaynaklarını Yemen ve kurulacak Arap Şii devletini kapsayacak şekilde paylaşılması gerektiğini savunmaktadır. Suudilerin dar bir alana sıkıştırılması Müslüman toplumu için daha makul olacağı kanısındadır.

ABD'nin şeytanlaştırdığı İran ise; "Azerbaycan, Kürtler, Arap Şii Devleti ve Özgür Belucistan'a" topraklarını kaybedecektir. İran kökleri olan Pers İmparatorluğuna evirilerek sınırlarına Afganistan'dan alacağı topraklarla yeni bir ülke olacaktır.

Afganistan ise Pakistan'da bulunan yerli Afgan kabilelerinin bulunduğu toprakları yeni sınırları içine alacaktır. Pakistan ayrıca Beluc bölgesinden vazgeçecektir.

Birleşik Arap Emirlikleri ise topraklarının bir kısmını Arap Şii Devletine bırakarak mevcudiyetini koruyacak bir denge politikası üretmek zorunda kalacaktır. Kuveyt ve Umman mevcut konumunu koruyacaktır.

Bu sınırların gerekliliğini ve bölge düzeni için olmazsa olmazlarından olduğunu savunan Peters, yeni sınırların da yeni sorunlar ve savaflara gebe olduğunu farkındadır. Bunu destekleyen en somut durum ise makale sonunda kaybeden ve kazanan ülkelerin sınıflandırmasına gitmesidir. Kaybedenlerin olduğu bir bölgede barışın ve huzurun geleceğini savunmak kadar saçma bir şey yoktur. Makale kendi kazananlarını ve kaybedenlerini yaratmıştır. Ralph Peters'in en başından beri savunduğu ABD egemenliğine dayalı bir Ortadoğu yaratma hayali çizdiği sınırlarda dökülecek kanların görülmesini engellemiştir. Herkesin kazanacağı bir coğrafya yerine bazılarının kazandığı bir coğrafya yaratmak hayalini, Birinci Dünya Savaşından sonra İngilizler yaptı ve daha süslü cümlelerle üstelik. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrası ABD yaptı. Küresel aktörlerin kazananları ve kaybedenleri tayin etmesinden bölgenin edindiği en büyük tecrübe ise kazananın hep barış ve demokrasi vaadiyle gelenlerin, kaybedenlerin ise her zaman istisnasız Müslümanlar olduğudur.

Ralph Peters'in makalesinde belirtilen sınırların kaçınılmazlığını savunduğu tez ise "düşünülmeyen olanı düşünmeyi" yani yüzyıllardır dünya sınırlarında değişkenliğin yaşandığını ve Ortadoğu'nun sınırlarının yeniden çizilmesinin abartılmayacak kadar

basit bir şey olduğunu hatta aksini savunanlara tarihsel süreçteki dünya üzerindeki sınırların devamlı değişikliğe maruz kaldığını ifade etmektedir. Gözden kaçırdığı en önemli konu ise: tarihsel süreçteki sınır değişkenliklerinin kaynağı kendi kaderlerini tayin etmek ya da kendi tasarrufu doğrultusunda amaç ve çıkarlarına dönük girişilen mücadelelerin sonucu olduğudur. Yani bir üst aklın veya kanaat önderinin telkinleri doğrultusunda kime hizmet ettiği belli olmayan köklü parçalanmalara girililmemiştir. Üstelik savaşı getirenlerden barışı beklemek gerçeğin doğasına aykırı bir durum iken. Haçlı Seferleri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Ortadoğu'nun kendi içindeki çatışma ve savaşlardan tutunda, bölgede yaratılan İslami radikal örgütlerin küresel boyuttaki eylemlerinin toplamaları dahi bu savaşlarda ortaya çıkan kayıplarla mukayese dahi edilemez. Ortadoğu ülkelerinin nükleer silahlanmada tehdit olarak görülmesi ve bu durumun bölge ülkelerine yönelik askeri ve siyasi müdahalelere dönüşmesinde dahi ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'de günümüze kadar sürecek yıkımın ve trajedinin kaynağının olduğunun unutulmasıdır.

Ortadoğu'da 22 yeni devletin kuruluşuna işaret eden haritanın NATO gibi küresel konumda bulunan bir organizasyonunda ortaya çıkması akabinde NATO ve ABD tarafından yapılan açıklamanın gözden kaçmış bir hata olarak ifade edilmesi pek inandırıcı değildir. Ortadoğu'yu kapsayan bu büyük planın dünya kamuoyuna servis edilerek bölgede gelişecek tepkileri ölçmek ve algısal zemini temelleri atılmış oldu. Ortadoğu'da yaratılan algılarla kurulacak yeni ülkelerin kurulması ihtimalinin yaratacağı kaygı bölge ülkelerinin işaret edilen mezhep ve etnik grupları düşmanlaştırması ve olarak yönelik baskının artması, bu yapıların karşı atağa geçmesini de beraberinde getirecektir. Yaratılan kaygı ve korkular iç çatışmalara ve komşu ülkelerin ilişkilerinde gerginliğe sebep olacaktır. Yaşanılan süreç demokratikleşme ve özgürlük adına yapılan hayatın ve modern dünyanın doğal akışına uygun bir şekilde geliştiği algısı bu haritanın arka planını oluşturacaktır. Bu haritanın yayınlanmasından sonra bölgede yaşanan gelişmeler durumu özetlemektedir. Tunuslu bir gencin ekonomik kaygılarla kendi yakması bir anda tüm Ortadoğu'yu da yakacak bir iklim oluşturmuştur. Demokrasi hareketi olarak bir saman alevi gibi Ortadoğu'yu yakıp kavuran süreç doğal ve gerekli bir ayaklanma olarak görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ortadoğu dünya tarihinde medeniyetlerin beşiği olarak tanımlanmaktadır. Günümüze kadar etkinliğini korumuş evrensel dinlerin doğduğu yerdir. Kültürel zenginliği, ticaretin merkezinde olması ve su yolları Ortadoğu'yu her dönem önemli kılmıştır. Çok eski bir tarihe sahip olan Ortadoğu dünyadaki birçok halkın mirasını da içinde barındırmaktadır. Birçok savaşa sahne olan bölge devamlı el değiştirmiştir. Değişimlerin en büyüğünü ise Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla yaşamıştır. Bölgenin tamamına egemen olan Osmanlının parçalanmasıyla hiç bitmeyecek bir krizin içine girecektir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı dünya tarihinde kırılma noktası oluşturmuş ve Birinci Dünya Savaşının temellerini de atmıştır. Sanayi devrimi, gelişen teknoloji ile ortaya çıkan pazar arayışları ve enerji ihtiyacı Ortadoğu'da hiç sönmeyecek bir yangının çıkmasına sebep olmuştur. İngiltere bu Ortadoğu'yu kasıp kavuran bu saman alevini körükleyen baş aktördür. Ortadoğu'da tarih, artık topraklarını genişleten İmparatorluklar yerine elde ettiği toprakları sömüren bir sisteme dönüşmüştür. Kendi kazanımları uğruna her şeyi mubah kılan bu sistem, alacaklarına odaklanıp ilerlerken arkasında bıraktığı enkazı, şiddeti ve dramı hiç görmemiştir. Tarih, Birinci Dünya Savaşı öncesi başlayan 'Gizli Diploma' sinin belirlemiş olduğu siyasetle şekillenir ve büyürken bu süreçte Ortadoğu'nun payına yıkım düşmüştür. Savaş öncesi İngiltere ve Fransa'nın başı çektiği Mısır'ı parçalama süreci, su yollarına hâkim olma mücadelesine dönüşmüştür. Bu gergin rekabeti ılımlaştırmak için Osmanlı Devletini parçalanmıştır. Parçalanmaya destek veren Arap'lar kısa süre içerisinde Osmanlı'nın kaderini yaşamak zorunda kalacaklardır. Ortadoğu üzerinden Hindistan'a egemen olma anlayışı Ortadoğu'nun her yerinden fişkıran petrol'ün fark edilmesiyle ikinci plana atılmıştır. Sürece İngiltere ve Fransa'yla beraber diğer emperyalist güçlerinde Ortadoğu'ya demir atmasını sağlamışlardır. Ortadoğu'nun kalbine saplanan İsrail Devleti'yle Araplar üzerinde bulunan ölü toprakları atmaya çalışsa da sonuç değişmemiştir. Arap devletleri hâkimiyet altına girmiş bölge haritasına proje devletçikler kurulmuştur. Kurulan devletlerin iktidarı Batı tarafından tayin edilmiştir. Arap devleti iktidarlarının birbiriyle olan akrabalık bağları kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Arapların İsrail ve Batı'yı Ortadoğu'dan süpürme hayalleri Arap İsrail savaşı neticesinde hezeyana uğramıştır. İsrail, Süveyş Kanalı'nı kapatarak petrolün akış yönünü Batı'nın istikametine kaydırmıştır. Bölgede büyüyen İsrail'i Sovyetler tehdidi durduracaktır. Sovyetlerin Batı karşısındaki direncine Batı karşıtı Araplarında

destek vermesiyle Ortadoğu, Batı – Sovyetler bloklaşmasına sahne olmuştur. Bloklaşma, Ortadoğu’da etnik ve mezhep olguları öne çıkararak hem olayların günümüze kadar sirayet etmesini hem de bloklaşmanın taraflarını belirlemiştir. Ortadoğu krizleri, genelde Birinci ve İkinci Dünya Savaşları olarak ayırım göstermektedir. Ama İsrail sorunu bu genelleme dışında kalmış ve birçok krizlerde dolaylıda olsa ilişkilidir. Dönemin süper gücü İngiltere, tüm Ortadoğu’da harcadığı eforun çoğunu Filistin-İsrail çıkmazına ayırmasına rağmen bu sorunu sonuca kavuşturamamıştır. İsrail’in, Ortadoğu’da varlığını korumak için Batı’nın Ortadoğu’daki piyon devletçiklerini şekillendirmesi, bölgenin kendi içinde bütünlük oluşturmaya engel olmuştur. Soğuk Savaş ile sahneye Sovyetlerin çıkması ve Ortadoğu’da ABD’nin şerrinden korkanlara sığınma kapısı olmuştur. Bölgede muhalif olarak yükselen seslere netlik kazandırmıştır. İsrail – Arap savaşı Mısır’ın Ortadoğu’daki liderliğine son vermiştir. Bu boşluğa talip olan İran, Mısır’ın kaderini yaşamamak için kendi içinde yaşadığı devrimler ve Sovyetler yaklaşmasıyla bölgede etkin olmaya çalışmıştır. İran, siyasetini Şii’lik üzerinden okuması ve Ortadoğu’daki Şii nüfusunun yoğunlukta bulunduğu ülkelerde bu nüfus gücü kullanarak etkin olmaya çalışmıştır. Bu siyaset günümüze kadar gelecek birliktelikleri ve ittifakları da oluşturacaktır. Körfez ülkeleri Batı’nın petrol elde etme rekabetinin arasına sıkışıp kalmıştır. Batı tarafından Suudi Arabistan kurak çöllere sahip olduğu için ilk dönemlerde fazla muhatap alınmayarak müdahalelerde bulunulmamıştır. Daha sonra savaşın durgunluğu ve savaşı sürdürebilmenin yolunun ekonomiden geçtiğinin anlaşılması ve bölgedeki petrol rezervlerinin gün ışığına çıkmasıyla Ortadoğu rekabet ortamına sürüklenmiştir. Türkiye, Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla Ortadoğu’daki Araplardan farklı bir kader yaşamasında Mustafa Kemal Atatürk faktörü yatmaktadır. Olayları Arap milliyetçiliği ve İslam üzerinden yorumlamak yerine milli bir duruş sergilemesiyle verilecek şartlı bağımsızlığı beklemeyerek kendi bağımsızlığını kendisi alacağını benimseyen bir mücadeleye girişmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin, Doğu’nun geleneklerinden uzaklaşarak modern bir devlet yaratmayı tercih etmesi Arap – Türk ilişkilerini etkilemiştir. 1950’lerde NATO üyeliği ve ABD ilişkileriyle mevcut anlayışını ortaya koymuştur. Türkiye’nin; İran, Suriye ve Irak devletleriyle günümüze kadar sürecek anlaşmazlıkların temelinde bu yatmaktadır. Suriye, Türkiye açısından tehdit oluşturacak yapılanmalara kapısını açarak lojistik destek vermiştir. ABD’nin, Saddam’ı devirmesiyle Irak’ın şekillenmesinde İran’ın etkinliği ve Türkiye’yi

bölgeden egale etme siyaseti aşikârdır. Suriye ve Irak GAP projesiyle Türkiye'ye karşıt bir tutum izlemişlerdir. Türkiye tarafından Fırat-Dicle nehirlerinin özellikle önünün kesilerek siyasi bir silah olarak kullanıldığını düşünen Irak ve Suriye düşmanca bir tavır izlemeye başlamışlardır. Suriye, Türkiye'de etnik bir çatışma yaratmak için 1980'lerde PKK'ya yer ve lojistik yardımında bulunmuştur. Türkiye'nin yönetim anlayışının Laiklik üzerine inşa etmesi Türkiye'yi Ortadoğu'dan ayırmış, Avrupa Birliği üyeliği süreci ise Müslüman olduğu için AB'de ön yargı oluşturmıştır. Buna rağmen, Türkiye bulunduğu konum bakımında ne Ortadoğu'da ne de Batı'da etkinliğini yitirmemiştir. ABD'nin en önemli müttefiklerinden birisi olması, Ortadoğu'da izlenen siyasette Türkiye'nin de etkin olmasını sağlıyor. Öncelikle ABD'nin süper güç olduğu gerçekliği göz ardı edilmemelidir. ABD Ortadoğu üzerinden birçok çıkar ve hedef gözettiği için Türkiye-ABD ile zaman zaman gerginlikler yaşansa da bölgede süper güç olan ABD'nin her zaman izlediği siyasette Türkiye'yi dikkate aldığı görülebilir. Sovyetlerin 1990'larda dağılmasıyla Ortadoğu'da Sovyetler bekçiliği yapan ABD, bölgede farklı bir siyaset izlemektedir. ABD bölgede askeri anlamda bu kadar konuşlanmışken gelecek tehditlere karşı üs bölgelerinin bulunduğu ülkelerin çıkarlarıyla tersleşmemesi gerektiğinin farkındadır. 11 Eylül saldırılarıyla ABD bölgede daha fazla etkinliğini artırarak İslami radikal grupların oluşumunu ve bu yapılanmalara destek veren ülkelerle mücadele halindedir. ABD'nin Ortadoğu'daki varlığını demokrasi, özgürlük ve barış getiriyorum söylemleriyle perdelemesi bölge hakkında karşılık bulmamaktadır. Bu muhalif gücün, süper güç ABD'ye karşı uyguladığı direnç dünya kamuoyunda İslamafobi'yi körüklemekle beraber müdahalelerin şiddetini de meşru kılmaktadır. Günümüzde ABD Ortadoğu'daki demokrasi hareketi hesapta olmayan ve kontrol edilemeyen ayaklanmaların tetikçisi olmuştur. Bu durum ABD'nin kestiremediği ve içinden çıkamadığı bir duruma dönüşmüş durumda. ABD kendine yönelik terörize eylemleri ve oluşumları engellemek için bölgede ve kendi ülkesinde birçok birim oluşturmuştur. Çünkü demokrasi söylemi her ülkede iktidarların tartışılmasına ve indirilmesine kadar giden bir süreç izlemiştir. Gelişen demokrasi ve özgürlük anlayışı aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu'daki varlığının sorgulanmasını sağlamıştır. Değişen yönetimler mevcut ayaklanma bölgede Batı muhalifliğinin yükselişe geçmesini sağlamış bu durumda ABD ve batı için tehdit oluşturmıştır. Bölgede yaşanan Arap Baharı bir anda saman alevi gibi büyümüştür. Demokrasi ve özgürlük isteyen yeni kuşağın Ortadoğu'yu

şekillendirme hareketi aynı zamanda bazı sıkıntıları da doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşından bu yana Batı egemen bir sistemin parçası olan Ortadoğu'da bir anda demokrasinin gelişmesi sancılı bir süreçinde habercisi olmuştur. Nasır'ın geçmişte kurduğu bağımsız Arap Birliği düşüncesi nasıl ki fazla sürmediyse, Arap Baharı 'da hedefine tam olarak gidemeyecektir. Yaklaşık yüzyıldır şekillenen bir coğrafya yaşanabilecek bu girişimlere karşı emperyalistler mutlaka elinde bir koz bulunduracaktır. Batı'nın, Ortadoğu'da kendi çıkarları uğruna yeri geldiğinde birebirleriyle amansız rekabetlere ve savaşları girdiğini göz ardı etmemiz gerekir. Son yüzyıl boyunca istediklerini elde etmek için savaşan Batı, Ortadoğu'dan bir anda çekilmeyeceği aşikârdır. Bölge dinamikleri, çizilen yapay haritalar, bölgenin mezhepsel çatışmaları ve etnik yapısı; demokrasi, özgürlük ve bağımsızlık gibi radikal değişimleri o kadar kolay hazmedemeyecek ve kusacaktır. Bölge sınırları hep etnik gerginlikler barındıran ve keskin çizgilerle ayrılmıştır. Bu da sınır ülkelerinde burası senin burası benim kısır döngüsüne dönüşmüştür. Mezhepsel olarak bölge ülkeleri olayları inançsal boyutta yorumlamak yerine siyasi bir silah olarak kullanmaları, Allah uğrunda ölüyoruz şeklindeki cihatçı anlayışın dinin devamlı öldürme motivasyonuna dönüştürülmesi işleri daha karmaşık bir hale bürümüştür.

Din, insanoğlunun tarihsel serüveninde ayrıştırılamayacak olgudur. Çünkü dünyaya gelen ilk insanın peygamber olması ve inançsal olarak insanoğlunun inanç yönelimlerinde azalma oldukça yeni peygamberler gönderilmiştir. Din, insanoğlunun tüm devinimlerinde en önemli aktördür. Gönderilen dinler insanoğlu tarafından kabul görülmüştür. İlk savaş peygamber çocukları arasında yaşanmıştır. Savaşların ortaya çıkmasında birçok neden olmasına rağmen din temelli çıkan savaşların şiddeti ve sürdürebilirliği daha fazla olmuştur. Şiddeti meşrulaştıran dini argümanlar yapılanları mubah kılmıştır. Savaşı, katliamları ve çatışmaları dinsel açıdan olması gereken haklı bir eylem olarak görünmesini sağlar. Üç semavi dinin merkezi olan Kudüs'ün günümüzde dahi çözüme kavuşamaması bölgeye yüklenen kutsiyetten kaynaklanmaktadır (Cide, 2016:151).

Yeni neslin bağımsızlık adına Marksist ve Sosyalist temelli ayaklanmaları bölgenin inançsal bakımında yüzyıllardır oluşan gelenekçi yapısı karşısında Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz direnciyle yok olacaktır. Bu çatışmaların sonucu ise birilerinin yeniden müdahalesini gerektirecektir. Arap Baharı ile devrilen iktidarların taraftarları bir köşede Batı'nın teşvik ve desteğini beklemektedir.

Yaşanan olaylar devrim olarak algılanmamakta sadece kısa süreliğine bir yenilgi olarak algılanıyor. Ortadoğu'da bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi devinimleri algılarla yönetiliyor. Olaylara anlık reaksiyon getirecek halk kitlesi durumu uzun vadede ve derin analiz etmemesi kendiliğinden yeni sorunların çıkışına zemin hazırlıyor. ABD'ni Saddam'ı devirmek adına müdahale ettiği süreçte, Irak'a demokrasi geliyor diye zafer çılgınlıklarıyla Saddam'ın heykellerini yıkan halk, şimdilerde Saddam'ı dönemini mumla araması da bundandır. Çünkü Saddam'ı indiren kudret bölge halkı değildi, Batıydı. Irak bölündü ve sınırları mezhep ve etnik yapıya göre şekillendi. Onlarca yıl sürecek bir kavgaya zemin hazırlandı. Suriye sırf küresel güçlerin istediği için bu şekli aldı ve bölündü. Bölge halkı kendine biçilen sınırlar içerisinde çatışıyor. Yüzyıllarca inançsal ve etniksel olarak birbirleriyle savaşıyan bir halkın birbirine olan hoşgörüsünün bir anda gelişebileceğini düşünmek şimdilik zor gibi.

Soğuk Sonrası ABD hegemonyasında bulunan NATO'nun kendi amaç ve çıkarlarına yönelik hâkimiyet alanını genişleten bir güvenlik politikası stratejisi üretmiştir. ABD uluslararası anlamda en büyük askeri örgütlenmeyi kontrol altında tutması dünya siyasetinde ve askeri anlamda ABD'nin etkisini arttırmıştır. NATO'nun kuruluş nedeni olan Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber mevcudiyetini devam ettirmek adına ABD tarafından yeni korkular ve tehditler yaratılmıştır. Küresel boyutta tehdit ve korkularla mücadele etmenin yolu askeri mücadeleden geçmekteydi. ABD kendi amaç ve çıkarlarına aykırı davranan devletleri şeytanlaştırarak düşman devlet ilan ediyor ve tetikçi olarak NATO'yu kullanıyordu. ABD'nin yenedünya düzenindeki stratejisi ise Ortadoğu'da bulunan petrol rezervleri ve petrol kaynaklarının güzergâhlarıydı. Rusya eski düşman ABD'nin politikalarını yakından takip ederek Batı muhalifi yeni konsorsiyumlar oluşturmaya başlamıştı. Bu gelişmeler Soğuk Savaş sonrası gelen barışın aslında suni olduğunu da ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı devam ederken dünyanın başat güçleri Yalta Konferansında bir araya gelmişlerdi. ABD bu konferans sonrası süper güç olma adına tüm ipleri eline almak istiyordu. Savaş sonrası İngiltere ekonomik ve askeri açıdan yorgun düşmesi ABD'nin bu konuda önünü açmıştır. Türkiye, Yalta konferansı sonrası ortaya çıkan komünizm tehdidi ile günümüze kadar taşınacak diplomatik krizlerin merkezinde yer almıştır. Türkiye, Rusların tarih boyunca sıcak sulara inme, boğazları kontrol altında tutmak ve Türk topraklarının bütünlüğüne aykırı geliştirdiği siyasetin etkisiyle,

Türkiye yüzünü Batıya çevirmiştir. ABD'nin Ortadoğu'ya açılan kapı olarak Türkiye'yi görmesi ve Türkiye üzerinden geliştirilen siyasetin etkisi bölgede dengeleri değiştirmiştir. Arap coğrafyanın kapılarını açmak için Türkiye'nin koçbaşı olarak kullanılmasına yönelik geliştirilen siyaset, Türkiye'nin sınır komşuları ve Arap toplumuyla olan ilişkilerinde derinlik kazandırmıştır. Türkiye'nin yaratılan komünizm tehdidine maruz kalmamak adına yüzünü ABD'ye dönmesi, NATO'ya girme arzusunda olan Türkiye'nin işlerini kolaylaştırmıştır. Türkiye bu doğrultuda Kore'ye asker göndermiş ve ABD üssünün açılmasına göz yummuştur. ABD'nin Sovyet tehdidine karşı müttefik bulmak ve saflarını güçlü kılmak için ortaya çıkardığı Truman Doktrini ile Sovyet tehdidi altında bulunan ülkelere ekonomik açıdan yapılan yardımlarla bölge üzerinde etkinliğini arttırmak istemiştir. Türkiye askeri ve ekonomik bakımdan ABD'nin bu desteğini alması NATO'nun kapılarını Türkiye'ye açmıştır (Baharçiçek ve Ekici, 2016: 151). Türkiye'nin NATO'ya üyelik konusunda en önemli koz askeri üstü. ABD'nin Türkiye üzerinde kuracağı üs hayati öneme sahiptir. Çünkü Türkiye'nin jeopolitik önemi ve İncirlik ABD üssünün bölgede istihbarat toplamak için kritik bir üs konumunda olması Türkiye'nin NATO'ya girme konusunda etkili olmuştur (Bölme, 2012: 55). Türkiye'nin günümüzde yaşadığı dış diplomasideki ve sınır devletleri ile yaşadığı krizlerin altında bu kodlar yatmaktadır. ABD'nin süper güç olarak Ortadoğu'nun petrol kaynaklarına hâkim olma çabası Soğuk Savaş sonrası yapmış olduğu askeri müdahalelerle somut bir hal almıştır. İsrail devletinin kuruluşuyla bölgede yaşanan gelişmeler Batı karşı muhalif grupları arttırmış ve İsrail'in bölgedeki varlığı her dönem tartışılır bir hal almıştır. İsrail'in bölgede alan hâkimiyeti kurmak ve topraklarını genişletme siyaseti bölgeyi kriz merkezine dönüştürmüştür. İsrail'in Suriye'ye yönelik tutumu ABD'nin bölge üzerindeki siyasetinde etkili olmuştur. ABD'nin Suriye'yi terörist ve silahlanma konusunda küresel tehdit olduğu tezini ortaya çıkarmıştır. Suriye dış ilişkilerde zirve yaptığı bir dönemde kendine yönelik Batı tehdidini bertaraf etmek için Rusya ve İran'la ilişkilerini geliştirmeye girişmiştir. ABD'nin Afganistan ve Irak sonrası açık hedefine dönüşen Suriye için beklenen sona yaklaşmıştı. Ortadoğu Arap Baharı ayaklanmalarıyla iç karışıklıklar yaşaması ve radikal İslami örgütleri birden zirve yapması ile tüm dünya Ortadoğu'ya kitlenmiş ve hedeflenen planlar yaratılan karmaşanın sisli havasında görünmez bir hal almıştır. Irak ve Afganistan'la başlayan Ortadoğu'nun zayıf, basiretsiz ve küçük devletler oluşturmak adına yapılan parçalama girişimi bu süreçle hız kazanmıştır.

Mısır, Irak, Libya başta olmak üzere tüm Ortadoğu'yu kapsayacak parçalanmaların fitili yakılmıştır.

KAYNAKLAR

- A., Ş. F. (2013). Medyanın Savaş Söylemleri: Barış Gazeteciliği Perspektifinden Ana akım Ve Alternatif Haber Medyasında Suriye Sorunu. Selçuk İletişim, 8(1), 164 - 175.
- Adanmış, Z. (2018). Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Güvenlik Yaklaşımında Yaşanan Dönüşüm. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 6(2), 91 - 116.
- Akan, E. (2018). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921). Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 16(24), 245-267.
- Akbulut, E. F. (2018). Suriye İç Savaşı ve Suriye Çerkezleri. Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 1 - 17.
- Akpınar, E. (2020). ABD'nin Soğuk Savaş Döneminde Çin, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore ile İlişkileri Bağlamında Asya-Pasifik Dengeleme Stratejisi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(4), 1626 – 1648.
- Alptekin, M. Y. (2017). Ortadoğu'da Oryantalist Kışkırtma Ve Kürtler. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 375 - 399.
- Altuncu, Abdullah. «Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrıların Panteonu.» Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4, no. 7 (2014): 118-142.
- Arafat, Mohammed. «Paris Barış Konferansında Mezopotamya.» Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10, no. 1 (2008): 87 - 103.
- Armaoğlu, F. (2003). 19. Yüzyıl Siyasi Tarih. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arslanyürek, Y. (2020). İngilizlerin Maraş'ı İşgali. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(Özel Sayı), 16 - 42.
- Ataç, K. K. (2016). 70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye Ve Soğuk Savaş. Ortadoğu Etütleri, 8(1), 102 - 135.
- Ateş, H., ve Ünal, S. (2004). Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğu'sunda İdari Hayat. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi(1), 21 - 43.
- Avcı, Halil Ersin. Uygarlık Tarihi. İstanbul, 2010.
- Aydın, F. (2011). Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı. Ortadoğu Yıllığı , 519-548.
- Aydın, N., ve Şentürk, B. (2015). Ortadoğu'da Şattülarap'ın Önemi Ve Şattülarap Üzerindeki Çekişmeler. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1(28), 63-75.
- Ayoğlu Duman, D. (2020). Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğunda Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Alınan Borçlarda Fransa'nın Rolü. Akdeniz İİBF Dergisi, 20(1), 1 - 17.
- Bahadır, H. H. (2018). Ahmet Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” İsimli Eserinde Ortadoğu Söylemi. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(1), 16 - 28.

- Baharç  ek, A., ve Ekici, S. (2016). NATO'ya   yelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 149 - 168.
- Bal, R. (2017). Birinci Dünya Sava  'nın Son Yılında Orta Doç'da Cephe Gelişmeleri ve Mustafa Kemal. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 31 - 49.
- Balcı, M. (2016). İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı Anıları Ve Osmanlı İmparatorlu  'na Dair Düşünceleri. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6(12), 93-108.
- Ba  , A. (2018). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1991). İsrailiyat: İsrail Ve Yahudi   alı  maları Dergisi(3), 92 - 122.
- Batuk, C., ve Mert, R. (2017). Sekülerlik ve Dindarlık Arasında Sıkışmış Modern Bir Devlet Olarak İsrail. On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 0(43), 95 - 127.
- Bayramov, K. (2019). Levant Gemicili  i Ve Persler. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 3(1), 39 - 52.
- Baysoy, E. (2015). Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), 13 - 21.
- Baysoy, E. (2015). Antik Dönen Doğu Akdeniz Jeopolitiği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 111-125.
- Bekcan, U. (2016). Sovyetler Birliği'nin Sava     ncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim? Uluslararası İlişkiler Dergisi, 13(50), 101 - 118.
- Bilensoy, İ. (2018). George W. Bush Ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. LectioSocialis, 2(1), 50 - 73.
- Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. Gazi Akademik Bakış, 9(18), 33-44.
- Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli G    Mücadelesinde Denge Arayışları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 13(2), 25-49.
- Bowen, J. (2020, 05 05). 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu sarsan 6 gün. www.bbc.com: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650> adresinden alındı
- Boztemur, R. (2011). Arap İsyanı, 1916-1918. Mülkiye Dergisi, 35(272), 61 - 80.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye    geninde Askeri   sler: Süreklilik ve Değişim. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(34), 51 - 71.
- Canar, B. (2012). Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67(01), 49 - 80.
- Cantürk, C. (2018). Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz. Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz, 3(6), 45 - 70.
- Cicioğlu, F., ve Mi  , N. (2013). Arap Baharı ve Yeni Ortadoğu. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi(2), 1 - 4.

- Cide, Ö. (2016). Ortadoğu'da Göçü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din. İlahiyat Akademi(4), 149 - 158.
- Çabuk, M. (2019). İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920). Belgi Dergisi, 2(17), 1130-1147.
- Çalışkan, S. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Sovyetler Birliği'nin İsrail Karşısı Söylemlerinin Propaganda Posterlerindeki Sunumu. Selçuk İletişim, 13(2), 694 - 714.
- Çandar, C. (1983). Ortadoğu Çıkmazı. İstanbul: Hil Yayınları
- Çatinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Ve Eisenhower Doktrini. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3(2), 1 - 14.
- Çetinoğlu Harunoğlu, N. (2019). ABD'nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açıdan Anlamak: Nixon Dönemi. Siyasal: Journal of Political Sciences, 28(1), 19 - 41.
- Çeviker, A., ve küçükbiltekin, H. (2011). Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(2), 1 - 12.
- Çınar, S., ve Göçer, İ. (2014). Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 16 - 29.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında Abd: "Rıza"Ya Dayalı "Hegemonya"Dan "İmparatorluk" Düzenine. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 5(10), 203 - 219.
- Çulhazapçı, F. (2005). Sömürge Tipi "Demokrasi" ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi. Mülkiye Dergisi, 29(246), 227 - 248.
- Daban, E. Z., ve Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali Ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 83 - 109.
- Demiray, M., ve İşcan, İ. H. (2008). Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik Ve Jeopolitik Arka Planı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(21), 141-170.
- Demirel, A. (2019). Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1(1), 69 - 89.
- Deniz, T. (2012). Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi Ve Türkiye. Marmara Coğrafya Dergisi, 0(26), 147 - 171.
- Deri, M. (2020). Mustafa Oral, Ortadoğu Denkleminde Filistin Sorunu, Yeni İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020, 200 sayfa. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 6(10), 115 - 119.
- Dinç, C. (2018). Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 1 - 33.

- Dura, C., ve Altıparmak, A. (2000). 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması : Nedenleri Ve Sonuçları. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(16), 17-30.
- Dündar, L. (2016). Türkiye – Suriye İlişkilerindeki Dönüşümün Haber Diline Etkisi. Gazi Akademik Bakış, 9(18), 209 - 234.
- E. Meyer, K., ve Brysac, S. B. (2016). Ortadoğuda Kral Yaratanlar. (E. Eminel, Çev.) Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Eker, S. (2014). Suriye Krizi ve Ürdün’e Yansımaları. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 21 - 34.
- Emeklier, B., ve Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler Ve Petropolitik. Bilge Strateji, 2(3), 59 - 85.
- Emre, M. (2006). Ortadoğu Üzerine Sorular. Arşiv Dünyası(8), 11 - 12.
- Erbaş, F. (2016). 19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 1(8), 133 - 158.
- Ercan, M., ve Ayata, A. (2018). Değişen Uluslararası Sistemde Abd’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi(69), 114-129.
- Ersoy, Ö. (2020). Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, Abd’nin Yeni Güvenlik Anlayışı Ve Soğuk Barış. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 27 - 39.
- Gazel, F. (2008). Ortadoğu İşgal ve Yeni Enerji Jeopolitiği. Eskiye(9), 21 - 27.
- Gözen, R. (2008). Ortadoğu Siyasi Tarihinin Etik Boyutu. Eskiye(9), 12 - 20.
- Güllü, Y. (2016). Tarihte Araplar. Tesam Akademi, 3(1), 185-188.
- Gülmez, N., ve Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14(28), 225 - 252.
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. Yasama Dergisi(22), 119-140.
- Güngör, F. (2014). Ortadoğu Denklemi Irak Türkmenleri Ve Geleceği. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(2), 14 - 41.
- Güngör, Ş. (2017). Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz. Savunma Bilimleri Dergisi, 16(2), 59 - 81.
- Gürkaynak, M. (2005). Soğuk Savaş Sonrasında Nato Ve Avrupa Güvenliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(1), 7 - 27.
- Güzel, S. Ç. (2018). 1979 İran İslam Devrimi’nin Abd’nin Ortadoğu Politikasına Etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(65), 50-61.
- Harunoğulları, M. (2017). Orta Doğu Jeopolitiği Ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi. Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 121 - 137.

- Hasanov, İ., ve Katman, F. (2019). Soğuk Savaş Döneminde ABD ve SSCB'nin Politik İstihbarat Yöntemlerinin Karşılaştırması. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6(2), 1138 - 1150.
- Hobsbawm, E. (1996). Kısa 20. Yüzyıl 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı (1 b.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=112698>. (2020, 11 18).
<https://acikders.ankara.edu.tr/>:
<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=112698> adresinden alındı.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Var%C5%9Fova_Pakt%C4%B1. (2020, 11 04).
https://tr.wikipedia.org/wiki/Var%C5%9Fova_Pakt%C4%B1. tr.wikipedia.org:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Var%C5%9Fova_Pakt%C4%B1 adresinden alındı
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pentagondan-genelkurmay-harita-ozru-5166683> adresinden alındı.
- Işık, A. (2018). İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş. Mavi Atlas, 6(2), 46 - 74.
- İpek, Ali. «Yukarı Mezopotamya'da Sasani Siyaseti.» TESAM Akademi Dergisi 4, no. 2 (2017): 85-109.
- İzol, R. (2020). Abd-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 91 - 102.
- Kara, B. (2009). Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı. Gazi Akademik Bakış, 3(5), 143-170.
- Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi. Gazi Akademik Bakış, 8(15), 57-72.
- Karabulut, U., ve Eryılmaz, E. (2016). Pkk Terör Örgütü Ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003). Belgi Dergisi(11), 17 - 40.
- Karadeli, C. (2020). Soğuk Savaş'ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm ve Başkaldırı. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 4(1), 43 - 73.
- Karagüzel, A. (2020). Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 3(2), 27 - 46.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2014). NATO'nun Dönüşümü. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10(40), 2 - 38.
- Karnıbüyük, M. (2019). İklim, Coğrafi Konum, Yer Şekilleri Ve Denizlerin Siyasi Coğrafya Üzerindeki Etkileri. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 167 - 185.
- Kaya, T. Ö. (2010). Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecindeki Rolünün Analizi. Ortadoğu Etütleri, 2(1), 77 - 106.
- Kemiksiz, N. N. (2018). Arap-İsrail Sorunu Ve Bölgesel Yansımaları. Journal of Awareness, 3(5), 127 - 144.

- Kılıçaslan, E. (2020). Siyasal İletişim Bağlamında “Arap Baharı” Sürecinden Bugüne Suriye Krizi Ve Nato’nun “Akdeniz Diyalogu” Stratejisi. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 4(9), 23 - 39.
- Kıymaz, A. (2012). Arap Baharında Kışın Açan Çiçek Suriye. Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Kızılay, Ş. (2019). Uluslaşamayan Irak Ulusu. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 26 - 37.
- Kocaoğlu, A. M. (1996). Ortadoğuda Su Sorunları Karşısında Türkiye’nin İkilemleri. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(1-2), 341 - 372.
- Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharı”na Tunus. Yasama Dergisi(22), 22 - 61.
- Kodaz, Y. (2016). Bağımsız Suriye için atılan ilk adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936). Tarih Araştırmaları Dergisi, 35(59), 213 - 237.
- Korkusuz, M. H. (2015). Selahaddin-i Eyyubi’nin Nil’den Dicle’ye Uzanan Ortadoğu Barış Misyonu’na Yeniden Bakmak. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 1 - 10.
- Köse, H. Ö. (2012). Ortadoğu’da Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Konumu. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi(2), 129 - 154.
- Köse, İ. (2019). I. Dünya Savaşı’nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915). Bilig(89), 1-27.
- Köylü, M. (2018). Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 5(11), 70 - 86.
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11(23), 73 - 91.
- Lewis, B. (2003). İslam’ın Krizi (1 b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- M. Bölme , S. (2012). Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(34), 51 - 71.
- Meran, R., ve Sönmez, M. E. (2021). Gezi Parki Eylemleri Ekonomî İlişkisi. Y. E. Tansü içinde, Yûnus Emre Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-IX (s. 829-873). İksad Publishing House.
- Meyer, K., ve Brysac, S. (2016). Ortadoğu Tarihi Kral Yaratıcılar. (E. Eminel, Çev.) Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri Ve Türkiye-Abd-Nato İlişkileri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(11), 29 - 45.
- Nebati, N. (2019). Ortadoğu’da Demokrasiyi Geliştirme Hareketi Olarak Arap Baharı. TheTurkish Online Journal of Design Art andCommunication, 9(2), 178 - 190.
- Orta Doğu Tarihi. (2020, 05 04). <http://www.islamianaliz.com/>: <http://www.islamianaliz.com/ortadogu/> adresinden alındı

- Ortadoğu. (2020, 05 04). www.islamianaliz.com: http://www.islamianaliz.com/ortadogu/adresinden_alindi
- Osman, T. (2020, 05 04). [www.bbc.com](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi). BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi adresinden alındı
- Önder, E. (2020). Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, Abd'nin Yeni Güvenlik Anlayışı Ve Soğuk Barış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 27 - 39.
- Özçelik, F. (2018). Suriye ve Su Sorunu Bağlamında Terör. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 922 - 936.
- Özdem, Gökçen Ali. «Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu.» Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 10, no. 2 (2016): 1-39.
- Özdemir, M., Çalışkan, S., ve Öztürk, F. (2017). Yalta Konferansı: Soğuk Savaşa Giden Yol Yalta Conference: The Road ToColdWar. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(2), 62 - 79.
- Özdemirci, A. S. (2016). Suriye İç Savaşının Lübnan'a Etkileri (2011-2016). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 76 - 105.
- Özgen, N. (2020). Ortadoğu Kavramına Yönelik Zihinsel Tasarımlar. *InternationalJournal of GeographyandGeographyEducation*, (41), 36-58.
- Özgül, Oktay. «Sümer Sosyal Hayatında Eğitimin Yeri ve Önemi.» *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4, no. 2 (2011): 401- 414.
- Özsavaş Atay, S. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 144 - 155.
- Pekşen, H. D. (2016). NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23), 35 - 69.
- Poyraz Akyol, C. (2017). Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 277 - 302.
- Sakin, Serdar, ve Can Deveci. Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme. *InternationalJournal Of History* 3, no. 0 (2011): 281-293.
- Saraç, Y. E., & Sönmez, M. E. (2020). İran Jeopolitiğinde Üç Öge: Hazar, Basra, Şii Hilal. Y. Tansü içinde, *Fârâbi Anisina Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II* (s. 703-732). Iksad Publications.
- Savrun, E. (2018). Tarihte Araplar Ve Türk-Arap İlişkileri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(9), 229 - 257.
- Seçkin, F. (2016). Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi Osmanlı İmratorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye. *Tesam Akademi*, 3(1), 175-178.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-100.

- Somuncuoğlu, E. (2015). On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 3(1), 103 - 120.
- Stratejik Ortak. (2020, 03 04). Stratejik Ortak. www.stratejikortak.com:https://www.stratejikortak.com/2020/03/suriye-haritasi-sondurum2020.html adresinden alınmıştır.
- Sur, M. H. (2020). Europe BeforeThe First World WarTheAllianceSearch of TheOttomanStateandTheIntroductiontoWar. Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 5(1), 60 - 110.
- Şahin, İ. (2015). Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz Politikası. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(4), 838-859.
- Şahin, İ., Şahin, C., ve Şükür, İ. (2015). Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması. International Journal of SocialScience(38), 241-262,.
- Şatıroğlu, T. (2016, 10 21). Orta Doğu ve Türkiye'nin Bölünüp Parçalanması Planları. 03 28, 2021 tarihinde <https://kanalfinans.com:https://kanalfinans.com/editor/orta-dogu-ve-turkiyenin-bolunup-parcalanmasi-planlari> adresinden alındı
- Şenel, Ş. (2016). 19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri. Gazi Akademik Bakış, 9(18), 187 - 207.
- Şöhret, M. (2013). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Abd'nin Kıbrıs Politikası. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(5), 111 - 144.
- Tabakoğlu, A., & Bayatlı, Ç. (2019). Enerji Politikaları Bağlamında Katar ve Suudi Arabistan Karşılaştırması. Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 272 - 282.
- Tahsen, A. (2018). Irak'ta Demokrasi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(13), 255 - 262.
- Talas, Mustafa. «Antik Dönemden Semavi Dinlere Mezopotamya Siyasi Tarihi, Mitolojik Birikimi ve Dinsel Mirasında Dicle ve Fırat.» Siyaset, Yönetim ve Toplum Çalışmaları içinde, yazar Zafer Yıldırım, 3- 36. Ankara: İktisad yayınevi, 2020.
- Tamer, C. (2016). Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 103 - 118.
- Tansoy, Z. (2018). Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi. Tarih Kritik Dergisi, 4(4), 57 - 61.
- Tekdal Fildiş, A. (2017). Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları. Filistin Araştırmaları Dergisi(1), 80 - 92.
- Tekin, M. (2014). Eski Mezopotamya'da Coğrafi ve Etnik Yapı. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(2), 111 - 125.
- Temel, M. (1998). Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Ve Milli Mücadeleye Bakışı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 120 - 134.

- Tosun, Mebrure Osman. «Sümerler.» Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi 1, no. 5 (1943): 695-702.
- Turgut, H. (2006). Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar ve Alınması Gereken Önlemler. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2(4), 41-66.
- Türkman, S. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nun Gizli Anlaşmalarla Paylaşılması ve Ortadoğu'dan Tasfiye Süreci. Ulsa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 3(2), 103-113.
- Uysal, M., Ersöz, Z. R., ve Fazla, İ. A. (2019). Konya Tren Garı Yerleşkesi Tarihi Lokomotif Deposu İçin Bir Yeniden Kullanım Önerisi. Konya Sanat, 1(2), 67 - 86.
- Üste, N., ve Sönmez, A. S. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Abd Ve Ab Dış Politikaları'nda Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(17), 81 - 114.
- wikipedia. (2020, 10 02). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mezopotamya>. tr.wikipedia.org: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mezopotamya> adresinden alındı
- wikipedia. (2020, 10 28). https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Doğu. <https://tr.wikipedia.org/>: https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Doğu adresinden alındı.
- wikipedia. (2021, 09 02). Wikipedia Özgür Ansiklopedi. tr.wikipedia.org: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yemen_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1 adresinden alınmıştır
- www.dunyabulteni.net. (2016, 04 28). 05 30, 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/dubam/ortadogu-nun-yapay-sinirlari-h362505.html>: <https://www.dunyabulteni.net/dubam/ortadogu-nun-yapay-sinirlari-h362505.html> adresinden alındı
- www.indyturk.com. (2020, 10 20). Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/260261/d%C3%BCnya/s%C4%B1cakyata%C4%9F%C4%B1nda-%C3%B6lemeyen-bir-diktat%C3%B6r-muammer-kaddafi> adresinden alındı.
- Yamaç, M. (2018). Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940). Belleten, 82(295), 1153-1174.
- Yamak, T., ve Saygın, E. (2017). Ortadoğu'da Kayıp Yüzyılın Son Halkası: Arap İsyanları Sürecinde Kurumların Belirleyici Rolü. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 12(2), 113-130.
- Yerasimos, S. (2010). Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya, ve Orta-Doğu (6. Baskı). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yergin, D. (2014). Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yeşilyurt, Y. (2018). Orta Doğu'da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(14), 497-536.
- Yılmaz, Ali Cuma. «Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü.» Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 30, no. 1 (2020): 413 - 427.

- Yılmaz, Ercan Muzaffer, ve Ulaş Töre Sivrioğlu. International Journal of Social Inquiry 10, no. 2 (2017): 179- 224.
- Yılmaz, H. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi Ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. Tesam Akademi, 3(1), 99 - 128.
- Yılmaz, S., ve Kalkan, D. K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(3), 169 - 199.

